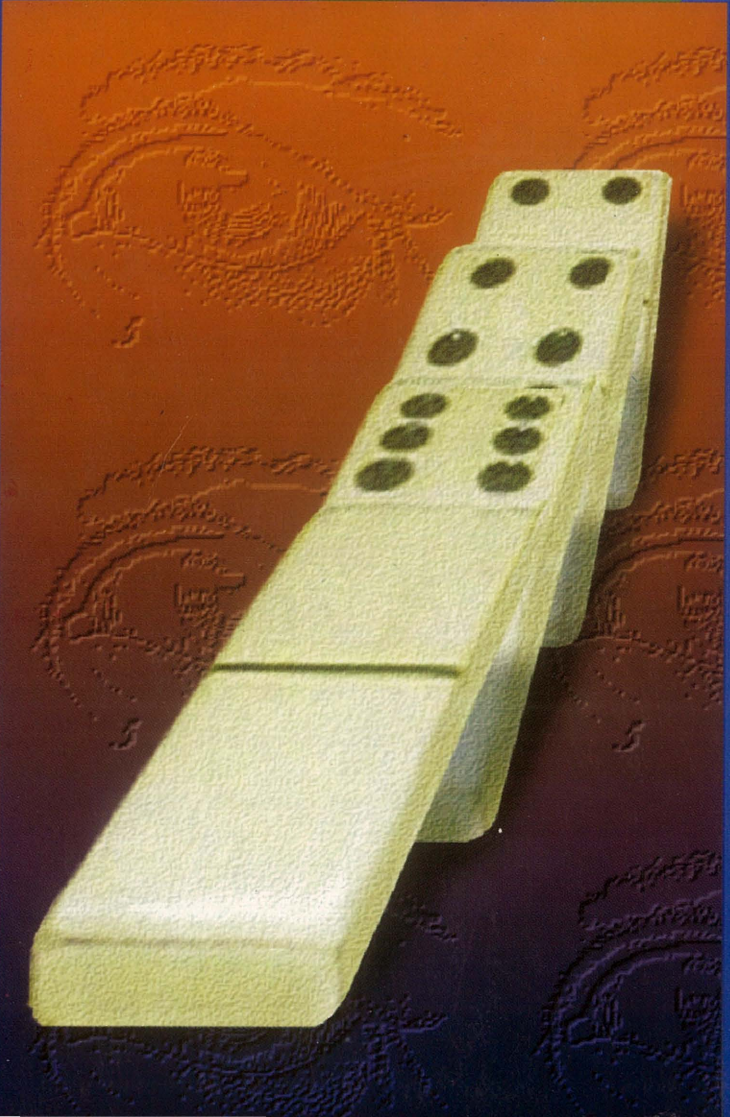

HELŠINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

milivoje maksić
u raskoraku
sa
svetom

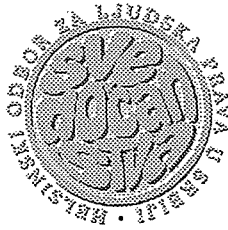
SVE DO ČA N S T V A

Biblioteka SVEDOČANSTVA

5

Milivoje Maksić:

U raskoraku sa svetom

Biblioteka *SVEDOČANSTVA* - N°5

Milivoje Maksić:
U raskoraku sa svetom

IZDAVAČ:
Helsinški odbor
za ljudska prava u Srbiji

ZA IZDAVAČA:
Sonja Biserko

PRELOM:
Nebojša Tasić

KORICE:
Ivan Mesner

ŠTAMPA:
"Zagorac"
Beograd, 2000.

TIRAŽ:
400

ISBN - 86-7208-035-1

*milivoje maksić
u raskoraku
sa svetom*

deplacet

136 S

~~HELSINKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI
HELSINKI COMMITTEE FOR HUMAN RIGHTS IN SERBIA~~

~~EROJ: 229 S~~

~~DATUM: 2008 god.
BEOGRAD-BELGRADE~~

Sadržaj:

<i>Napomena autora</i>	7
Tragična smrt ambasadora Suroija	8
Reforme kao osnov međunarodne reputacije SFRJ	10
Protiv rasturanja SFRJ	12
Interes međunarodne zajednice za očuvanje SFRJ	16
Teški i zloslutni oblaci nad zemljom	19
Olako odbačeni i zajedništvo i prošlost	22
KEBS i SFR Jugoslavija	27
Ratna opcija je katastrofa	30
Poslednji pokušaj da se ostvari preokret u spoljnoj politici	33
Dolazi vreme patnji i poniženja	37
Londonska konferencija	42
Surovi lavirint poraženog koncepta	44
Mudrost i hrabrost	46
Fama o "spoljnoj zaveri"	48
Neoždanovski bauk	51
Korak na pravom putu	53
Obrisi nove političke karte Balkana	55
Pravi ispit iz patriotizma	59
Jeretička razmišljanja o pravim interesima nacije	61
Razlaz sa gospodarima rata	65
Pretnje crnih zastava	69
Pomirenje sa svetom	72

Izlaz iz košmarnog lavirinta	76
Opasno nuđenje tuđeg	80
Neiscrpn program za sadašnjost i budućnost	82
Pravedni mir ili tridesetogodišnji rat	86
Tri traganja za svetlošću	90
Mali imaju mudrost, a veliki silu	93
Zloslutne pretnje novih zabluda	99
Jugoslovenska tragedija viđena očima američkog ambasadora	102
Zablude o tri (ne)kontinuiteta	108
O platformi za alternativnu spoljnu politiku	112
"Partnerstvo za mir" ili nešto više	117
Monarhija ili (ipak) - Evropa	120
Smemo li verovati snovima i koliko je dug put do jave	123
Vrhunski dijalog i svedočenja	126
Zašto se pojam internacionalizacije tako često mistifikuje	129
Između zaglušujućih zvukova i neme zamišljenosti	132
Nova spoljna politika (polazne osnove, strateški pravci)	136
Znamo li kuda idemo	145
Misaonost, lucidnost i dubina	149
<i>Beleška o autoru</i>	152

Napomena autora

U izboru ovih tekstova mogu se uočiti tri kategorije. Prvu čine zalaganja za očuvanje jedinstvene ranije države i za politiku koja nas ne bi vodila u međunarodnu izolaciju i u sukobe u zemlji i sa svetom. Ovi tekstovi (neki se objavljuju prvi put) predstavljaju lična uverenja i pravce angažovanja, ali su ilustrativni i za razmišljanja i viđenje u većem delu tadašnjeg rukovodećeg jezgra u spoljnim poslovima, kao i za raspoloženja znatnog dela srednjih diplomatskih kadrova.

U drugoj kategoriji dominiraju kritički pogledi na tadašnja vladajuća shvatanja i politiku i ukazivanje na neophodnost demokratske varijante politike i ponašanja. Trećoj daju pečat traganja za alternativnom spoljnom politikom koja bi bila u skladu sa najdubljim nacionalnim i državnim interesima, kao i sa demokratskim stremljenjima u svetu, a svim time i sa suštinskim interesima građana naše zemlje.

Nekima od objavljenih tekstova vratio sam prvobitne naslove, umesto onih koje su stavljale redakcije.

Osećam se ponukanim da ponovo odam priznanje Helsinškom odboru za ljudska prava u Srbiji zbog pokretanja toliko potrebne biblioteke "Svedočanstva", i da izrazim zahvalnost na inicijativi da se u nju uključe i ovi tekstovi. Siguran sam da će, uz već objavljene, tekstovi drugih autora, sabrani na jednom mestu, još više doprineti razumevanju suštine košmarnih zbivanja kod nas. I više od toga, da će doprineti traganjima za bitnim preduslovima i koracima koji bi označavali stvarni duboki demokratski preobražaj zemlje i raskid sa vremenom zla i zločina.

Januar 2001.

Tragična smrt ambasadora Suroija

Surova smrt odnela je našeg druga, kolegu, ambasadora Redžaija Suroija. Smrt tragična, u okolnostima koje su i poslednje sedmice njegovog života učinile tragičnim. Imao je nepunih 60. godina.

Hteo bih, pre svega, da uputim sestri druga Redžaija, koja je među nama, i preko nje porodici Suroi, izraze najdubljeg saučešća svih nas. Znamo da ne postoje prave reči utehe, koju bismo hteli da pružimo u ovom bolnom trenutku.

Mnogi se sećaju druga Redžaija, stasitog, ponosnog i, rekao bih, uvek vedrog čoveka. Svi smo znali da je Albanac sa Kosova. To smo znali, kao da je to najvažnije, i znali smo da je studirao u Beogradu, gde je bio najpre na Visokoj novinarsko-diplomatskoj školi, da bi zatim diplomirao pravo na Beogradskom univerzitetu. Znali smo i da je u dva maha bio pomoćnik saveznog sekretara, i da je bio ambasador u Boliviji, kasnije u Meksiku, a do pre četiri dana u Španiji. Njegova misija - i diplomatska i životna - završena je samo petnaest dana pre redovnog okončanja dužnosti koja mu je poverena, posle čega je trebalo da ide u penziju. Sve smo to, i još ponešto, znali o drugu Redžaiju.

Ali, malo ko je znao da je Redžai iz jedne patriotske, jugoslovenski orijentisane porodice u Prizrenu, u kojoj su svi saradivali sa NOP. Malo ko zna da mu je rođeni stariji brat, sa nepunih 18 godina, javno obešen od strane fašista 1944. godine, sa svojim drugovima, i da mu je ime uklesano u ploču časti i ponosa u centru Prizrena. Malo ko zna da je i majka Redžaijeva bila saradnik NOP. Otac mu je ranije umro.

Ponikavši iz takve porodice, Redžai je već 1945. godine, sa svojih 16 godina, postao član KPJ i omladinski, skojevski rukovodilac u Prizrenu. Bio je kasnije član Pokrajinskog komiteta SKOJ-a, novinar, urednik, politički funkcioner, potpredsednik Izvršnog veća Kosova, odakle je 1971. godine prešao na rad u diplomatsku službu, da bi u njoj, sa prekidima, proveo ukupno 14 godina. Jeste to biografija časna.

Čudno je to i tužno, da je trebalo da se, neodgovorno i veštački, pokuša nadneti senka nad ovakvom biografijom, čak i da se prevremeno ugasi jedan život, pa da tek onda saznamo i sagledamo sve vrednosti jedne ličnosti i puta kojim je prošla.

Jedan detalj te biografije iz davne 1944. godine prikazivan je, upravo ovih

dana i nedelja, na način koji događaju daje sasvim druge dimenzije i značenje. Prinudno odvođenje petnaestogodišnjeg dečaka u neorbenu i nenaoružanu jedinicu neprijatelja, da bi tamo - kao pripadnik partizanske porodice - proveo dva meseca pod prismotrom, događaj koji u ratu nije usamljen i koji Redžai nije krio, događaj koji je, još daleke 1945. godine, više puta analiziran i razmatran na kompetentnim mestima i od strane foruma i ličnosti koje nisu bile sklone da praštaju ni najmanje grehe i koje i danas to potvrđuju, prikazan je u ružnom svetlu. SSIP je uputio Skupštini SFRJ sve raspoložive podatke koji omogućuju da se sagleda prava dimenzija stvari. Učinili smo to s obzirom na ustavnu obavezu. Ali, učinili bismo to i bez takve obaveze, zbog pravde i zbog etike. Sada, kada Redžai više nije u stanju sam da se brani, naše angažovanje u tom pogledu postaje i moralni čin. Kažem to i ovde, pred vama, jer pre drugih imate pravo na istinu o zajedničkom kolegi.

Zaista, zamišljeni nad sudbinom našeg druga i kolege, nad sudbinom čoveka po imenu Redžai Suroi, moramo zapitati i sebe i druge - što se to desilo da se olako izrečene javne optužbe ne moraju ničim dokazivati, a tako okrivljene ličnosti moraju dugo opravdavati i uveravati druge u svoju nevinost, u svoju čestitost. Njihova lična tragedija je i u tome što, ma kako argumentovana bila odbrana, nikada nije u stanju da izbriše trag neargumentovanih optužbi. Zar nismo slobodu i dostojanstvo čovekove ličnosti stavili na počasno mesto naših socijalističkih uverenja. Zbog toga, u našem obraćanju Skupštini SFRJ, i kažemo da čovek koji je od svoje 16-te godine komunista i koji je 43 godine predano radio na mnogim dužnostima zaslužuje da, makar posle smrti, bude poštovana njegova ličnost.

Ostavio nam je Redžai, svojim ponašanjem, svojom političkom i životnom filozofijom, još jednu poruku. Bio je Albanac po poreklu, ali Jugosloven po svemu drugom. Nije birao prijatelje po ključu, već po srcu. Mnogi smo bili među onima kojima je bio blizak. Redžai je bio čovek koji je prijatelju privržen. Ponekad se čini da u ovom našem vremenu ta divna osobina - biti privržen prijatelju, kao da počinje da bleđi pod pritiskom egoizma, i nekih drugih, čudnih i sumnjivih moralnih normi.

A upravo to, osećati se Jugoslovenom, što simbolizuje uverenje da smo svi u ovoj zemlji podjednako bliski i potrebni jedni drugima, i biti privržen drugu, prijatelju - jeste politička, a rekao bih i moralna osnova, na kojoj jedino i može počivati naša spoljnopolitička služba. Redžai joj je svojom ličnošću dao pravi doprinos. Daje nam ga i sada, čineći nas zamišljenim nad pravim ljudskim vrednostima.

Na tome, i na svemu što je učinio radeći sa nama za ugled ove zemlje i za njenu bolju saradnju sa drugim zemljama, hvala mu i slava mu!

*Reč na Komemoraciji u SSIP, 26. decembra 1988.
(Iz lične arhive)*

Reforme kao osnov međunarodne reputacije SFRJ

Reforme u Jugoslaviji, onako kako ih je koncipiralo Savezno izvršno veće i prihvatili svi organi federacije i u republikama, predstavljaju danas onaj oslonac i onaj faktor, instrument, možda i jedini, pomoću kojeg Jugoslavija gradi svoju reputaciju danas u svetu, stiče poverenje u svoje sposobnosti da živi na moderan način u modernoj evropskoj zajednici, i gradi na taj način nove prijatelje u novim generacijama i u novim strukturama evropskog i svet-skog stanovništva. Kao što smo u čitavom posleratnom razdoblju uvek imali po nešto na čemu je zemlja u celini gradila svoj ugled, težinu u međunarodnim odnosima, bila je to jedno vreme pobjeda u ratu, bila je to hrabra borba za nezavisnost u miru, bili su to veliki poduhvati za demokratizaciju i formiranje jednog humanijeg vida socijalizma, bila je to politika nesvrstanosti. Sve te tekovine na neki način ostaju, neke od njih imaju svoju, rekao bih, istorijsku dimenziju. Ali na njihovo mesto i sa istim dometom, i sa istim mogućnostima da naša zemlja u svetu zaista predstavlja ono što zaslužuje - to su te reforme i to je jedno poverenje u nas koje raste u onoj meri u kojoj ispoljavamo sposobnost da svoje reforme dosledno ostvarujemo. Može se postaviti pitanje - zbog čega su drugi zainteresovani za naše reforme i zbog čega su upravo to izabrali da na tome grade poverenje u Jugoslaviju, a ona kroz sve to svoj ugled. Naravno, ne može se stvar uprostiti i reći da za to postoji ideološki i politički interes na Zapadu, jer naše reforme, praktično, vrše duboku reformu ranijeg sistema koji je ideološki bio udaljen od Zapada, pa bi se prema tome moglo olako zaključiti da je u pitanju jedino želja da se u pojedinim elementima našeg sistema približimo shvatanjima koja postoje u ostalom svetu. Ja bih tu naveo, čini mi se, značajnije razloge.

Pre svega, za ukupni razvitak i organizovanje država i privreda danas tipični su integracioni procesi. Oni su izraziti u Evropi, a prema ljudima koji se bave teorijom međunarodnog ekonomskog razvoja i ekonomskih odnosa, oni će postati dominantna karakteristika i u svetu uopšte, i odvijace se pre svega preko regionalnih integracionih grupacija. Možda će Evropa jednog dana u celini postati jedinstvena i na neki način, uslovno rečeno, regionalna integraciona grupacija. Otuda svako ostajanje po strani tih procesa ne bi bilo

u interesu onih koji su u te procese duboko zašli.

Drugo, reformisana Jugoslavija, što znači jedna modernija država sa efikasnijom i rentabilnijom privredom, postaje i kvalifikovanija za apsorbovanje novih tehnologija u svetu, koje - da bi se potvrđivale i razvijale - zahtevaju sopstveno širenje. Te moderne tehnologije može da apsorbuje moderna privreda. Otuda i jedan logični interes da Jugoslavija bude što pre uključena u red takvih zemalja.

Treće, reformama i tržišnom privredom Jugoslavija postaje kvalifikovanija da apsorbuje proizvode drugih tehnologija, drugim rečima da postane moderno tržište koje je povezano hiljadama niti sa tržištem drugih evropskih i vanevropskih zemalja.

Najzad, bez ambicija da pobrojim sve razloge, rekao bih da bez reformi u Jugoslaviji, bez dubokih preobražaja koji bi čitavu zemlju postavili na zdrave, pouzdane, solidne osnove, Jugoslavija u ekonomskom domenu bi vrlo brzo postala snažno opterećenje evropske privrede i zemalja Evrope, opterećenje ekonomsko i finansijsko, ali i političko. Na bazi zaostalosti, u trenutku kada se svi oko nas brzo razvijaju, rađaju se izuzetno oštri politički problemi. Oni kod nas, zbog specifičnih uslova, mogu biti još oštriji, a to onda opterećuje ukupna politička kretanja u Evropi i u svetu. Prema tome, teško bi se mogao naći bilo ko od ozbiljnijih analitičara u svetu, ili državnika, koji bi mogao zamisliti ove savremene tokove u Evropi i u svetu, a kad baci pogled na geografsku kartu, onda vidi da je tako značajan, dodao bih i osetljivi deo Evrope, kao što je Jugoslavija, ostao van svega toga i čak nosi u sebi opasnost da opterećuje procese koji postoje na drugim stranama.

Osnovni strateški i svaki drugi interes najvećeg broja zemalja, najvećeg broja državnika, jeste jedinstvena i složna Jugoslavija, koja bi bila jedinstveni subjekt u međunarodnim odnosima i koja bi imala autoritativnu vladu, sposobnu da obezbedi funkcionisanje moderne države u uslovima demokratije, naravno poštovanja prava čoveka itd., i sposobne da u ime Jugoslavije preuzima međunarodne odgovornosti, koje je u stanju da izvršava...

*Odgovori na Konferenciji za štampu u SIV, 27. jula 1990
(Delovi neredigovanog stenograma)*

Protiv rasturanja SFRJ

U ovoj sudbonosnoj raspravi sa pravom je postavljeno pitanje međunarodnih posledica eventualnog odvajanja Slovenije iz jugoslovenske državne zajednice i međunarodnih okolnosti koje bismo morali imati u vidu kada se donose takve veoma značajne odluke.

S tim u vezi postavljeno je više pitanja i ja se osećam dužnim da na njih, u ime SSIP-a i u ime SIV-a, odgovorim.

Jedno od pitanja je bilo, da li je na snazi Uredba koju je nemački Rajh doneo 14. oktobra 1941. godine, po kojoj stanovnici Donje Štajerske, Koruške i Kranjske stiču nemačko državljanstvo ako izjave i dokažu da su Nemci.

Ta Uredba je na snazi i mogu reći da se ta Uredba primenjuje elastičnije nego što njen tekst dopušta i da dan-danas nemački organi mogu svakom stanovniku iz tih teritorija, koji dokaže da sa njih potiče i koji ne mora ničim dokazivati koji mu je maternji jezik, već jednostavno izjaviti da se oseća Nemcem, automatski izdati dokument o nemačkom državljanstvu.

Prema tome, to je ozbiljan razlog da se oni koji povlače poteze u Sloveniji u cilju otcepljenja, u iluziji da će time obezbediti vitalni interes sopstvenog naroda, a to je samoodržanje i nacionalni identitet, zamisle da li će moći da se suprotstave jednom procesu asimilacije koji tako lako teče.

Mi smo godinama kao država Jugoslavija, u razgovorima i pregovorima sa Saveznom Republikom Nemačkom, nastojali da ta Uredba izgubi snagu i da sva ranija rešenja koja su automatski, pogotovo u uslovima okupacije donošena, postanu ništavna. Poslednji put je o tome razgovarao savezni sekretar Lončar sa ministrom Genšerom krajem avgusta i početkom septembra ove godine. Mi smo otvorili, otkrinuli vrata da taj problem prevaziđemo na način koji će zaštititi status i dostojanstvo Slovenaca sa pomenutih teritorija. Da li će to biti moguće ako Slovenija više iza sebe ne bude imala angažovanje jugoslovenske države?

Postavljeno je više pitanja koja se odnose na sudbinu Osimskih sporazuma, dakle, onih sporazuma od pre dvadesetak godina kojima je definitivno međunarodno-pravno utvrđena granica između Jugoslavije i Italije i čime su definitivno međunarodno-pravno potvrđene teritorije koje je Jugoslavija pravedno dobila posle II svetskog rata i time postale integralni i ničim osporavani deo jugoslovenske državne teritorije.

Takva i druga pitanja se rešavaju kroz proceduru koja se naziva sukcesijom država. Svaka novonastala država mora da reši niz problema, uključujući i problem svojih granica i neke druge, ja ću ih pomenuti, da bi mogla opstati kao subjekt u međunarodnim odnosima.

Pre svega, moram pomenuti da postoje dve međunarodne konvencije koje regulišu problem sukcesije država i regulisanje svih tih pitanja koja nastaju deljenjem država i nastankom novih na taj način, ali ni jedna nije ratifikovana, ni jedna nije stupila na snagu. Prema tome, ti problemi se ne rešavaju po slovu međunarodnih dokumenata, nego se rešavaju kao faktičko političko pitanje i rezultati tog rešavanja su zavisni od odnosa snaga.

Naravno, može se lako zamisliti u kakav bi odnos snaga sa drugim partnerima došla izdvojena Slovenija, kada ni u sastavu daleko jače Jugoslavije nije uspela da reši pitanje člana 7. Državnog ugovora sa Austrijom koji garantuje prava slovenačke manjine u Austriji.

Da bi jedna država, prema tome, mogla da računa na regulisanje svih svojih problema i postala subjekt u međunarodnim odnosima, ona, pre svega, mora da dobije priznanje drugih. Svi slučajevi do sada, kada su države, uglavnom su to one koje su ranije bile kolonije, sticale svoju nezavisnost, one su pre toga imale široku podršku, političku podršku, u Ujedinjenim nacijama i van njih i mogle su sa sigurnošću računati, tako je to i ostvarivano, da će ubrzo biti priznate i da će sa njima biti upostavljeni diplomatski odnosi.

Međutim, u ovom slučaju, stvari stoje sasvim drugačije. Ne kažem to prvi put na ovom mestu, niti se o tome prvi put u ovoj zemlji govori. Sve zemlje, svi državnici, sa kojima je razgovarano o mogućnosti promena granica i odcepljenja Slovenije ili bilo koga drugog iz Jugoslavije, svi partneri, kada je pokretano pitanje tzv. raspada Jugoslavije, bili su izričiti u tome da oni mogu prihvatiti samo jednu jedinstvenu Jugoslaviju, kao subjekt međunarodnih odnosa i kao valjanog partnera za bilo koje međunarodne aktivnosti. O tome postoji široka dokumentacija. To je suština odgovora na koji su i predstavnici Slovenije nailazili svuda u svetu, vodeći razgovore sa težnjom da zadobiju razumevanje za svoju nameru da žive van Jugoslavije. Takve poruke su dolazile ne samo poslednjih godinu dana, takva poruka je i Evropske zajednice, koja je maločas ovde citirana, gde je rečeno da ekonomski partner, kome se mogu dodeliti krediti, može biti samo jedinstvena Jugoslavija. To je poruka koja je proistekla iz razgovora saveznog sekretara (citiram samo novije slučajeve) Lončara sa papom, koji je insistirao na tome da nepovredivost svih granica u Evropi jeste *conditio sine qua non* za bilo kakvu uspešnu saradnju i perspektivu novih evropskih odnosa.

Nedavno je ministar inostranih poslova Slovenije bio u Moskvi. On je hteo da uruči dokumenta, koja se nalaze i ovde, u kojima se obrazlaže plebiscit i mogućnost odcepljenja. On je primljen na način koji je pokazivao da to uzimaju kao informaciju, ali ne i kao osnovu za meritorni razgovor. Dobio je

poruku da Sovjetski Savez, kao i sve druge zemlje, gledaju na Jugoslaviju kao jedinstvenu državu i Slovenija će saradivati sa sovjetskim republikama na način na koji je to uobičajeno u međurepubličkoj međunarodnoj saradnji.

Moram reći da je jugoslovenski ambasador sa razlogom odbio da prisustvuje takvom kontaktu slovenačkog predstavnika, jer je postajala namera da se predaju dokumenta koja su van okvira Ustava Jugoslavije i ustavnih rešenja koja su donošena u Saveznoj Skupštini i on na to nije ni ovlašćen.

Na kraju, da ne citiram sve ono što je italijanski ministar inostranih poslova nedavno rekao u Ljubljani i Zagrebu, da ne citiram i uglednog ministra inostranih poslova zemlje, do kojeg je Sloveniji jako stalo, kada je kazao - gospo-
do, u Evropi nema mesta za nove države, nema mesta za samu Sloveniju, pa ne mislite, valjda, da se preselite na neki drugi kontinent. Shvatite, vaše je mesto u Jugoslaviji i u tom okviru mi ćemo imati punu saradnju sa vama...

...Postavlja se i problem granica i tu dolazimo do Osimskih sporazuma. Ostavljajući po strani sve ono što je rečeno o tome kako se po Ustavu u Jugoslaviji rešava problem promene granica, mogu da kažem da se granice prema helsinškim dokumentima iz 1975. godine, pored ostalog, mogu menjati samo sporazumno. U tom menjanju sporazumno učestvuju svi zainteresovani faktori. Prema tome, učestvuju u najmanju ruku svi oni koji imaju granice sa tom novom Slovenijom. Ali, budući da je nepovredivost granica u Evropi princip na koji su se obavezale sve zemlje i jedan od bitnih preduslova bezbednosti i poverenja u Evropi, svaka evropska država i svaka država članica KEBS-a, to znači plus Kanada i Sjedinjene Američke Države, imaju pravo da zatraže da budu pitane i da učestvuju u tome hoće li se formirati nova granica i kako će ona izgledati. Ima li šansi da se to ostvari, kada se znaju politički stavovi članica KEBS.

Sledeći problem su međunarodni ugovori. Međunarodni ugovori, po sukcesiji država, treba da budu verifikovani i sa novom državom ukoliko se i na nju odnose i ukoliko se žele oni i dalje primenjivati. Upravo tu spadaju Osimski sporazumi.

Prisetimo se istorije. Osimski sporazumi su zaključeni 30 godina posle završetka rata, i to sa Jugoslavijom koja je bila snažna, koja je imala veliki ugled u svetu, koja je bila nezaobilazni partner svim evropskim i drugim zemljama, koja je sused Italije, prema tome, sa kojom više nije moglo biti odugovlačeno i zadržavano jedno provizorno pravno stanje na našim granicama.

Mislim da su Ljubljani data veoma jasna upozorenja da je odnos snaga u Italiji, uticaj nacionalističkih snaga na italijanskoj političkoj sceni, takav da bi u slučaju da kao partner za Osimske sporazume više nije Jugoslavija sa svojim ugledom, snagom i moći, nego samo Slovenija, bilo teško suprotstaviti se nale-
tima italijanskih nacionalista, koji idu za tim da se te granice revidiraju. Pre nekoliko dana mogli smo pročitati u štampi da oni ponovo ističu zahtev za reviziju jugoslovensko-italijanske granice.

I ne zaboravimo, Osimski sporazumi ne regulišu samo pitanje granice, ili teritorije koju zovemo Slovenačko primorje, tu je čitava Istra, tu je Zadar i svako kome je na srcu da te teritorije budu u Jugoslaviji treba jako da se zamisli nad svojim stavom.

...Ako Evropska zajednica, još koliko juče poručuje da želi samo Jugoslaviju kao svog partnera, ako Ujedinjene nacije i ne pomišljaju da prime u svoje redove baltičke republike koje su nekada bile samostalne države i imale diplomatske odnose sa drugima, da ne bi narušile jedan međunarodni red - ja se pitam, na čemu se onda gradi predstava o tome da će Slovenija lakše ući u međunarodne organizacije i integracione grupacije sama, nego što to može učiniti sa Jugoslavijom, koja je, uostalom, u hodu prema tim organizacijama i procesu integrisanja već daleko odmakla i pri čemu je i juče, upravo u Briselu, načinjen značajni korak u pogledu povezivanja Jugoslavije kao celine, sa integracionim tokovima u okviru Evropske zajednice...

...Ukoliko bi došlo do menjanja granica u Jugoslaviji, to bi otvorilo proces menjanja granica u mnogim delovima Evrope i to bi bio kraj pozitivnim procesima, što niko ne želi. Time bi se nadnela opasnost građanskog rata na veoma strateški osetljivom području Evrope, što niko ne želi u svetu i u Evropi, a nadam se da najmanje treba da ga želimo mi u Jugoslaviji.

Time bi, ako bi došlo do raspada Jugoslavije, bio podstaknut mogući proces raspada daleko većih država, jedne velike sile, čime bi potpuno bila narušena ravnoteža u svetu i čime bi svi procesi detanta, poverenja, veliki program ekonomskog razvitka - pali u vodu, jer kada veliki brod tone talasi su veliki i potapaju i mnoge nedužne.

Zbog toga smatramo da imamo dovoljno razloga da verujemo da odnos drugih zemalja prema jedinstvu Jugoslavije, njihove izjave o tome da samo unutar Jugoslavije - oni ne ulaze u to kako ćemo urediti svoje odnose unutar Jugoslavije - dakle, samo Jugoslavija nastupajući jedinstveno, na međunarodnoj sceni, može računati na podršku i na korišćenje onih prednosti koje pruža sadašnji međunarodni razvoj. Na to treba da gledamo kao na dugoročnu orijentaciju, na to treba da gledamo kao na prijateljski odnos prema nama, kao na jednu stratešku podršku i u tom pogledu, ona ozbiljnost sa kojom se, hladnom glavom, odnosimo prema svim tim porukama - morala bi biti, nadam se, daleko veća u onoj republici i u onom narodu o čijoj se sudbini prvenstveno u svemu tome radi...

*Delovi odgovora na delegatska pitanja u Saveznom veću
Skupštine SFRJ, 14. decembra 1990
(Delovi neredigovanog stenograma)*

VEŠINSKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI
HUMAN RIGHTS COMMITTEE FOR HUMAN RIGHTS IN SERBIA

ERCJ: 229/8

DATUM: _____ 2008 god.
BEOGRAD-BELGRADE

Interes međunarodne zajednice za očuvanje SFRJ

Paradoksalna situacija je u tome što mi sami sebi otvaramo svoje probleme, umesto da pratimo i koristimo šanse koje nam pruža Evropa. I otuda uz ovu tačnu tvrdnju da je Evropa danas, svojim dometima, veliko ohrabrenje i podsticaj za nas, rekao bih da mi takođe nikada ni u jednom trenutku svoje istorije nismo bili u takvom raskoraku sa procesima i ideologijom tih procesa u Evropi. Čak bih rekao da nikada nije postojala takva odbojnost u pojedinim delovima Jugoslavije prema procesima na našem kontinentu i prema savetima i porukama koje otuda dolaze.

Kao da se jedan deo Jugoslavije u tom pogledu zatvorio u epruvetu i, šireći glasno tezu da žele što brže i što pre u Evropu, u stvari čini sve da ih ta Evropa smatra problemom koji treba da bude savladan u Jugoslaviji. Ovde je već istaknuto, i to će biti i prva moja misao - da su Evropa, a tome bih dodao i sve glavne faktore u svetu, zainteresovani da Jugoslavija opstane kao jedinstvena državna celina. Ostaje nedovršen odgovor na pitanje - zbog čega oni to žele. Da li je u pitanju sentimentalni odnos prema zemlji koja ima poznatu istoriju, ili je to goli strateški interes s obzirom na položaj Jugoslavije i njeno osetljivo mesto na ovom kontinentu. Da bismo imali pouzdani odgovor, moramo pokušati da raščlanimo šta stoji iza svih ovih izjava u prilog teritorijalne celovitosti Jugoslavije koje svakodnevno slušamo i čitamo.

Analizirajući sve što nam je rečeno, i ono što je objavljeno i što nije, uključujući u to i sve utiske koji mogu proisteći iz onoga što se dešavalo za vreme posete državnog sekretara SAD Džejsma Bejkera Jugoslaviji, možda bismo mogli uočiti najmanje sedam argumenata koji ilustruju u čemu su strateški neposredni interesi međunarodne zajednice da Jugoslavija opstane.

Pre svega, raspad Jugoslavije bi narušio ritam i stabilnost procesa u Evropi, a u tom okviru jako bi ohrabrio sličan proces, demontažu u SSSR-u, čime bi bitno bila narušena ne samo evropska nego i svetska ravnoteža. To bi dovelo do sukoba, a opet ti sukobi verovatno bi tražili i promene u odnosima snaga u pojedinim zemljama. Očigledno je da bi svaki element vraćanja ka hladnom ratu, ili ka bilo kom obliku nepoverenja i sukobljavanja, zatvarao prostor za demokratske snage u mnogim zemljama, a davao veću šansu onima koji su za

opštu politiku.

Drugo, otvorio bi se problem granica koji je tako bolan za evropske zemlje, koji je izgledao prevaziđen i koji veoma lako može biti reaktiviran, čime bi svi evropski procesi bili zaustavljeni. Treće, sa sigurnošću se računa da bi došlo do građanskog rata u Jugoslaviji, što bi bilo ogromno opterećenje za čitav evropski kontinent. Hteo bih da, uz zapažanja doktora Đilasa o tome kako bi se ko ponašao u građanskom ratu, dodam i još neka druga. Naime, meni se čini da bi osnovni napor evropskih zemalja bio usmeren na to da se spreči i obustavi građanski rat u Jugoslaviji i da se prednost pri tome ne bi *a priori* davala najmanjoj strani u tom ratu, ili onoj koja najuspešnije prikaže da je žrtva agresije drugih, već onim snagama koje su u stanju da ponude najširu formulu najprihvatljiviju za sve, formulu jedne buduće Jugoslavije koja bi mogla da živi i opstane kao državna celina.

Četvrti argument koji se jako mnogo pominje u analizama drugih zemalja kad je reč o nama, je očekivanje da bi građanski rat, ili bilo kakvi nemiri u Jugoslaviji doveli do priliva ogromnog broja izbeglica, što je samo po sebi opterećenje za evropske zemlje.

Peto, bila bi ozbiljno narušena ravnoteža na Balkanu, kao na osetljivom, tradicionalno osetljivom geostrateškom području Evrope.

Šesto, raspad Jugoslavije bi doneo ekonomsko opterećenje zapadnim zemljama, jer bi morale pomagati male državice da same sebe ishrane. Imamo već dovoljno primera za to u svetu. I najzad, time bi bilo narušeno ono jedinstveno jugoslovensko ekonomsko područje, koje je neophodno zemljama zapadnoevropske integracije, rekao bih pre svega Italiji, područje koje bi bilo sposobno da apsorbuje novu tehnologiju, finansijska sredstva, da bi moglo, gradeći na tome sopstveni prosperitet, da bude oslonac za dalje slične prodore prema Istoku...

...Kakvu Jugoslaviju Evropa u stvari želi. Oni žele Jugoslaviju koja je jedinstvena u smislu međunarodno pravnog subjekta, koja ima vladu sa opšte priznatim autoritetom, koja ima višestranački jugoslovenski parlament u kojem se neutrališu podele između republika i nacija, a dolaze do izražaja različita gledišta društvenih i drugih sredina. I u svemu tome vidi se onaj jedino mogući osnov i okvir za razvoj demokratije, za ljudske slobode i prava čoveka, za prosperitet reformi i za pretvaranje Jugoslavije u onaj, na neki način, avangardni model mogućih preobražaja u zemljama u kojima je državno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju bilo dominantno obeležje društvenog uređenja.

Drugo pitanje koje bih pomenuo ovde, jer se sa njim često srećemo, a srećemo se i sa različitim interpretacijama, jeste - da li postoji zavera protiv Jugoslavije? Da li zbivanja u zemlji koja bitno opterećuju naš međunarodni položaj i ugrožavaju ga, predstavljaju nešto što je uvezano spolja, ili je to naš produkt na našem sopstvenom terenu. Ja bih bez dvoumljenja rekao, da

osnovni problemi Jugoslavije koji opterećuju njen međunarodni položaj i osnovni sukobi i razlike, nisu niti su mogli biti uvezeni i montirani spolja. Oni su rezultat naših unutrašnjih podela. Ali, postoji s tim u vezi veliki stepen spremnosti drugih da iskoriste breše koje mi sami stvaramo, i da u tome nalaze svoje interese ili varijante svojih budućih interesa...

Morali bismo biti svesni da bi dugo trajanje ovakve nedefinisane situacije, koja se s pravom naziva agonijom, moglo da dođe i do promena u odnosu prema Jugoslaviji kod svih onih faktora koje smo maločas ovde pomenuli, i da bi se u tom slučaju mogla ocrtati i neka drugačija rešenja od onih koja sada formulišu u svojim stavovima, deklaracijama i porukama. Vrlo je sigurno, da bi se oko nas lako mogao obrazovati sanitarni kordon. To je način da se zaštite od negativnih posledica koje sam pomenuo i time nas prepuste na neki način svojoj sudbini.

*Reč u diskusiji na sastanku Evropskog pokreta u Srbiji, 23. juna 1991.
(Delovi neredigovanog stenograma)*

*Teški i zloslutni oblaci nad zemljom**

Potpredsedniku predsedništva SFRJ
Dr Branku Kostiću
B e o g r a d

Poštovani družo potpredsedniče,

Polazeći od situacije u kojoj se zemlja nalazi i od međunarodnih okolnosti njenog položaja, i imajući s tim u vezi posebno u vidu pojedine izjave odgovornih ličnosti kao i Vaše izjave štampi poslednjih dana, osećam se obaveznim - zbog profesionalnih uverenja, kao i zbog osećanja duga prema svojoj zemlji i svom narodu - da najkraće ukažem i ovim putem na određene okolnosti koje, smatram, ne bi smele biti prenebrengnute na mestima gde se odlučuje o sudbini zemlje.

1. Osećam se obaveznim da izrazim uverenje da bi svaka dalja ofanzivna akcija JNA, uz upotrebu teškog naoružanja, sasvim verovatno izazvala hitnu i energičnu protivakciju Saveta bezbednosti ili Zapadnoevropske unije, sa mandatom KEBS. Ta akcija bi mogla uslediti posle bukvalno manje od 24 časa i dovesti do toga da se - u ime odbrane mira u Evropi i njene kulturne baštine - jugoslovensko nebo, aerodromi i značajniji pokreti na drumovima podrede dominantnoj kontroli i prevlasti avijacije i drugih sredstava zemalja kojima bi bila poverena takva misija.

Ma koliko nam bilo teško da to primimo, mi nemamo pravo da zatvorimo oči pred činjenicom da stalni članovi Saveta bezbednosti, i sve zemlje KEBS, uz beznačajne eventualne izuzetke, mogu vrlo brzo manifestovati svoju, u suštini već postojeću saglasnost o usklađenoj akciji prema Jugoslaviji. Odnos snaga se bitno promenio na našu štetu. Mi nemamo vremena za raspravu šta je u tome pravično, a šta pravno zasnovano, to će neko činiti u budućnosti. Nama je jedino preostalo veoma kratko vreme za realno sagledavanje situacije u kojoj smo, i za mudrost koja nas može spasiti velikog zla i poniženja.

2. Bojim se da se nedovoljno ozbiljno shvata opasnost međunarodnih sankcija prema Srbiji, Crnoj Gori i drugim delovima naše zemlje, odnosno države.

Posle iskustva sa Južnoafričkom Republikom, a pogotovo posle ovogodišnjeg iskustva sa Irakom, moramo biti svesni da preteća opasnost sankcija ne

može biti svedena na skoro bezazlene finansijske restrikcije, niti da se problem može prevazići optimističkim izjavama.

Dužan sam da sa punom odgovornošću skrenem pažnju Predsedništvu SFRJ da bi sankcije - imajući u vidu nepovoljni odnos snaga i okruženje naše zemlje - mogle obuhvatiti: uskraćivanje svih kredita i finansijskog angažovanja, kao i garancija za kredite ili komercijalne poslove; suspenziju ekonomske, dakle trgovinske, tehnološke i svake druge saradnje; bojkot robe jugoslovenskog ili srpskog porekla; otkazivanje vazdušnog saobraćaja i bojkot jugoslovenskih brodova u stranim lukama; zaplenu jugoslovenskih ili srpskih sredstava u inostranstvu; grubu diskriminaciju naših građana u inostranstvu, itd., itd.

To je lavina koju, kada je u pitanju bio Irak, nisu mogle zaustaviti ni vodeće zemlje sveta čiji konkretni interesi u Iraku nisu bili u skladu sa sankcijama koje su, da podsetim, i danas još uvek na snazi.

Moramo li se, zapravo - smemo li se svi zajedno, ili izdvojeni delovi zemlje, izložiti riziku da zemlju, ili njene delove, izložimo gladi, nemaštini, opštem nazadovanju i poniženju, u trenutku kada drugi narodi i zemlje nalaze načina da se uklope u objektivne evropske tendencije i da tako, možda na jedini realan način, krče put svom prosperitetu.

3. Stalo mi je da ovim putem naglasim još jedan nedovoljno uočen rizik koji proističe iz teze o neophodnosti promene unutrašnjih granica. Zastupao sam i zastupam stav da unutrašnje granice bilo koje zemlje nisu podložne međunarodnim kriterijumima i normama za međudržavne granice. Taj princip je jasan i čist, ali realnosti i njega čine relativnim.

Za mene i mnoge druge koji se profesionalno bave međunarodnim odnosima nema nikakve sumnje da su zemlje KEBS u celini, a one podrazumevaju dve supersile i četiri stalna člana Saveta bezbednosti, rešene da i jednostrane promene unutrašnjih granica, mimo pregovora i dogovora, tretiraju u našem slučaju podjednako kao nasilje nad priznatim međudržavnim granicama. Profesori prava imaju sve dobre argumente da to nije održiv prilaz. Međutim, kao što istorija međunarodnih odnosa pokazuje, jača strana nameće i svoje pravno tumačenje.

Dužan sam ovo da kažem zbog zabluda na koje nailazim u vezi sa ovim pitanjem i koje nas mogu uvući u međunarodne sukobe sa strašnim posledicama.

Kao Srbin iz Srbije ne priznajem nikome pravo da smatra da mu je sudbina Srba van Srbije bliža nego svima nama. Najzad, bliska mi je sudbina svakog čoveka, bio on u Srbiji, u Jugoslaviji, ili drugde.

Da bi se diskriminisanim i progonjenim Srbima u Hrvatskoj zaista pomoglo, vidim kao jedinu pravu i za Evropu prihvatljivu mogućnost da se sva energija usmeri na obezbeđivanje i međunarodno garantovanje njihovih prava tamo, gde žive. Tim putem bismo i aktivnost KEBS, umesto da je okrećemo protiv

sebe, usmerili na rešavanje jednog problema na način koji je u skladu sa principima i ciljevima KEBS, kao i sa vitalnim interesima pre svega srpskog naroda u Hrvatskoj.

Bio sam, kao što sam naglasio, prinuđen, ali i dužan, da sa profesionalnom otvorenošću izložim gornja gledišta. Mislim da nije potrebno da dodam da takva gledišta dele i mnogi drugi, čije mišljenje zaslužuje da bude uzeto u obzir.

Vi ćete prepoznati da u svemu ovome postoji i rizik sukoba sa sopstvenom savešću, ukoliko se događaji usmere pravcem koji je suprotan osećaju duga prema zemlji da se čini ono što je za nju - u objektivnim okolnostima - najbolje.

Uz izraze poštovanja - Milivoje Maksić

Beograd, 15. oktobra 1991.

Napomena:

* Pismo sam, u ličnom svojstvu, uputio Predsedništvu SFRJ 15. oktobra 1991, sedam i po meseci pre uvođenja sankcija protiv SRJ i sedam dana pošto sam pismeno zatražio od predsednika SIV, kao mandatara, da pokrene postupak za moje razrešenje dužnosti zamenika saveznog sekretara za inostrane poslove. Iz pisma je ispuštena samo jedna umetnuta rečenica u kojoj se navodi stav drugih ličnosti.

Pismo Predsedništvu SFRJ

Olako odbačeni i zajedništvo i prošlost

Borba: Pošto Maksić ne voli "klasične intervjue", vodili smo s njim otvoren razgovor. Prenosimo ovdje ono što je ostalo zapisano u reporterskoj beležnici - bez autorizacije. Za početak bilo je pitanje: šta mu je, prilikom nedavne "primopredaje dužnosti", u stvari, Lončar - predao?

Milivoje Maksić - Nije to bila primopredaja dužnosti u administrativnom postupku. Jednostavno, zamenik saveznog sekretara - po odredbama Ustava i zakona - zamenjuje saveznog sekretara u svim njegovim dužnostima i pravima uvek kada on, iz bilo kojih razloga, ne vrši svoju funkciju u zemlji. Iz tih razloga zamenik saveznog sekretara je i izabran po istoj proceduri u Skupštini SFRJ kao i savezni sekretar. Budući da je savezni sekretar često bivao van zemlje - što je u našim prilikama razumljivo - njegov zamenik je morao u svakom trenutku biti spreman da preuzme sve obaveze.

Prema tome, zamenik saveznog sekretara, u novim uslovima, posle ostavke saveznog sekretara, radi ono što mu nalažu i na što ga ovlašćuju Ustav i zakoni, ne menjajući pri tom svoj status. Ono što je novo, to su krajnje delikatne obaveze koje proističu iz složenosti situacije u kojoj se zemlja nalazi.

Što se ovog zamenika saveznog sekretara tiče, to je - van svake sumnje - njegova poslednja funkcija, koja mu je poverena još pre skoro tri i po godine. Ona se privodi kraju u uslovima, nastalim van naše volje i moći, kada svako od nas polaže najteži ispit iz profesionalne savesti i etike. Ako se padne na tom ispitu, poništeni su i svi već položeni tokom više od četiri decenije rada u diplomatiji...

Ko i kako, u situaciji "krnjih" federalnih institucija - i Skupštine, i Predsedništva, i SIV - formira našu spoljnu politiku i kontroliše njeno sprovođenje?

- Spoljna politika Jugoslavije i dalje ima ambiciju da bude sinteza interesa svih naroda i ljudi naše zemlje, bez obzira na to ko joj koliko doprinosi ili odmaže. Zbog toga ona nužno ima širi - usuđujem se da kažem jugoslovenski karakter - i stoga ponekad i biva neshvaćena i neprihvaćena u mnogim izdvojenim centrima moći - kaže Maksić.

Ta politika se formira i u organima federacije i u republikama, a mi u SSIP, još uvek neopterećeni, ali ipak načeti podelama u zemlji, pokušavamo da izađemo iz okvira balkanskih svađa i da - oslanjajući se na domete sopstvene

zemlje i dostignuća Evrope - nađemo prihvatljivu sintezu, od koristi i onima koji toga, u svom zanosu, i ne moraju biti potpuno svesni.

Na upadicu o (ne)legitimnosti svih tih federalnih organa, Maksić ima spreman odgovor:

- Moram priznati da mene lično, a i mnoge moje kolege, ne zaokuplja pitanje tzv. legitimiteta ovih organa federacije. Tu bi se, međutim, mogla postaviti mnoga druga pitanja. Recimo: da li je legitimno i napuštanje funkcija na kojima se pre toga insistiralo? Znae na šta mislim.

Ni ja, ni moje kolege, ne možemo, ipak preuzeti funkciju Skupštine SFRJ, ili Ustavnog suda i arbitrarno procenjivati ko je legitiman a ko ne. Naša profesija zahteva da svoja znanja i moć delovanja stavimo u službu zemlje. Dok smo Jugoslavija, mi ćemo se sa uvažavanjem odnositi prema najvišim organima federacije, takvima kakve imamo. Bez njih ne bismo imali ništa. Priroda naše profesije zahteva da budemo u kontaktu sa svima i da, svojim iskustvom, pomognemo onome što se zove interes zemlje.

Ovde, radi potpune istine, moram da dodam da i u ovim uslovima nikada i nigde nisam bio ni sprečen, ni ometen da izložim svoja gledišta, - koja po pravilu prethodno usklađujemo u SSIP - bez obzira na to da li su istovetna, bliska ili sasvim suprotna početnim stavovima najviših organa federacije. Ti početni stavovi su, ne jednom, posle naših argumenata, bili modifikovani i prilagođavani realnostima.

Svim tim hoću da kažem da postoji prostor da se, uz valjane argumente, spoljna politika i njena akciona usmerenost oblikuju u procesu u kojem argumenti mogu uspešno nadvisiti apriorističke, emotivno opterećene opcije.

Da li uopšte može biti reči o usklađivanju - da i ne govorimo o zajedničkoj spoljnoj politici zemlje, kada republičke diplomatije sve samostalnije nastupaju i vode svoje "spoljne politike"? Ima li ikakve saradnje između republičkih i federalne diplomatije?

- Nema ni usklađenosti, ni usklađivanja, čak ni među diplomatijama - saveznom i republičkom - koje su u Beogradu, u operativnom smislu reči.

Ali, postoji još uvek nešto što je zajednički interes, čime se bavi jugoslovenska diplomatija. Kada je reč o promociji ekonomske saradnje, bez obzira na to odakle potiču njeni domaći nosioci, o zaštiti interesa jugoslovenskih državljana ma čije republičko državljanstvo nosili itd, onda jugoslovenska ("savezna") diplomatija tu i dalje ima neprevaziđenu ulogu. Tu treba dodati i predstavljanje zemlje-u OUN, KEBS i drugim međunarodnim organizacijama, mada - istini za volju - i tu počinju da prodiru ambicije atomizacije naše zemlje, upravo u trenutku kada se Evropa ujedinjuje.

Nije li reč, ipak, o suprotnosti interesa?

- Lično ne vidim suštinsku suprotnost između republičkih diplomatija da izraze i ostvare specifične interese svojih sredina i nečeg što bi bio prirodni zajednički interes. Danas i države, koje su u istoriji pretežno bile uzajamni pro-

tivnici, govore o zajedničkom interesu. Objektivni procesi u svetu ih na to upućuju. Mi se, na jugoslovenskim prostorima, olako odričemo zajedništva, nošeni pri tom neizvrljenim ambicijama i ignorisanjem objektivnih procesa na našem kontinentu. Možemo li tako daleko stići.

Slovenački kadrovi su se odavno povukli iz SSIP, ali hrvatski nisu, i pored više poziva Franje Tuđmana da to učine. Kako to tumačite, šta se to događa? Kakve su, uopšte, perspektive jugo-diplomatije?

- Postavili ste pitanje u trenutku kada je najteže dati pouzdan odgovor.

Sa slovenačkim ministrom inostranih poslova ostvarili smo, rekao bih, pošten dogovor o tome kada povlače kadrove iz SSIP, a kada iz diplomatsko-konzularnih predstavništava. To je, uglavnom, korektno ostvareno. Izuzetak čine ambiciozni pojedinci koji, ako dobro razumem stvari, više lično žele da ispolje uslužnost svojim republičkim vlastima, nego što se to od njih traži.

A šta je sa hrvatskim kadrovima?

- Sa vladom Hrvatske nemamo nikakvih dogovora. Hrvatske vlasti su se opredelile za metod zavereničkog delovanja i daju, kako veruju, tajne instrukcije svojim pojedinim kadrovima u inostranstvu. A mogli smo sve to sporazumno rešiti. Ovako su ljude, na koje vrše pritisak, stavili u nezavidan položaj u kojem neki od njih smatraju da nemaju izbora. Neki su nastupili krajnje grubo i arogantno, zaboravljajući obaveze prema državi koju još uvek predstavljaju. Umesto da izaberu časni izlaz - ostavku, oni su hteli da na plećima (i finansijama) jugoslovenske države ostvaruju dijametralno suprotne interese svoje republike. Morali smo delovati opozivom i suspenzijama.

Razumem da se moramo razilaziti - to je van naše volje i moći. Ali, učinimo to časno, a ne metodom zakulisnog delovanja. Niko iz SSIP, koji se opredelio za odlazak, nije otišao bez prijateljskog stiska ruke. Ako nas je sudbina rastavila, ne moramo se odmah ponašati kao tuđini, čak ponekad i kao zakleti neprijatelji. Ipak će vreme pokazati da smo svi mi na ovim jugoslovenskim prostorima bliži i potrebniji jedni drugima, nego svako od nas pojedinačno nekom trećem...

Promene su velike, ogromne - i kod nas i u svetu. Gde smo mi u njima, gde je, ako se tako može reći, naše mesto?

- Tačno: ne samo da smo se mi temeljito promenili - menjamo se i dalje, često neočekivano i naglo - već su se bitno promenile i međunarodne okolnosti kao objektivni kontekst našeg međunarodnog položaja.

Za kratko vreme potpuno su izmenjeni i politička karta i odnos snaga u Evropi. Uporedo sa raspadom sovjetskog bloka i dezintegracijom dosadašnjeg SSSR, koji su nosili u sebi opasnosti od blokovskog sukobljavanja - ali su bili i faktor ravnoteže sa prednostima za sve - svedoci smo prerastanja ujedinjene Nemačke u, po mnogome, dominantni faktor u Evropi, koji svojom snagom i arogancijom zabrinjava i sopstvene saveznike.

Drugačija je Rusija, različita od nje Ukrajina, drugačija je Poljska, još više

Mađarska ili Bugarska, drugačiji su odnos snaga i politika svake od ovih zemalja. Na našim granicama imamo iste zemlje i narode, ali sasvim drugačije susede i njihovu politiku. U republikama bivšeg SSSR imamo značajne partnere, ali sa drugačijim interesima. Snažne su i promene i u vanevropskim zemljama, koje predstavljaju naš širi oslonac. Pomenuću samo najnovije događaje u Alžiru.

Promene nastaju i u onim delovima sveta koji se smatraju najstabilnijim područjima. Evropska zajednica je takođe suočena sa naraslom snagom Nemačke koja - svojim ponašanjem - narušava raniju ravnotežu i harmoniju. Trijumfalno najavljeni planovi jedinstvenog nastupa EZ od ove godine odlaze se za kasnije. Reklo bi se: svi se menjaju i sve ranije analize, kao osnova građenja politike, gube svoju vrednost. Jednostavno: svi smo drugačiji i u drugačijem svetu. Time hoću reći: nalazimo se pred - novim početkom.

Kažete "novi početak". To je i neka vrsta raskrsnice, možda čak - istorijske. Šta time napuštamo, a u šta idemo, bolje reći - moramo ići?

- Ne možemo više da se oslanjamo na dosadašnje ocene, stvorene u drugoj situaciji i da, nošeni više željama nego realnošću, po inerciji ranijih razdoblja, proglašavamo neke "bliskim prijateljima", a druge - "zakletim neprijateljima". Jer, i oni se menjaju, pa stvarne "upotrebne vrednosti" svakog od njih tek treba utvrditi.

Mi smo, s razlogom, uvređeni zbog arogantnog ponašanja evropskih institucija i njihovih uvažениh predstavnika. Ali, to nam ne daje za pravo da zalupimo vrata u Evropi, čiji smo integralni deo u svakom pogledu, i da sebe osudimo na status evropske provincije. Naša nastojanja za adekvatnim mestom i tretmanom u Evropi moraju biti naša stalna preokupacija.

Pred nama je, smatram, ozbiljni i teški zadatak da shvatimo, objasnimo sebi današnju Evropu i svet, da uočimo objektivne procese u njima i da - shvativši pre toga i sami sebe - sagledamo svoje realno mesto u međunarodnoj zajednici i u svom regionu, kao i da nađemo način da uskladimo svoje potrebe i ambicije sa objektivnim procesima na našem kontinentu. Niko nije uspeo da sebe stavi u izolovanu epruvetu, pa ni mi ne možemo - težeći da budemo integralni deo Evrope - da se ponašamo van njenih standarda, a naročito onih koji označavaju najveće civilizacijske domete slobode ličnosti i, dodao bih, naroda i svih njegovih delova. Mi tu imamo šta da kažemo i da pokažemo, ali i da naučimo.

Ako se svi menjaju, mora li to činiti i Pokret nesvrstanih?

- Svakako: Pokret nesvrstanih se nalazi pred istim zadatkom - da shvati i prihvati novi, realni svet. Treba najpre razumeti šta je to novo i osloboditi se pri tom shvatanja koja su, sasvim logično, izrasla u razdoblju antikolonijalne revolucije i blokovskih podela. Živimo u drugoj epohi.

Napuštamo svet na koji smo navikli. Moramo napustiti i mnoga svoja shvatanja, a danas i iluzije, o svom položaju u tom svetu. U meri u kojoj je on

nov, moramo i za sebe tražiti i pronaći ono novo mesto - i nove oslonce - koji bi bili šire prihvatljivi, pa time i pouzdani. Van toga, ostajemo u sferi zabluda i mitova, na čemu se ne može graditi realna, pa time ni uspešna politika. Vidim u tome zadatke za sve nas, zadatke koji ne mogu pripadati samo diplomatiji.

Svakako. Recite nam samo nešto konkretnije: šta nas čeka u bližoj, najbližoj budućnosti?

- Mislim da ćemo u najbližem razdoblju morati da se posebno zabavimo našim mestom u ovom delu Evrope. Procesi u Jugoslaviji i drugim zemljama vode izmenjenom odnosu snaga na našim prostorima, oživljavanju ranijih ambicija i težnji da se uspostave neke "nove ravnoteže". U ambicijama i politici pojedinih zemalja prepoznaje se težnja da se ponište rezultati ne samo Drugog, već i Prvog svetskog rata. Tako nešto duboko zadire u naše strateške interese i mi ćemo morati što pre da svoju energiju - umesto na unutrašnje sukobe - usmerimo na očuvanje vitalnih interesa zemlje prema spoljnom svetu.

A na unutrašnjem planu?

- Ja i dalje verujem da je zajednički, dobro i demokratski uređen život na našim jugoslovenskim prostorima objektivna potreba svih naših naroda i ljudi. On je, smatram, i realni interes Evrope, koji proističe iz integracionih procesa, potrebe za plasmanom tehnologije, kapitala i sl. Možemo biti prihvatljiv partner samo kao organizovana državna zajednica - ne ulazeći sada u moguće modalitete - i kao organizovano, savremeno i atraktivno tržište. A postoje i drugi razlozi za ovakav stav.

Stvari su pošle drugim tokom. No, verujem, kada se emocije isprazne, život i njegove zakonitosti će nas vratiti sa bespuća razjedinjavanja i sukoba na put udruživanja, sloge i saradnje. Ipak smo mi na ovim prostorima jedni drugima najbliži. Zajedno smo postigli mnogo i u svetu i kod kuće. Niko nema garancija da, sam za sebe, to može ponoviti i dostići ono što smo već bili.

Kamenovanjem prošlosti ne stvaraju se dokazi o sopstvenoj vrednosti. Prošlost zahteva hladnu i kritičku analizu. No, ma kakva bila, pruža dragoceni oslonac novim generacijama za sopstvene "juriše u nebo" i nove zvezdane trenutke zemlje i nacije. Može li se to ostvariti ako se startuje od zgarišta i ako se sopstvena reputacija gradi na negiranju svega učinjenog, umesto na novim, višim i stvarno priznatim dometima ili, bar, na njihovoj uverljivoj viziji...

Intervju: Nikola BURZAN, "Borba", 15. januar 1992

KEBS i SFR Jugoslavija

...Sasvim je razumljivo očekivanje svih uvažanih ličnosti na ovom sastanku da svoju glavnu pažnju posvetim problemima svoje zemlje, koji - po mnogim svojim aspektima i posledicama - zadiru u važne evropske interese i preokupacije.

Učiniću to prožet uverenjem da samo otvoren i argumentovan dijalog omogućuje uzajamno razumevanje i olakšava da se pronikne u suštinu problema.

Ne mogu izbeći a da se odmah, zajedno sa svima vama, ne zapitam - šta se desilo u Jugoslaviji ili van nje, da je najveći deo onih istih zemalja - članova KEBS, koji se juna prošle godine opredelio za podršku teritorijalnom integritetu Jugoslavije, kao evropskoj potrebi, samo za nekoliko meseci prošao put do koraka koji označavaju nešto dijametralno suprotno.

Pitam se, dalje, čemu nas može dovesti praksa da se sa strane, voljom samo nekih, dovode u pitanje suverena prava i državni kontinuitet zemlje - osnivača OUN, osnivača KEBS, priznatog subjekta međunarodnih odnosa, predsedavajućeg Pokreta koji ujedinjuje stotinak nesvrstanih zemalja. Kao demokratski forum i asocijacija, koji je upravo na tome stekao poverenje i ugled, KEBS ne bi smeo da padne u iskušenje i dozvoli prisilu nad suštinskim pravima bilo koje zemlje iz svojih redova. Nismo za to da se bilo koji proces zaustavlja, ali ni za ubrzavanje njegovog prirodnog toka, jer se time problemi ne rešavaju, već produbljuju.

Ne želim ovde da ukazujem na sve pravne, političke i druge argumente i interpretacije postupaka onih zemalja koje su, ne savladavši svoje nestrpljenje ili povodeći se za žurbom drugih, napravile poteze koji nisu u skladu ni sa pravom, ni sa sopstvenim deklaracijama i javno deklarisanim obavezama. Šta smo imali da kažemo rekli smo svakoj takvoj zemlji jasno i odlučno, ne zalupivši pritom - kako je možda neko nestrpljivo očekivao - vrata daljoj saradnji.

Ostaju nam i pitanja - kako se mogu spojiti opšta težnja evropskih zemalja ka integraciji i povezivanju sa postupcima koji ohrabruju dezintegraciju i razdvajanje?

Kako, u modernoj Evropi koja zahteva široke organizovane prostore za nove tehnologije, kapital itd, može prevladati podrška atomizaciji tržišnog i

uopšte ekonomskog prostora, svedenog time na nivo da bude, umesto partner, socijalno, a time i političko opterećenje kontinenta?

U čemu je mudrost evropskih strategija ako se olako dezintegriše i deli jedna zemlja na krajnje osetljivom evropskom tlu, koja je - upravo svojom nezavisnom pozicijom - bila faktor stabilnosti na tačkama gde su svojevremene blokovske suprotnosti donosile mnoge rizike za sve? Da li moguće promene u odnosu snaga na tom osetljivom evropskom području garantuju Evropi veću stabilnost nego do sada?

Zar je mogao tako olako biti zanemaren aksiom da bilo koje rešenje može biti pouzdano i trajno samo ako je ostvareno demokratskim putem, sporazumno sa svima, a ne udruživanjem sa jednim protiv drugih. Zar treba dokazivati da se tako zapravo otvara prostor novim sukobima, pogotovo u zemlji koju već opterećuju podele.

Na sve to smo blagovremeno i često ukazivali. Pitanje - zašto su stvari ipak krenule drugim tokom - prepuštamo istoričarima.

Danas smo objektivno u drugačijoj situaciji, ma šta svako od nas o njoj mislio. Ta nova situacija zahteva razjašnjenja. Evropa - i sve zemlje članice KEBS - imaju pravo da to i ovde čuju.

Smatramo svojim najvišim interesom, a on je - uveren sam - identičan sa evropskim, da u Jugoslaviji prestanu rat, ljudske žrtve i razaranja, i da zavlada mir, podjednako pouzdan za sve. Upravo tome treba da posluže mirovne snage OUN, koje uskoro očekujemo, kako bi, delujući u kriznim područjima koja se stavljaju pod zaštitu OUN, stabilizovale već ostvareni prekid vatre, eliminisale opasnost novih sukoba i omogućile atmosferu u kojoj bi se, isključivo za pregovaračkim stolom, nalazila rešenja za otvorene probleme.

Tom visokom cilju bitno bi doprineo prestanak tajnih isporuka oružja pojedinim delovima Jugoslavije, što je suprotno i Rezoluciji Saveta bezbednosti.

U okviru dubokih transformacija, kroz koje prolazi Jugoslavija, svim njenim narodima pripada podjednako pravo na samoopredeljenje, dakle pravo na slobodni izbor oblika svog uređenja, na ujedinjenje ili druge oblike spojeva sa drugim narodima, na stvaranje nezavisne ili samostalne države, kao i podjednako pravo na ostanak u postojećoj državi, u okviru kontinuiteta.

Zbog toga, želim tu da budem jasan: Jugoslavija nijednom narodu, odnosno republici, ne osporava pravo da - ako se za to legitimno opredeli - napusti jugoslovensku državnu zajednicu. Ali, u skladu sa pravom i pravičnošću, nije prihvatljivo da se to ostvaruje samovoljom, bez sporazumnog rešenja sa drugim narodima i republikama sa kojima se zajedno živelo preko sedam decenija. U tom razdoblju stvorene su duboke veze i ostvaren visok stepen integrisanosti. U ime pravne države, mi nismo skloni samovoljnim odlukama na štetu drugih, koje mogu imati obeležja secesionizma, odbačenog međunarodnim pravom i opasnog, kao presedan, za evropske i vanevropske prilike.

Umesto toga, postoji jedini demokratski put - sporazumno rešenje, koje podrazumeva dogovor sa drugim narodima i republikama o sukcesiji, o podeli prava i obaveza, o razgraničenju, a iznad svega o poštovanju prava delova naroda koji bi bili odvojeni od matice.

Ovo nije akademsko pitanje. Jugoslovenska država je, da navedem samo taj primer, sa drugim državama sklopila preko 7000 međunarodnih ugovora, čiji je nosilac realizacije i garant jugoslovenska vlada. Tu spadaju i finansijske obaveze Jugoslavije prema inostranstvu. Ko će te obaveze ispunjavati ako, istovremeno sa razdvajanjem i odvajanjem, ne budu - makar u osnovnim stvarima - rešena pitanja sukcesije? Jedna druga država, znatno veća od Jugoslavije, rešila je problem sukcesije u istom ritmu sa dogovorom o razdvajanju. To je korak koji se ne može preskočiti, jer se inače - po logici stvari - otvaraju novi problemi.

Zbog toga su ustavni organi Jugoslavije tako često isticali da priznanje nezavisnosti republika koje to žele treba da budu završni i integralni deo celovitog rešenja jugoslovenske krize, dakle i pitanja sukcesije.

Slobodan sam da podsetim da je taj stav izrazila i Evropska zajednica, na Ministarskom sastanku u Rimu pre tri meseca, ali nije našla snage da mu bude i dosledna. Niko u Jugoslaviji ne želi da zaustavi istorijski hod. Ali se ne mogu prihvatiti ni jednostrane upotrebe jednog objektivnog procesa...

...Zbog svega toga, zbog zadovoljenja pravih interesa Evrope, pa u tom okviru i rešavanja problema na njenom tlu i duhu demokratskih tradicija, slobodan sam da - na kraju - apelujem na suzdržanost u koracima, na nepreduzimanje parcijalnih i preuranjenih odluka, kako bi se nama u Jugoslaviji - uz vašu dobronamernu pomoć - dala mogućnost da sami nađemo pozitivna rešenja, prihvatljiva pre svega za nas čiju sudbinu rešavaju, ali i za Evropu i OUN, čije principe poštujemo.

Takav prilaz bitno bi olakšao ostvarivanje našeg, ali i zajedničkog evropskog cilja koji podrazumeva mir i bezbednost na svim prostorima naše zemlje, poverenje i saradnju među svim njenim narodima, nezavisno od toga gde su granice i kakav je status izabrao. Vidimo u tome svoj dug prema sebi, prema Evropi, ali i evropski interes prema Jugoslaviji u duhu KEBS.

*Delovi istupanja na sastanku Saveta ministara KEBS,
u Pragu, 31. januara 1992.
(Iz lične arhive)*

Ratna opcija je katastrofa

Onima koji su čuli što sam govorio pre nekoliko sedmica, izvinjavam se što će možda čuti iste stvari, a onima sa kojima se prvi put sada srećem za ovim stolom želim da kažem, pored funkcije na kojoj sam, da se bavim spoljnim poslovima profesionalno preko 42 godine, da sam u 65. godini života, pa imam nešto i profesionalnog i životnog iskustva, i da ne pripadam ni jednoj partiji. Srbin sam, po ocu i po majci.

Moram vam reći sasvim odgovorno, pošto sam se sinoć vratio iz Praga sa sastanka ministara inostranih poslova 48 zemalja KEBS, da u ovoj situaciji mi više nemamo saveznika. Nemamo nikoga ko će nas shvatiti; imamo stalno povećanje broja onih koji će se staviti u službu interesa drugih i postati instrument politike protiv nas. Nikoga nemamo ko bi bio u stanju u kritičnim trenucima naše zemlje da nas podrži i na koga se možemo osloniti. Možda je samo u jednom trenutku Karađorđeva pozicija bila teža; mi smo u sličnom međunarodnom položaju. To je surova istina, ali je istina. Naš jedini saveznik u ovom trenutku može biti sopstvena mudrost.

Drugo, mislim da u današnjem svetu svi shvataju da, ako žele da učine dobro za svoj narod, to mogu samo ako se ponašaju u skladu sa nečim što je objektivno oko nas i što je opšta tendencija u svetu. Mi ne možemo ići protiv matice, ne možemo ići protiv svih u Evropi, bez obzira da li se slažemo sa njima ili se ne slažemo, jer nećemo uspeti. Mudrost u politici zahteva da krećemo u akciju tako da budemo sigurni da nam može poći za rukom da ostvarimo ono što želimo u nekim realnim okolnostima. Kad nas se to ne shvata. Imamo puno profesora prava, i među nama ovde je jedan, koji će dokazati da smo mi u pravu, ali ti argumenti danas ne idu. Pravo je na strani jačeg i na strani onih koji imaju drugačija mišljenja od nas, i mi to moramo da uvažimo, jer ne živimo u epruveti izdvojeni iz tog sveta, da bismo mogli da se ponašamo onako kako hoćemo, zaboravljajući gde smo.

Mislim da ova akcija Ujedinjenih nacija, koja je modifikovana i izražena kroz plan Sajrusa Vensa i koja je izgrađena kao sinteza procena šta bi bilo moguće, u ovom trenutku i po onome što sam čuo juče i prekjuče od četrdesetak ministara koji su o tome govorili, od Bejkera do albanskog ministra, predstavlja jedinu moguću opciju, a za nas u ovoj situaciji jedinu i poslednju šansu. Sve van toga vodi u katastrofu kakvu ova zemlja nikada u svojoj istoriji

nije doživela. Ja vam to kažem sasvim odgovorno i kažem vam sa punom profesionalnom svešću.

Akcija Ujedinjenih nacija, u kojoj, ipak, ima 100 nesvrstanih zemalja, koje imaju razumevanje za nas, je jedini međunarodni mehanizam u kojem mi još možemo naći neka uporišta; van toga nigde i nikakva. Ako se toga odreknemo, mi smo izgubljeni u svetu. Nama će okrenuti leđa i oni koji još imaju razumevanja za nas. Ne radi se ovde o izboru šta je najbolje, nego šta je jedino moguće u ovoj situaciji. Svako se u svom ličnom životu nalazio pred takvim dilemama, nalaze se i države, nalaze se i nacije, i mi toga moramo biti svesni.

Ukoliko prihvatimo prisustvo plavih šlemova u demilitarizovanim zonama pod zaštitom Ujedinjenih nacija, mi smo dobili ne samo predah, već smo dobili i snažni argument za bolji odnos sveta prema nama. I time ćemo od defanzive, stalnog povlačenja u sukobu sa drugima i od gubljenja terena neprestano, to je lako reprodukovati i dokazati, doći u situaciju da možemo ceo međunarodni instrumentarijum koji je sada angažovan protiv nas, upotrebiti u svoju korist, a to su prava naroda, samoopredeljenje i prava čoveka. Ništa se još politički ne rešava onog trenutka kad plavi šlemovi počnu obezbeđivati demilitarizovanu zonu.

Ali, od tog trenutka, glavna tema sa kojom mi izlazimo u svet biće pravo srpskog naroda da koristi one demokratske tekovine koje su međunarodnim instrumentima utvrđene i koje će se prema sinočnoj odluci KEBS i dalje razrađivati, sa posebnim akcentom na to da se utvrđuju prava naroda na samoopredeljenje. Mi, prema tome, umesto protivnika otvorenih ili potencijalnih u zemljama KEBS-a, dobijamo i u njima, ili u većini od njih, i u njihovim instrumentima, saveznika za ostvarenje svog suštinskog prava i suštinskog interesa, to je obezbeđenje prihvatljivog statusa Srba van Srbije. Taj zaokret mi moramo da učinimo ako, uopšte, želimo bilo šta da ostvarimo. Mi ne možemo da živimo van sveta, i ne možemo da živimo u iluzijama, kao što sam rekao. Mi moramo da se oslonimo na nešto realno da bismo ostvarili svoje ciljeve.

Ovde je pominjana ratna opcija. Ja moram da iznesem svoje duboko uverenje, ne iznosim ga prvi put, da ratna opcija, sem u jednom slučaju - odbrana od spoljnog agresora, predstavlja katastrofu na koju niko nema prava da se orijentiše. Budimo svesni, već sada je Jugoslavija označena kao krizno žarište koje ugrožava bezbednost Evrope. Već sada se izgrađuju mehanizmi u Evropi, ne samo u Ujedinjenim nacijama, koji omogućuju da takva krizna žarišta zajedničkom akcijom budu izolovana i neutralisana. Ti mehanizmi će već u martu u Helsinkuju biti dovršeni. Za manje od 24 časa, po onome što sada postoji, profesor Perazić to zna bolje od mene, Savet bezbednosti - u slučaju da mi krenemo u rat, može doneti odluke po kojima će dati punomoćje avijaciji pojedinih zemalja, floti drugih zemalja da, u ime Ujedinjenih nacija i bezbednosti Evrope, neutrališu sve naše aerodrome, da onemoguće bilo kakvo kretanje, bilo kog vozila na našim drumovima, da sprže

ceo radarski i elektronski sistem; da nas blokiraju, onemogućće, ponize, razruše u ime demokratije i odbrane sopstvene bezbednosti, i bace na dno na kojem se naša zemlja u svojoj istoriji nije nalazila. Oni su u stanju da oko nas naprave takav sanitarni kordon koji bi presekao sve veze, koji bi u celom svetu proglasio nevažećim pasoš bilo kog Srbina, koji bi presekao sve komunikacije, gde bi jedino slali na kašičicu hranu za decu, gde bismo bili gubavci u svetu, gde bismo bili bačeni unazad da se ne bismo mogli oporaviti za nekoliko generacija.

Ja vam ne govorim izmišljene stvari, ja sve to mogu dokazati, i dokazao bih ako bismo imali vremena. Mi nemamo pravo na iluzije, ponavljam, i na zavaranja. Mi smo mogli sve to bolje da rešimo da je bilo dovoljno pameti i snage onda kada su se stvari počele rasplitati i otvarati kod nas. Ali, mi smo danas tu gde smo, i mi tu velikog izbora nemamo.

Završavam time da kažem, da ono što ćemo činiti i kako ćemo se ponašati, mi to moramo da ostvarimo u roku nekoliko dana. Više ne možemo meriti svoje vreme ni nedeljama, ni mesecima. Nama je pružena poslednja šansa. Ako tu pogrešimo i ako se zaboravimo, mi smo izgubili istorijsku bitku. Juče je takva situacija bila na tom skupu, 48 minisara inostranih poslova evropskih zemalja, plus Amerike i Kanade, da se zamalo moglo desiti da se ispred mene skloni tabla "Jugoslavija", i da mi se kaže da zahvaljuju na mom prisustvu i da moram izići, pošto je Jugoslavija izbrisana sa političke karte Evrope. Rizici su veliki, odgovornost je velika, nisam upotrebio ni jednu pretešku reč sa namerom da bilo kog impresioniram. Ja ovde, ustvari, ne govorim pred vama: govorim pred svojom savešću, ali bio sam i dužan da vam to kažem.

Hvala.

Istupanje na proširenoj sednici Predsedništva SFRJ uz učešće najviših predstavnika Srba iz Istočne i Zapadne Slavonije, Zapadnog Srema, Baranje, Kninske krajine i delova Bosne i Hercegovine, 1. februara 1992.
(Neredigovani stenogram)

*Poslednji pokušaj da se ostvari preokret u spoljnoj politici**

Krajnje nepovoljni tok događaja, koji nije neizbežan, ali je moguć i zaslužuje da u okviru odgovornog razmatranja bude uzet u obzir, mogao bi dovesti do situacije u kojoj bi:

- četiri republike dobile puno međunarodno priznanje i mesto u međunarodnim organizacijama;
- preuređena Jugoslavija bila praktično lišena atributa priznatog međunarodnog subjekta i stavljena u položaj da tek treba da se zalaže za svoj međunarodni status;
- na takvu Jugoslaviju bi mogao biti stavljen teret odgovornosti za rat, žrtve, razaranja, za raspad zemlje, sa svim daljim posledicama.

S tim u vezi mora se imati u vidu da formula o kontinuitetu međunarodno-pravnog subjektiviteta Jugoslavije ima nužno uporište u pravnoj argumentaciji, ali vrlo nesigurno mesto u političkim interesima kao preovlađujućim. Ta formula polazi od tačne pretpostavke da se secesionisti samim tim lišavaju prava da, u kontinuitetu, nastave da koriste nasleđe i prednosti jugoslovenske države. Međutim, ova pretpostavka je, prvenstveno u okviru EZ, uz kolebanje SAD, već uklonjena, jer je teza o secesionizmu zamenjena stavom o samoopredeljenju, koji je u svim prilikama bio oslonac i obrazloženje odluka o priznanju.

Ako bi se ostvarila najteža varijanta da se preuređenoj Jugoslaviji ospori pravo kontinuiteta, i da se stavi pred obavezu traženja međunarodnog priznanja i ulaska u međunarodne organizacije, moglo bi se očekivati da bi bili postavljeni mnogi teški preduslovi. Među njima su već izvesni ili veoma verovatni:

- a) Zahtev da se sadašnje unutrašnje administrativne granice priznaju kao nepovredive, bez prava pokretanja njihove mirne revizije tokom više godina.
- b) Usmeravanje razvoja na Kosovu u pravcu autonomije i prihvatanja ličnosti koje bi proistekle iz višestranačkih izbora kao konstitutivnog partnera u državi. U zamenu, bila bi garantovana nepovredivost jugoslovensko-albanske granice. Moguća je i varijanta da se nametne rešenje za Kosovo koje bi bilo analogno statusu srpskih krajina, uključujući i međunarodne garancije takve

autonomije. Ne izgleda verovatnim da bi došlo do orijentacije na dopuštanje Kosovu da se pripoji Albaniji, ali je sasvim moguće da se postupno formira ideja o podeli Kosova između Jugoslavije i Albanije, uz znatna preseljavanja stanovništva, kao rešenja koje nudi trajno smirivanje na ovom prostoru.

Otvara se, kao deo političkog nastupa, i pitanje prava i položaja mađarske i drugih manjina u Vojvodini.

c) Svođenje armije na nivo, po broju i naoružanju, ispod plafona u standardima KEBS.

d) Dopuštanje angažovanja za prava Srba van Srbije samo do nivoa prava koja ostvaruju nacionalne manjine u Srbiji i Crnoj Gori.

e) Obaveza prihvatanja ekonomskih veza sa ranijim jugoslovenskim republikama bez diskriminacije i uslovljavanja, čak možda i bez reciprociteta.

f) Raspisivanje prevremenih višestranačkih izbora za sve nivoe vlasti, uz moguć zahtev da "krivci za rat" ne mogu učestvovati u javnom životu.

g) Podrška zahtevima drugih za ratnom odštetom, sa uslovljavanjima i pretnjama sankcijama.

Razume se, ova lista može biti beskonačna.

V

Polazeći od krajnje nepovoljnog odnosa snaga u Evropi i našem neposrednom okruženju, od izuzetno teške situacije (i odnosa snaga) unutar zemlje, i od svih rizika kojima smo, i kojima bismo mogli biti izloženi, čini se celishodnim i neodložnim da se učini napor i napravi suštinski pozitivni preokret u sadašnjem procesu. Takve preokrete - zasnovane na realnim procenama - sa uspehom smo činili više puta u svojoj najnovijoj istoriji.

Preokret bi se zasnivao na naporu da sagledamo realnosti koje su neizbežne već kroz nekoliko sedmica ili meseci, da im se odmah prilagodimo i da se postavimo na način koji će što pre okončati stanje razračunavanja i otvoriti put novim odnosima na jugoslovenskim prostorima. To bi, umesto neizvesnosti i rizika novih oružanih sukoba, otvorilo povoljniju perspektivu za sve. Time bi bio i sužen prostor za destruktivne snage i privučeni i angažovani oni slojevi i strukture koji su sada uplašeni ili demoralisani.

To bi bio i pouzdani put da okosnica pruređene Jugoslavije dobije međunarodnu afirmaciju i kredibilitet, da se prevaziđe problem kontinuiteta i obezbedi nesmetani pristup evropskim institucijama.

Jedna od ključnih pretpostavki za ostvarivanje takvog zaokreta je i dosledno izbegavanje unutrašnjih poteza koji mogu direktno da naškode našem i inače delikatnom međunarodnom položaju. Posebno ne bismo smeli otvarati nove frontove i kvariti odnose tamo gde imamo solidne odnose i preduslove. Od najvećeg je značaja da se sa svim zemljama u neposrednom i širem okruženju, uz principijelnu odbranu i zaštitu naših interesa kada ih

ugrožavaju, stalno drži aktivnom perspektiva dobrosusedstva i široke saradnje, uz očuvanje u najvećoj mogućoj meri dosadašnjih tekovina te vrste.

Ostvarivanje ovih ciljeva bi podrazumevalo sledeće ili slične korake:

- Snažna i jasna, obavezujuća izjava koja zatvara problem granica.
- Nalaženje rešenja za dobrovoljačke i paravojne formacije, tako da regularna armija bude jedina oružana odbrambena snaga zemlje.

- Snažna i organizovana aktivnost, uz međunarodno angažovanje i garancije za bezbednost, u cilju povratka izbeglica njihovim domovima.

- Mobilisanje svih mehanizama KEBS, EZ i OUN, i sličnih njima, kao dominantnih instrumenata za ostvarivanje optimalnih prava srpskog naroda van Srbije, uz međunarodne garancije. U tome je i najrealnija šansa da se u toj oblasti postignu stvarni i trajni rezultati. Sa time je - prema dominantnom mišljenju u svetu - tesno povezano i rešavanje problema Kosova.

- Orijehtacija na što skorije uzajamno priznanje sa Slovenijom i Makedonijom i blagonaklon odnos prema njihovom uključivanju u međunarodne organizacije.

- Uslovljavanje takvog odnosa prema Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini napretkom u poštovanju kolektivnih i individualnih ljudskih prava u Hrvatskoj, odnosno legitimnim konstituisanjem Republike BiH na bazi ravnopravnog sporazuma tri naroda.

- Zajedničko utvrđivanje osnovnih kriterijuma za postupak nasleđivanja prava i obaveza, na način koji otklanja sumnju da bilo ko može biti privilegovan.

- Zajednički dogovor da svaka republika koja to želi, može naslediti "svoj deo" stečenih prava Jugoslavije u međunarodnim organizacijama (na primer, da ima status zemlje-osnivača OUN), s tim da preuređena Jugoslavija nastavlja da koristi ta prava. Time se pitanje kontinuiteta međunarodno-pravnog subjektiviteta relativizira i čini lakše ostvarivim.

- Napor da se ključna pitanja reše u zemlji, na temelju vizije budućih odnosa, da se rezultati izlože na Konferenciji o Jugoslaviji u Briselu i time ova konferencija učini oblikom međunarodne verifikacije i prihvatanja naših sopstvenih dogovora, umesto oruđem za nametanje stavova.

Bilo bi, čini se, veoma celishodno da se, bez odlaganja i prethodnog uslovljavanja, inicira susret i dogovor odgovornih predstavnika Srbije, Crne Gore, Slovenije i Makedonije. Tom prilikom bi se, trasirajući buduće odnose, mogli rešiti problemi saobraćaja, robnih tokova, cirkulacije ljudi i sl., zatim, ostvariti dogovor o međusobnom ponašanju na međunarodnoj sceni (saradnja, uzajamna podrška), o zajedničkoj obavezi zaštite jugoslovenskih građana u inostranstvu. Istovremeno, mogli bi se postaviti temelji i osnovni kriterijumi međunarodnog identiteta i subjektiviteta Jugoslavije i njenih bivših republika, na način koji zadovoljava interese svih strana i otklanja sve sumnje.

Ovakav prilaz, koji zahteva razradu, nesumnjivo bi naišlo na razumevanje

i podršku većine zemalja, kao i međunarodnih institucija i organizacija. To bi objektivno vodilo ograničavanju i sputavanju težnji germanskog bloka i relativnoj izolaciji politike hrvatskog vrha.

Takav prilaz bi, i sada i u budućnosti, stavio preuređenu Jugoslaviju u znatno povoljniji strateški i politički međunarodni položaj u trenutku kada treba da se afirmiše na međunarodnoj sceni, što je neizbežni preduslov za svaki uspeh.

To podrazumeva i napor za stvaranje izrazitije demokratske klime u zemlji, za distanciranje od stavova i aktivnosti zasnovanih na uskoj nacionalnoj (i verskoj) isključivosti, za međunacionalnu toleranciju i ravnopravnost. Bez toga međunarodna zajednica, njen dominantni progresivni deo, neće biti spremna da prihvati novo stanje kod nas.

To je i put da pečat daljem razvoju zemlje daju snage koje - po svom demokratskom profilu i sposobnosti da prate evropske standarde - mogu biti prihvatljive za međunarodnu javnost i garant demokratskog razvoja zemlje.

Napomena:

* Analiza je, kao moj lični stav, upućena 4. aprila 1992. najvišem političkom rukovodstvu zemlje. Tekst je iz SIV-a široko distribuiran, a delove su objavili i dnevni listovi i nedeljnici.

*Delovi analize o međunarodnom položaju Jugoslavije
i mogućim pravcima našeg angažovanja*

Dolazi vreme patnji i poniženja

Borba - Sankcije Saveta bezbednosti svakodnevna su i nezaobilazna tema, uz najrazličitija tumačenja - i zvanih i nezvanih, i kompetentnih i nekompetentnih - odavde do Njujorka i nazad. Jednog od najkompetentnijih, čoveka koji je sve do juče iz najneposrednije blizine posmatrao nadolazeći uragan koji će oduvati Jugoslaviju, u više navrata - i blagovremeno - upozoravao državne organe i institucije da ne srljaju u avanturu i propast, jedva smo nagovorili da prekine dvomesečno ćutanje i iznese svoje viđenje događaja koji su nas zavili u crno.

Milivoje Maksić, posle više od 42 godine diplomatske službe, prestao je, svojom voljom, da obavlja funkciju zamenika, odnosno u.d. saveznog sekretara za inostrane poslove potkraj aprila. Jedan od "poslednjih iz kaste strasti" otišao je u zasluženu penziju, ali budno (profesionalna deformacija!) motri šta (nam) se sve događa. Kako Maksić, čovek sa izuzetno bogatim diplomatskim iskustvom, gleda i doživljava sankcije Saveta bezbednosti protiv Jugoslavije, odnosno Srbije i Crne Gore?

Milivoje Maksić - Sve sankcije ove vrste nužno pogađaju, pre svega, narod kažnjene zemlje i u tome je duboka nepravda, koja rađa revolt. Rekao bih - ne ulazeći u sve aspekte - da su sankcije ove vrste suprotne i suštini OUN i KEBS, za koje narode vezuje poverenje u pravičnost i osećaj sigurnosti.

Međutim, sankcije su realnost i mi tu činjenicu moramo uvažavati. Vreme će pokazati šta se time postiglo, možda ponešto i suprotno od očekivanog. Uvređenost i prkos ne idu uvek podruku sa mudrošću i ne moraju automatski voditi demokratskom ishodu.

Da li su sankcije bile očekivane i da li su mogle biti izbegnute?

- Oni koji su profesionalno bili dužni da to učine, upozoravali su na tu opasnost još od oktobra prošle godine, usmeno i pismeno. Bojim se da su samouverena raspoloženja, olake ocene, zanesenost verom u uspeh jednog koncepta preuzetog iz prevaziđenih vremena, nužno vodili omalovažavanju međunarodnih rizika, sagledavajući ih tek kada su postali surova realnost. A, to je bilo prekasno. Danas imamo niz dobrih stavova, ali do te mere zakasnelih i datih u situaciji kada smo izgubili kredibilitet, da tek treba videti kakvu će imati upotrebnu vrednost.

Vaše pitanje - da li su sankcije mogle da budu izbegnute - može lako da nas

odvede na varljiv teren. Raspoloženja koja sam spomenuo i odnos snaga koji odlučuje o dominantnom političkom kursu, vodili su nas - kako se pokazalo neizbežno - u konflikt sa nečim drugim, realnim i nezaobilaznim, a to su interesi i kriterijumi međunarodne zajednice čiji smo integralni deo.

Pre bih, zbog toga, bio za pitanje - šta se to desilo da naša zemlja bude u raskoraku sa celim svetom i svim organizacijama u njemu, u kojima smo, tako reći do juče, bili priznat, uvažavan i, ipak, uticajni faktor. Imam u vidu, pre svega, OUN, KEBS i pokret nesvrstanosti. Smatram da je danas teško doći do solidnog odgovora, zasnovanog na činjenicama, koji bi odmah bio šire prihvaćen.

Otkud taj kako kažete, raskol sa celim svetom?

- Još uvek smo, u širokim i značajnim sredinama, zarobljenici shvatanja da je moguće sada, u ovoj Evropi, ostvariti nešto što je propušteno da se učini u prošlom veku (za druge narode u prošlim vekovima) u okviru formiranja nacionalnih nezavisnih država. Ta shvatanja su, u određenom obliku, bila prisutna i u ambicijama i ponašanju pojedinih zemalja i struja na balkanskoj sceni i tokom dva protekla rata, ali im istorija još tada nije dala za pravo. Još uvek smo u fazi da svoju prošlost - i dalju i blisku - prikazujemo na način koji odgovara dnevnim političkim potrebama onih koji vladaju političkom scenom i sredstvima informisanja.

S tim u vezi vidim i glasnu težnju da se, bez temeljitog, da ne kažem naučnog, preispitivanja novijeg istorijskog puta i iskustva, što je inače i razumljivo i neophodno, *a priori* osudi i obezvređi sve što nije u skladu sa dnevnim političkim potrebama vladajuće koncepcije.

Zagledani u prošlost umesto u budućnost?

- Vidite, nije lako naći više primera da se u jednoj zemlji kamenuju vrednosti koje su joj - u celom svetu, bez izuzetka - decenijama bile osnova za ugled, uticaj i, rekao bih, privilegovan međunarodni položaj. Shvatam, to istorijsko razdoblje je za nama. Ali, ono nam je - po istorijskoj aktuelnosti - najbliže, pa otuda i najpogodnije da iz njega - oslobođeni emocija - crpimo iskustva. Bez toga, mi zapadamo u opasnu zonu imaginarnog, mističnog, što može podstaći velike i masovne emocije, ali ne vodi rešenjima koja su realna i prihvatljiva u današnjem svetu. Mi nismo narod i zemlja u epruveti, van našeg evropskog i međunarodnog okruženja i onoga što postoji u njima, pa otuda ni svoju politiku ne možemo graditi na romantično-emotivnim premisama, zasnovanim na davnim vremenima. Ona su dragoceni deo naše duhovne i nacionalne istorije, ali ne mogu biti obrazac za život danas.

Srbija živi u svetu koji je praktično zakoračio u XXI vek, u kojem dominiraju opšteprihvaćeni kriterijumi o ljudskim i nacionalnim vrednostima, kao pretpostavkama prosperiteta, i mi možemo - i moramo - ići napred samo ako što pre ponovo nađemo svoje mesto u tom opšteevropskom i svetskom procesu. On dominira na našem kontinentu i na našoj planeti, a mi upravo tu

živimo.

Da se, ipak, vratimo sankcijama. Da li smo ih, i pored svega, ozbiljno shvatili?

- Nešto sam o tome rekao. Inače, bojim se zbog širenja zabluda da će one biti kratkotrajne i da ćemo se vešto izmigoljiti. Predstoji nam surovo razdoblje patnji i poniženja, revolta raznih oblika, a ne isključujem ni teške obračune.

Bitno je shvatiti da sankcije nisu kapric međunarodnih moćnika, iako ima i toga, već izraz širih strateških interesa evropske, a - kako se pokazuje - i svetske zajednice.

Danas, kada su politika međunarodne saradnje i poverenja uhvatili duboke korene, kada se vrše duboke transformacije čitavog jednog bivšeg bloka, najvećim delom mirnim putem, i kada objektivni razlozi zahtevaju da se taj proces nastavi - da bi ljudi bili slobodniji u kretanju i emancipaciji i istovremeno bio otvoren najširi prostor novim tehnologijama - kod nas se vodi rat, drugačiji od onih koji podstiču nacionalni ponos. Rat, koji kao da je sazdan od nekoliko privatnih ratova.

Ako bi međunarodna zajednica dozvolila da se tim putem rešavaju etnički i nacionalni problemi, onda bi to bilo ohrabrenje za mnoge u neuralgičnim tačkama, punim etničkog naboja od Italije do Češke i Slovačke, od Francuske i Velike Britanije do Rumunije, Mađarske i skoro celokupne teritorije bivšeg Sovjetskog Saveza. O vanevropskom okruženju da i ne govorimo.

Lično sam sklon uverenju da međunarodna zajednica danas ne bi bila spremna da lako prihvati čak ni sporazumno menjanje granica, što je - po Završnom dokumentu iz Helsinkija i po međunarodnom pravu - dopustivo, jer bi se i time otvorio lančani proces sukoba koji vode široj nestabilnosti.

U zamenu, savremeno međunarodno pravo i vladajući međunarodni standardi nude ljudske slobode i prava čoveka kao put i način da pripadnici svakog naroda, ma gde bili, podjednako uživaju domete demokratije kao osnove za punu emancipaciju svoje ličnosti, uključujući i nacionalna osećanja.

Ali, šta da se radi kada je kod nas nacionalno iznad svega?

- Tačno: kod nas, na ukupnom jugoslovenskom prostoru, trenutno je zvučna koncepcija o naciji kao onom subjektu čiji status treba rešiti da bi bio rešen i status njenih pripadnika. Pri tome se zaboravlja da čak ni idealno rešen status nacije, po principu "svaki narod u granicama sopstvene države", ni u čemu ne garantuje i povoljan status pripadnika tog naroda u "svojoj" državi. Primera za to imamo dovoljno.

Insistiranje danas na rešavanju "nacionalnog pitanja" kao onom iznad čovekovih prava i slobode nužno vodi - pogotovo na Balkanu - nacionalnoj netrpeljivosti, isključivosti, a zatim i do težnji ka etničkim čistim "svojim" teritorijama, uz - kako se pokazalo - masovnu, brutalnu i, po mnogome, privatizovanu upotrebu oružja.

Mi smo, s pravom, revoltirani zbog jednostranog, uvek na štetu pripadni-

ka srpskog naroda, prikazivanja u svetu događaja na ovim prostorima. I nad tim se moramo zamisliti. Najlakše je reći - nismo uspeli da ubedimo svet. Tako se jedino samo udaljavamo od pravih odgovora i produžavamo vreme sopstvenih iluzija i samoobmanjivanja.

Kako bilo da bilo, biće potrebno mnogo godina drugačijeg ponašanja da bi ta porazna slika o nama mogla da izbledi. Činjenica da se ona, kako to tek ovih dana izgleda, ne stvara samo o pripadnicima srpskog naroda, već i o drugim učesnicima rata, ni u čemu ne poboljšava srpski rejting, niti smanjuje ukupne negativne posledice, čiji ćemo teret, bojim se, dugo, dugo nositi. Prvi ću se radovati ako se pokaže da sam se prevario.

Kako, onda, u svemu tome vidite rešenje za status Srba van Srbije?

- Vaše pitanje je jedno od bitnih, ne samo zbog ljudske i moralne suštine problema, već i zbog toga što je od toga, ako dobro razumem stvari, i počelo. Smatram da je to najozbiljniji, najosetljiviji, a - bojim se - i "najtrajniji" problem na našem balkanskom tlu, ali ne i jedini.

Mada sam svestan da je danas to lako reći, smatram da smo orijentacijom na primenu mehanizma KEBS i OUN imali šansi da više postignemo za bolju sudbinu Srba van Srbije. Njihov status je, pogotovo u Hrvatskoj, počeo naglo da se menja u negativnom pravcu posle dolaska HDZ i Tuđmana na vlast. To je bilo očigledno ne samo iz prakse, već i izjava najviših ličnosti HDZ, natopljenih rasnom i nacionalnom netrpeljivošću, koje su iritirale i međunarodnu javnost.

Bila je to prilika da angažujemo sve međunarodne forume i da pod njihovom, a tim putem i svojom, zaštitu stavimo svoje sunarodnike. Time bismo realno mogli nešto postići za sudbinu znatnog dela svog naroda, umesto patnji i iskušenja kojima je danas, izložen, sa mnogim neizvesnostima dokle će to trajati i kakav će biti krajnji ishod.

Time bismo angažovali međunarodne forume i javnost protiv jednog ultranacionalističkog i rasističkog, a samim tim i nedemokratskog režima, što će ionako biti neminovnost, ali mimo nas i bez prednosti koje smo mogli steći za svoju reputaciju. Istovremeno, time smo mogli da KEBS, OUN, razne forume itd, učinimo svojim saveznicima u borbi za demokratska prava srpskog naroda, bilo gde da živi van Srbije. Sada smo i u KEBS, i u OUN, a i drugde, usamljeni, napadani, sa izgubljenom strateškom prednošću, koja bi imala presudni značaj za naš međunarodni položaj. Naše ponašanje sada vešto koriste drugi, ispoljavajući ambicije o kojima decenijama nisu mogli ni sanjati.

Šta nam je, dakle, činiti?

- Štoga god menjamo, a moramo još mnogo da menjamo, zapitajmo se najpre - šta iza toga dolazi. Lično mislim da su nama potrebne duboke transformacije u državi i društvu, ali i u svim faktorima na političkoj sceni, u glavama i osećanjima ljudi. One bi podrazumevale oslobađanje od iluzije da se danas nešto može učiniti van (i protiv) evropskih demokratskih standarda. Nije

suština u razlazu sa ličnostima; suština je u razlazu sa predubeđenjima.

Kažem to zbog utiska da se danas i svetovni i duhovni faktori hitro ograđuju od vodećih ličnosti i struktura, ali se malo ko oslobađa zabluda koje su bile zajednički imenitelj čak i ljutih međupartijskih protivnika.

Mi još nemamo moderne partije evropskog tipa, sa jasnim programima prevazilaženja privrednih, međunarodnih i svih drugih problema, uključujući i tako krupan problem kao što je Kosovo. Mi još nemamo partiju koju bi progresivna Evropa prihvatila kao vesnika novih strujanja na našem delu Balkana. To smo imali na prelomu dva veka, danas - skoro stoleće kasnije - još nemamo.

Mislim da nam je neophodan proces osveščivanja i hvatanja koraka sa dometima evropske demokratije. Ponovo smo na raskršću. Nemamo više pravo na stranputice i bespuća. I dosadašnja cena, koju ćemo godinama plaćati, već je previsoka.

Delovi intervjua: Nikola Burzan, "Borba", 13. juni 1992.

Londonska konferencija

Malo je slučajeva da se kriza u jednoj zemlji ili regionu razmatra, kao sada u Londonu, pod tako autoritativnim predsedavanjem i uz učešće, bezmalo, svih najznačajnijih svetskih činilaca. Govori to o snažnoj zainteresovanosti evropske i svetske zajednice - bez izuzetaka, izuzetak smo mi - da se pod njenom striktnom kontrolom i bez novih odlaganja počnu tražiti trajna rešenja, iza kojih bi jedinstveno stajali najmoćniji autoriteti. Ali, ilustruje to i nemoć Evropske zajednice da, izložena snažnom pritisku i izdvojenim ambicijama svog najmoćnijeg člana Nemačke, sporazumno i uspešno sama dovrši započetu misiju.

Sukobi, podele, nasilja i rat na našim prostorima dobijali su - svojim intenzitetom, nekontrolisanošću, nepouzdanošću partnera, a pre svega sadržajem i posledicama - obeležja krajnje ozbiljne krize i potencijalnog žarišta širih sukoba na osetljivom evropskom tlu. Taj rat, nastao umesto napora da se preko međunarodnih mehanizama, bez žrtava i razaranja, već pregovorima i uz razumevanje i podršku najvećeg dela međunarodne zajednice, rešavaju veoma ozbiljni etnički i nacionalni problemi doveo je do takvog stepena internacionalizacije jugoslovenskog problema, za koju nema presedana u našoj istoriji ovog veka.

Londonska konferencija se rado naziva sudbonosnom, uvek sa diskretnom sugestijom da je koren zla u odluci drugih da odlučuju o našoj sudbini. Ova ili neka slična konferencija je, ipak, neizbežni epilog onih zaista sudbonosnih odluka iz prethodnih godina, kojima je olako i istorijski neodgovorno otvorena opasna balkanska Pandorina kutija i iz nje pušten demon koji razara nacije i gradove, porodice i ljude. Te odluke, donošene najčešće u potaji širom bivše države - jedna je ohrabivala drugu - bile su natopljene nabujalim primitivnim i, kako se pokazalo, agresivnim nacionalističkim i nacional-egoističkim ambicijama.

Po svemu što se zna, Londonska konferencija bi mogla - na ruševinama jedne države - otpočeti proces potpunog preuređenja odnosa i stvaranja nove političke karte na Balkanu. Prestanak oružanih dejstava je donedavno bio krajnji cilj. Sada je to samo preduslov za daleko dublje zahvate. Kucnuo je, izgleda, čas kada moramo hrabro pogledati istini u oči. Vreme iluzija je za nama.

Moraćemo se naviknuti na to da - izgubivši u ratu sa sobom i među sobom

ono što smo u četiri rata ovog veka, i između njih, časno stekli - više nećemo imati ni snagu, ni težinu, ni uticaj, ni ugled koji smo posedovali i potvrđivali tokom mnogih decenija.

Postali smo opasno krizno područje, opterećeno stalnim opasnostima od pribegavanja nasilju i oružju. Moraćemo stoga računati i sa dugogodišnjim bdenjem velikih sila i cele Evrope nad ovim prostorom, sa svim rizicima i poniženjima koje nam takva situacija donosi. Vreme kada smo, kao država, bili jedno od ređih svetskih područja bez prisustva stranih sila i kada smo takvim položajem i politikom zračili u svetu, inspirišući i druge da teže tom idealu, nasilno je potisnuto u istoriju.

Moramo shvatiti da smo svi mi na prostorima bivše jugoslovenske države nova realnost i da je i sve oko nas - nova realnost. To se mora uvažiti i izbeći rizik daljeg ostajanja u poziciji "jedan protiv svih". Otuda London ne može biti prilika da se čine uzaludni i kontraproductivni naponi radi ostvarivanja kakvog-takvog alibija za shvatanja i postupke koji su u Prvom svetskom ratu bili odbačeni, a u Drugom poraženi, i koji su se i danas pokazali pogrešnim.

Najviše izgleda da budu shvaćeni i prihvaćeni, a time i da dragoceno doprinesu miru i stabilnosti, kao i ponovnom uključenju zemlje u međunarodnu saradnju, imaju oni koji - neopterećeni odgovornošću za nekoliko proteklih godina - pokažu spremnost da odlučno raskinu sa pogubnom i neuspelom politikom i koji, umesto toga, ponude stavove i aktivnosti u punom skladu sa savremenim, demokratskim i jedino mogućim standardima. Oni koji žele da ostvare danas ono što ćemo, u još težim okolnostima, morati da ostvarimo sutra i koji upravo tako izražavaju naš neosporni najviši interes. Takav prilaz smo, srećom, imali prilike da čujemo između, kako se moglo prepoznati, najmanje tri koncepta - šta činiti u Londonu.

Patetično pozivanje na nacionalno dostojanstvo, što često slušamo, može danas da bude i toliko puta zloupotrebljen zaklon za neuspelu politiku. Nema dostojanstva jedne zemlje ako nema bezbednosti, spokojstva, prosperiteta i normalne ljudske sreće za svakog njenog građanina. Zar može biti višeg cilja bilo koje države?

Kada se proces preuređivanja odnosa na ovim prostorima završi, što nije ni lak ni kratkotrajni posao, naći ćemo se na novom, umnogome najtežem do sada početku. Snagu da izdržimo i uspemo može nam dati, pre svega, najšire samoosvešćivanje, povratak odgovornom rezonovanju hladnom glavom i sa osloncem na realnosti, i odlučno okretanje dubokim demokratskim transformacijama zemlje.

Nemamo više vremena za nove zablude, ni snage za nove žrtve. Nijedan narod nije izišao iz patnji i poniženja dok nije hrabro i do dna sagledao svoje vreme i breme zla i nije saznao istinu o sebi - celu i bez ostatka.

"Borba", 25. avgust 1992.

Surovi lavirint poraženog koncepta

Pet puta su u istoriji ove zemlje velike međunarodne konferencije odlučivale o njenoj sudbini i statusu, o granicama i međunarodnim obavezama. Četiri puta - na Berlinskom kongresu i na međunarodnim skupovima posle Balkanskog i dva svetska rata - ova zemlja je dobijala: nezavisnost, oslobođenu nacionalnu teritoriju, ili je potvrđivala stečeno. Na petoj, Londonskoj konferenciji otpočela je verifikacija onoga što je - raspadom države - izgubljeno i anuliranje onoga što međunarodna zajednica smatra nedopustivim. Svi subjekti jugoslovenske scene sada odmeravaju kako je ko prošao. Zasuti smo poplavom izjava koje se kreću u amplitudi od "pun uspeh" do "kapitulacija i izdaja". Takve razlike su razumljive u situaciji kada nemamo, kao cilj i kriterijum, legitimno definisan opštenacionalni interes, i kada se zna stepen podeljenosti kod nas, koja je bila vidljiva i u okviru zvanične jugoslovenske delegacije.

U atmosferi kada polaziróvane snage pretenduju da autentično izražavaju taj opštenacionalni interes, čineći to sa malo argumenata i dosta arogancije i oružja, logično je da se, uvek iznova, moramo vratiti na iskonsko suštinsko pitanje: Šta je danas, u ovim unutrašnjim i međunarodnim okolnostima, stvarni, bitni interes naroda ove zemlje, dovedenog u položaj za koji, pre samo dve-tri godine ili čak i manje, nije ni slutio da je moguć?

Te dve-tri godine se ne mogu izbrisati, povratka nema. Dugo ćemo, svi na našim prostorima, javno ili u sebi, praviti bilanse šta smo imali i izgubili, šta smo mogli učiniti i tako postati najuspešnija između desetak zemalja koje prolaze put dubokih transformacija. Za tako nešto postojala je realna šansa, postoje za to u našim i stranim arhivama i brojni dokazi.

Već je bilo napisano da smo dospeli na dno svoje istorije i postali jedna od retkih, umnogome i jedina zemlja nad kojom će dugo, bojimo se veoma dugo, bdeti jedna međunarodna konferencija u koju ulaze svi bitni faktori međunarodne zajednice. Primoravaće nas da se ponašamo u skladu sa međunarodnim normama koje se ne mogu prenebregavati i koje, uostalom, nisu po suštini oprečne sa našim stvarnim nacionalnim i demokratskom potrebama.

Sada više ne bi trebalo sumnjati da mi ne možemo izići iz ovog surovog lavirinta, ne možemo očekivati ni početak postepenog i ko zna koliko dugog procesa smanjivanja sankcija, ne možemo računati ni na sticanje novog kredi-

biliteta kao partnera (stari je potisnut u istoriju, a onaj koji je pretendovao da ga zameni je prokockan), ako na sopstvenoj sceni, u sopstvenim glavama i svim "nacionalnim" strujama - levim i desnim, u stanju "duha nacije" ne nastupe duboke, zaista duboke promene.

Bez tih promena mi ćemo biti u stalnom opasnom raskoraku sa sopstvenim interesima, i sa svetom, nemoćni da spasemo sebe, a još manje da pomognemo drugima. Bez tih promena nećemo biti u stanju ni da rešavamo i rešimo krajnje ozbiljne međuetničke probleme u zemlji, što nas tek čeka i što je - hteli mi to ili ne - već internacionalizovano. Moramo se, dakle, osloboditi shvatanja, zabluda i "nacionalnog" zanosa iz kojih je proisticala politika za koju u međunarodnoj demokratskoj svesti nema više prostora, politika čije posledice sada padaju, i dugo će padati, na pleća svih, mnogih dužnih i još više nedužnih.

Taj koncept i politika, odbačeni i sada u Londonu, a kažnjeni u Savetu bezbednosti, nisu stvar samo ove ili one rukovodeće garniture. Problem bi onda bio relativno lako rešiv. Tim zlokobnim zanosom bili su poneti, ili su mu čak bili *spiritus agens*, i ljudi iz najuglednijih institucija u čiju smo umnost automatski verovali, i mnogi značajni činioци svetovne i duhovne sfere, i novostvoreni političari koji su se utrkivali, sa geografskim i etnografskim kartama bivše države u rukama, ko će ponuditi "bolju" varijantu deljenja onog što nisu stvorili.

Taj nacionalistički, nacional-šovinistički koncept doživeo je poraz - u svojim rezultatima, i pred sudom čitave međunarodne zajednice, uništivši ugled i snagu ove zemlje i njeno godinama sticano mesto u svetu. Možemo li, dakle, dalje sa istim shvatanjima, možemo li bez sopstvenog preispitivanja, hrabrog i odgovornog, bez razgraničenja sa shvatanjima i politikom koji su se proglasili "nacionalnom ideologijom", donoseći zabune i zablude uskovitlavši arhaične emocije na svim prostorima ovog naroda. Hoćemo li - podeljeni i oslabljeni, zaneseni i uvređeni - naći snage za pošten razgovor sa sobom, za demokratski preobražaj i sebe i zemlje? Ovako stanje duha i raspored snaga su u evropskoj istoriji znali da gurnu naciju i na drugi, krajnje opasni put. Hoćemo li uspeti to da izbegnemo?

To je problem koji nam Londonska konferencija neće rešiti. Ako ga ne počnemo temeljito rešavati sami, rizikujemo najprljaviji rat kod sebe "svih protiv svih", a međunarodna zajednica će sadašnje pružanje šansi zameniti bezobzirnim prikazivanjem svoje moći i okovati zemlju stegama, bedom i poniženjem. Bio bi to kraj svega.

Ko će i pred kim u tom slučaju snositi odgovornost i šta ona, došavši prekasno, može značiti u poređenju sa izgubljenim?

"Borba", 1. septembra 1992.

Mudrost i hrabrost

Da li smo najzad kročili na razumni put stvarnog raspleta krvavog (i prljavog) balkanskog čvora - pitanje je koje se nameće posle svake vesti koja budi nadu.

Posle premijerove misije u OUN i SAD, koja još traje, danas u Ženevi predstoji susret predsednika ove Jugoslavije i ove Hrvatske, dveju država čiji odnosi imaju najveći uticaj na prilike na jugoslovenskim prostorima. U našem podeljenom društvu biće to novi povod za oprečna mišljenja i sukobljavanja.

Nije teško pretpostaviti gledanja onih koji u nacionalnom (nacionalističkom) animozitetu i isključivosti nalaze jedinu inspiraciju za svoje političke ambicije i ponašanja. Ugled predsednika Čosića, ugled poteza koje povlači i strah - šta bismo da nije njega - verovatno će učiniti da gledanja ove vrste budu suzdržanija u javnom ispoljavanju, nego kada - na istom "generalnom kursu" - određene poteze povlači premijer. Sudbina mu je izgleda dodelila ulogu gromobrana za politiku čijoj mudrosti doprinose i drugi, a hrabrost sprovođenja deli sa onima koji imaju osećaj realnosti i odgovornosti za sudbinu ovog naroda i ove zemlje.

Pokušaji nasilnih promena političke karte na Balkanu, praćeni ratom, etničkim čišćenjem i iznad svega neizmernim ljudskim žrtvama i razaranjima, doživeli su u suštini poraz i osudu. Biće nam potrebno još dosta vremena da saznanja o tome - je li to bio dobar put i ko je sve na njega usmeravao - postanu potpuno i široko poznata. A bez toga nema građenja demokratske svesti i prihvatanja aksioma današnjice da se u ovoj i ovakvoj Evropi nacionalne, etničke i druge ambicije i interesi mogu ostvarivati samo u okviru demokratskih pregovora. Krajnje je naivno, a kako se pokazuje i opasno, verovati da bi Evropa i svet, KEBS i OUN bili spremni da prihvate nasilnu promenu granica i govor oružja i teror kao metode rešavanja sporova.

Uzroci raspada Jugoslavije tek očekuju svoje pravo objašnjenje. Sigurno je da su nasilja vršena pod raznim zastavama i amblemima, u kojima se svi predstavljaju kao žrtve, prećutkujući svoju ulogu u nastajanju tih žrtava, doprinela napuštanju napora da se nađe novi oblik zajedništva. Ostavljajući, dakle i vremenu da se sve to razjasni, pred nama je opora realnost da prostor donedavne Jugoslavije danas popunjava pet samostalnih država.

Posle dugog nastojanja Evropske zajednice, čitave Evrope i SAD da

Jugoslavija opstane kao državna celina u tadašnjim granicama, menjajući odnose unutrašnjih, nastojanja koje je trajalo duže nego što se kod nas na našim prostorima tome težilo, međunarodna zajednica je tu novu realnost - pet država, prihvatila i ugradila u redefinisane strateške interese na Balkanu.

Sušтина tog interesa je da na ovom prostoru vladaju mir i bezbednost, kao i takvi odnosi poverenja i saradnje koji u sebi ne nose rizik novih sukoba, a time i rizik podsticanja sukoba na drugim etnički složenim prostorima. Nameće to potrebu nove ravnoteže snaga na Balkanu, što podrazumeva da nikome neće biti omogućeno da ostvari prevlast u snazi, kojom bi mogao ugroziti druge. Ako neko svojim ponašanjem predstavlja rizik za stabilnost mirnih odnosa, međunarodna zajednica će naći način da taj rizik neutrališe i ukloni, pre svega umanjivanjem snage onih koji budu ocenjeni - ispravno ili pogrešno - kao nosioci takve opasnosti. Primer, nažalost, nije potrebno navoditi.

U takvoj situaciji, upoređujući svoj status sa onim poražene države, naše raskršće i naše dileme se svode, uprošćeno govoreći, na ono bitno: hoćemo li i dalje činiti korake spasavanja i modifikovanog nastavljanja politike koja je doživela poraz i nema ni regionalnu ni širu međunarodnu prohodnost (ostavljamo po strani njenu društvenu političku i moralnu suštinu). Ili ćemo hladnom glavom shvatiti realnost i u učiniti maksimum za dobro ovog naroda i ove zemlje.

Mi realno nemamo drugog racionalnog izlaza nego da - dostojanstveno, razumno i bez odlaganja - počnemo graditi nove partnerske odnose na tlu ranije Jugoslavije i Balkana i svoje novo mesto u njima. Snaga i međunarodni ugled tog mesta, našeg i svih drugih, zavisice u najvećoj meri od toga da li se nudi tolerancija, uzajamno poštovanje i prostor za svima potrebnu saradnju, ili nastup sa pozicija moći i pobednika, kojeg u stvari nema u ratu u kojem su svi izgubili. Ako predsednik Tuđman zastupa drugo gledište, neprihvatljivo i za nas i za Evropu, to nije razlog za odustajanje od razgovora, već šansa za afirmaciju sopstvenog, razumnog i demokratskog prilaza.

Susret i razgovori Čosić - Tuđman u Ženevi mogu predstavljati ključnu kariku u daljim zbivanjima na našem tlu. Njihov uspeh će u mnogome zavistiti i od toga u kojoj će se meri obe strane opredeliti protiv nastavljanja rata u Bosni i Hercegovini, mereći istim aršinom postupke svih učesnika. Zavisice u najvećoj meri i od toga koliko će biti uvaženi osnovani interesi i težnje srpskog naroda u Hrvatskoj. Najviši predstavnici dveju strana, danas država, sa najdužom tradicijom surevnjivosti i sukoba na našem tlu, mogu svojim primerom bitno doprineti da jezik sporazumevanja i otvaranja perspektive saradnje svih sa svima, nadvisi i savlada vreme zla i poniženja i izoluje njegove protagoniste.

Fama o "spoljnoj zaveri"

Ja ne pripadam svetu nauke i naravno ne mogu da ponudim naučnu analizu. Umesto toga pokušaću improvizovano da iznesem neka zapažanja i refleksije o pitanjima o koja se najčešće spoticemo i koja su kontroverzna u našoj javnosti, a odnose se na ponašanje međunarodne zajednice u jugoslovenskoj krizi. Ta zapažanja gradio sam prateći događaje kod nas kao i svi vi, ali i čitajući i slušajući sve ono što sam mogao da čujem i da saznam radeći posao koji sam obavljao do pre nekoliko meseci.

Pre svega bih istakao da smatram, imam dovoljno argumenata kojima to mogu da dokažem, da je međunarodna zajednica i svi glavni faktori u međunarodnoj zajednici, bila strateški zainteresovana za opstanak Jugoslavije kao državne celine. Oni su polazili tu, naravno, ne od nekakvog posebnog sentimentalnog odnosa prema nama, već od uverenja da bi bilo kakva promena granica izazvala kaos, da bi podstakla negativne procese u tadašnjem Sovjetskom Savezu, da bi to bitno narušilo atmosferu koja je bila potrebna za ostvarivanje vizije formulisane u Pariskoj povelji, da bi raspadom Jugoslavije bila narušena ravnoteža snaga na Balkanu, dakle na jednom osetljivom evropskom strateškom prostoru, da bi umesto jedinstvenog tržišta, sposobnog da apsorbuje tehnologiju i kapital imali niz malih državica koje bi ekonomski opterećivale međunarodnu zajednicu. I najzad, prisećam se tadašnjeg razgovora predsednika SIV Markovića i američkog predsednika Buša, međunarodna zajednica i organi u njoj smatrali su da Jugoslavija ima sve šanse da postane zemlja - pilot u dubokim reformama i da na taj način ohrabri slične procese u drugim zemljama, pre svega u zemljama bivšeg sovjetskog bloka.

Mislim da je veoma lako rekonstruisati korake i stavove međunarodne zajednice, Evropske zajednice, a rekao bih i onih van njih, tu posebno mislim na Moskvu, u raznim fazama jugoslovenske krize. Moramo se prisjetiti da je uoči odluka o secesiji u Sloveniji, Bejker boravio ovde i da je ubeđivao i Beograd i Ljubljanu i Zagreb da ne idu na taj potez. Moramo se podsetiti da nam je jasno bilo stavljeno do znanja da zaštita jugoslovenskih granica predstavlja suvereno pravo jugoslovenske države i njenih državnih mehanizama, pod uslovom da se time ne maskira bilo kakvo mešanje u unutrašnje političke procese. Ako se uporede i datumi kada je dolazilo do promena tih stavova videće se da je u suštini međunarodna zajednica skoro duže insistirala i gajila

nadu, da je moguće očuvati Jugoslaviju kao državnu celinu, ne prejudicirajući tada njeno državno uređenje i odnose među republikama i narodima, nego što su to bili zvanični stavovi, a naročito ponašanje odgovornih na jugoslovenskoj političkoj sceni.

Hteo bih ovde da ponovim ono u šta verujem. Teza o spoljnoj zaveri nije dokazana. Teza o zaveri ima svoju političku upotrebnu vrednost, ona je namenska. Iz događaja koji su se odigrali i stavova pojedinih zemalja izvlačeni su zaključci da je to krunski dokaz za zaveru. Međutim, ja smatram da nije to tako. U međunarodnoj zajednici, naravno kada je već došlo do situacije da Jugoslavija nije bila u stanju da odlučuje o svojoj sudbini, i kada se našim delovanjem otvorila stranim uticajima, naglo su oživele ambicije pojedinih zemalja, naročito gubitnika u Prvom i Drugom svetskom ratu da zadovolje jedan svoj psihološko-politički kompleks i da ostvare određeno prisustvo na Balkanu koje su bili izgubili tokom ta dva rata. Međutim, te zemlje nisu mogle da organizuju raspad Jugoslavije, već su samo iskoristile priliku koju smo im stvorili mi sami.

Nauka, a pre nje verovatno publicistika, tek treba da odgonetnu i utvrde film događaja i stvarne stavove i ambicije svih onih na našoj sceni koji su odlučivali o našoj sudbini. Koreni problema leže kod nas i među nama i bez tog preciznog, odgovornog i dokumentovanog utvrđivanja činjenica, i zaključivanja šta one znače, ja mislim da mi ne možemo stupiti na put neophodnog osveščivanja kod nas, a bez osveščivanja nema realizma i nema racionalne politike.

Tek kada je razvojem događaja postalo sasvim jasno međunarodnoj zajednici da opstanak Jugoslavije kao državne celine više nije moguće, došlo je do naglog preispitivanja njenih strateških interesa na Balkanu, u novoj situaciji koju oni nisu planirali, nisu predviđali, za koju nisu bili dovoljno pripremljeni. Rekao bih da taj proces prilagođavanja novoj situaciji traje i dalje, ali se neke konture onoga do čega su došli mogu već sada uočiti.

Mislim da međunarodna zajednica kao primarni interes na ovom prostoru vidi mir i bezbednost za sve ljude. Čini to ne iz altruističkih razloga, nego iz onih razloga zbog kojih je svojevremeno želela Jugoslaviju kao stabilnu državnu celinu. Dakle, ne može se dozvoliti da u ovoj Evropi koja gradi jednu drukčiju koncepciju svog zajedničkog življenja, na bilo kojoj njenoj tački postoji rat, postoji nasilje i da time taj rat i to nasilje ohrabruju slične moguće događaje na raznim drugim tačkama Evrope, koje su takođe opterećene etničkim nabojem.

Drugo, mislim da je sasvim jasno da međunarodna zajednica neće dozvoliti nikakve nasilne promene, jer bi time bio otvoren lanac sličnih promena u svetu. To bi bio raspad one stabilnosti koja je postignuta i održana prekidom hladnog rata. Veoma je važna stvar da međunarodna zajednica sada već sagledava Balkan kao područje na kome će živeti više malih i srednjih država i

polazeći od toga da to treba da bude bezbedno područje i, znajući koliko su potencijalni naboji za međusobne sukobe, verujem da će međunarodna zajednica insistirati na tome da nijedna od tih država i državnica ne dobije ni snagu niti da joj bude tolerisano ponašanje kojima može ugroziti ravnotežu na ovim prostorima, koje može izazvati sukobe i povući za sobom lančanu reakciju. To podrazumeva da sa ovog prostora bude uklonjen i strah od mogućeg ponašanja bilo kog suseda. Ovde su vojni stručnjaci koji će to bolje znati, ja mislim da treba da računamo da će i vojni potencijali novih država na Balkanu biti podređeni, otprilike onom kriterijumu i plafonu koji je bio svojevremeno određen za jednu Mađarsku ili jednu Bugarsku, u pregovorima u okviru KEBS. Pri tome svaka zemlja koja rizikuje da bude shvaćena i doživljena kao nosilac rizika da može ugroziti bezbednost i sigurnost drugih, mora računati da će međunarodna zajednica tražiti i pronalaziti načine da smanji njenu vojnu moć i ispod tog nivoa i na taj način prinudno obezbediti ravnotežu u jednakoj bezbednosti za sve.

Mislim da je sa tim tesno povezano pitanje obima, intenziteta i trajanja sankcija prema Jugoslaviji. Verujem da se one ne svode na onih 14 tačaka koje bi trebalo kao neki upitnik ispuniti i da onda lepo živimo kao pre. Sankcije su jedan pokretni mehanizam koji će biti stalno dopunjavan i prilagođavan ocekama kako teku događaji kod nas i na ovim našim prostorima i mi nemamo pravo da računamo da će sankcije početi da budu bitno gašene u nekom bližem razdoblju.

Naravno, postoji teza da u takvoj situaciji ne preostaje ništa nego da se prilagodimo životu pod sankcijama. Postoje i drugi, za mene racionalniji izlaz, da počnemo menjati suštinski stvari od kojih uopšte zavisi donošenje sankcija, jer drugog realnog istorijskog puta nema. Prema tome put ka gašenju sankcija nužno vodi kroz stabilnost i otklanjanje rizika sa ovih prostora, rizika po stabilnosti. To je objektivni međunarodni kontekst. Mi na njega ne možemo uticati, ali nam pruža i dovoljno prednosti za našu sopstvenu sigurnost, uslove za naš sopstveni prosperitet.

Mislim da se u samo takvim uslovima realno mogu obezbeđivati prava ljudi i naroda na našem prostoru, a nikako putem rata, da se samo u tim uslovima može obezbeđivati njihova ravnopravnost i neometana emancipacija.

To su bili moji utisci i razmišljanja koja za neke mogu biti jeretička, a u okviru jednog traganja za istinom u kome svi učestvujemo, traganja za pravim uočavanjem stvarnih nacionalnih interesa u ovom trenutku i za jednom racionalnom politikom koja jedino može voditi uspehu.

Reč u raspravi "Svet i jugoslovenska kriza",
"Međunarodna politika", 1. oktobar 1992.

Neoždanovski bauk

U ovo vreme sudbonosnih obračuna u težnji da se izmene politika i etnička geografija i odnosi snaga na središnjem balkanskom prostoru, sejanje iluzija, obmana, i izazivanje neosnovanih strahova predstavljaju sastavni deo konstrukcije o takozvanom opštenacionalnom interesu i o patriotskom činu svih koji ga brane. Te iluzije se koriste i kao objašnjenje zbog čega je ova zemlja ponižavajuće usamljena u svetu, kao niko dosad otkad postoje Ujedinjene nacije, i kao nikad dosad otkako sama postoji.

Te sistematski širene zablude najčešće se svode na tvrdnje da je takozvani novi svetski poredak "uspostavljanje rekolonizacije" i izraz "pax Americana", da "održava široku međunarodnu zaveru protiv Jugoslavije", da je zasnovan na vojnoj sili radi nametanja "novih kolonijalnih odnosa", da predstavlja "samozavaravanje čovečanstva" itd. Tome se dodaje da je raspadom sovjetskog bloka ostao još samo onaj "zli", pa je tako analiza zaokružena.

Posle tih zastrašujućih ocena - u redovima neupućenih, naravno - mogu imati daleko veću zvučnost reči da ni pred kim nećemo sagnuti glave. Te reči su, uzete same za sebe, duboko patriotske i odražavaju nešto što je ovom narodu bilo svojstveno mnogo puta, od 1804. do 1941, ili 1968. Danas su one, međutim, istrgnute iz realnog konteksta, jer zamagljuje osnovnu istinu da je suštinski problem pred kojim smo na žalost "sagnuli glavu", ovde kod nas, među nama i u nama, zbog čega smo u Evropi postali prokaženi izuzetak, kao jedino područje smrti i razaranja.

Šta je zapravo novi svetski poredak? - pitanje je na koje odgovor još nisu našli ni naučnici, naši i svetski, koji se bave međunarodnim odnosima. Ono što je sigurno, u međunarodne odnose se unose novi kriterijumi. Raspad blokovskog sveta omogućuje nov odnos snaga, sve zemlje našeg kontinenta osećaju se daleko bezbednijim i slobodnijim da se udružuju, stavlajući deo svojih klasičnih suverenih prava u službu zajedničkog interesa.

Otpočelo je to gašenjem hladnog rata, koncepcijama Gorbačova i američkim doprinosom politici globalnog popuštanja.

U tom razdoblju ostavili smo za nama hladni rat, ostvarivši za sudbinu čovečanstva bitne rezultate u oblasti nuklearnog razoružanja i smanjenja klasičnog. Ljudske slobde i prava čoveka doživeli su svoju snažnu afirmaciju, došlo je do emancipacije zemalja koje su bile zarobljene u sovjetskom bloku.

U snažnom kontrastu sa svim tim, zastrašivanje međunarodnim baukom odražava u suštini težnju ka samoizolaciji i izdvajanju zemlje iz kriterijuma saz-danih na najvišim civilizacijskim i demokratskim dometima. Time bi nasilje nad narodima i ljudima, granicama i istorijom, moglo dobiti drugačiji tretman i biti prikazivano kao nacionalni dug i patriotski čin.

To samoizolovanje nas odvaja, možda za dugo vreme, od našeg prirodnog okruženja i od šire evropske sredine i osuđuje na dalji ekonomski i politički moralni pad i rasulo i na nekontrolisanu vladavinu jačeg. Vodi to poništavanju svih istorijskih tekovina, mesta u svetu i ugleda koji su ovoj zemlji stvarali njeni najveći umovi i predstavnici tokom skoro dva stoleća.

Mi smo već udaljeni sa svih počasnih mesta u svetu koja smo imali decenijama. Taj prostor popunjavaju oni koji su u istoriji bili često ispod nas. A sada, prih-vatajući evropske norme - prihvatajući ih, pre svega, ponašanjem i nalazeći mirne načine da se transformišu i da vode računa o svojim sunarodnicima van svojih granica - nailaze na prihvatanje i podršku u svim evropskim i svetskim telima.

Naravno, međunarodna zajednica nije bezgrešna, pogotovo prema nama. Ni mi prema njoj. Ali, ona je jedini svet u kome živimo i bez kojeg ne možemo da živimo.

Sejanjem iluzija ništa se ne može postići. Svaki uspeh je tu ne samo efe-meran, nego i poguban. A mi gubimo vreme i kažnjavamo sebe zatvaranjem očiju pred realnostima kojima ćemo se morati prilagoditi. To je i naš objekti-van interes, ako kao najveće vrednosti vidimo slobodu i prosperitet svakog čoveka i njegovu sreću kao preduslov napretka nacije i društva.

Teza da bismo drugačijim ponašanjem i prilagođavanjem međunarodnoj zajednici izgubili nezavisnost predstavlja jednu od glavnih iluzija. Iako moramo biti daleko od idealizovanja međunarodne zajednice i interesa koji-ma se ona rukovodi, kao što se moramo čuvati idealizovanja sopstvenog ponašanja čiji su rezultati vidljivi, u traganju za suštinom zapitajmo se: imamo li više nezavisnosti i slobode sada, bespomoćni da utičemo na svoju sudbinu, pritisnuti žrtvama, ruševinama i razorenim poverenjem onih koji su bili upućeni da žive zajedno i istovremeno primorani na permanentnu defanzivu, od zbivanja u Sloveniji do najnovijih sankcija? Ili bi ta nezavisnost izgledala drugačije ako bismo svoj kooperativni odnos sa međunarodnom zajednicom gradili na prihvatanju pravila ponašanja koja je prihvatila cela Evropa?

Iz toga proističe i drugo, možda suštinsko pitanje - gde je zaista pravi nacionalni interes, pa otuda i patriotski dug svih ljudi ove zemlje? Odgovor dugujemo sebi, onima koji generacijski dolaze posle nas, svetu, a kroz sve to - svojoj savesti.

U ovoj situaciji i u ovim danima najmanje što možemo učiniti jeste pošten razgovor sa samim sobom. Takav razgovor daje i poštene odgovore. A, odatle, do razumnog ponašanja, samo je jedan korak.

"Borba", 22. novembar 1992.

Korak na pravom putu

Posle poplave pesimističkih vesti i izjava iz Ženeve o ishodu upravo održanog susreta, posle ratobornih najava bosansko-muslimanskih lidera i istovremenih izjava prve ličnosti među prekodrinskim Srbima da nam (možda) predstoji još teži i krvaviji rat, i posle uočljivog odsustva obećanja da je mir takoreći na dohvat ruke i da su sankcije pred ukidanjem, došla je glavna vest da je (najzad) učinjen jedan pravi, a u mnogome i hrabri potez. U Ženevi je u sredu potpisana Zajednička izjava SR Jugoslavije i Republike Hrvatske o procesu normalizacije međusobnih odnosa.

U izjavi je, javlja se, precizirano da su dve države "odlučile da uspostave dobrosusedske odnose u želji da doprinesu na odlučan način pravednom i trajnom rešenju na prostoru bivše Jugoslavije, kao i ponovnom uspostavljanju stabilnosti u ovom delu Evrope". Odmah je usledila donekle relativizirajuća interpretativna izjava jugoslovenskog ministra inostranih poslova, da nije u pitanju ni uzajamno priznanje ni uspostavljanje diplomatskih odnosa, već učvršćivanje orijentacije na političko rešavanje postojećih sporova. Ali, u trenutku kada mnogi znakovi na obema stranama povećavaju strahove da smo, možda, pred novim "međudržavnim" ratom, pomenuta jugoslovensko-hrvatska izjava i orijentacija mogu značiti mnogo više od obične političke deklaracije. Treba očekivati da će mnogi analitičari insistirati da se potvrdilo da stanju na ovim prostorima pečat daju upravo srpsko-hrvatski odnosi. Uloga i težina Srbije i Hrvatske na tlu bivše Jugoslavije i u događanjima koji se tu zbivaju imaju, van svake sumnje, izdvojen značaj, i dodeljuju ovim dvema zemljama posebnu odgovornost. Treba se nadati da je svest o tome i bila pokretač ideje o zajedničkoj orijentaciji na mirno rešavanje problema, ma koliko bili krupni i bolni.

Možda i nije bitno da li neko, iza potpisa u Ženevi, sakriva neku svoju taktičku varijantu, propagandnu potrebu, ili time stvara alibi za neku suprotnu politiku. Bitno je da su došli do izražaja suštinski interes ove zemlje, i svake druge na tlu bivše Jugoslavije, i spoljnopolitički prioritet, a to je građenje dobrosusedskih odnosa sa svima oko nas. Rat i mir, a time i bezbednost svake države, počinju na njenim granicama. Ali, i međunarodna reputacija svake zemlje zavisi umnogome od njenih odnosa sa susedima. Što se nas tiče, mi nemamo izgleda da obnovimo svoje evropske i druge kontakte i saradnju bez,

pored ostalog, polaganja prijemnog ispita upravo na području odnosa sa susedima, starim i novim.

Dakle, suštinski interes ove zemlje nije da traži saveznike u mističnim pravoslavno-vizantijskim sferama, niti da se - potpuno usamljena - zavarava da može nadvladati i nadmudriti međunarodnu zajednicu.

Ograničavajući se ovog trenutka na države koje su bile sastavni deo donekadne Jugoslavije, pomenuti racionalni prilaz podrazumeva i razumno tretiranje Makedonije kao suverene države. Svaka koncepcija koja je vidi kao prostor i željeni plen prevaziđen i, danas samoubilačkih ambicija, predstavlja u današnjim uslovima nesumnjivi bumerang. Dovoljan je samo jedan pogled na geopolitičku kartu Balkana, pa zaključiti da nacionalna i državnička mudrost zahteva da države na Moravi i Vardaru čine sve u pravcu stvaranja posebno bliskih odnosa. Postoje za to i drugi, dublji i trajniji razlozi.

Privlači pažnju tumačenje ministra Vl. Jovanovića da jugoslovensko-hrvatska izjava ništa ne prejudicira, pogotovu rešavanje pitanja - kako se izrazio - srpskih krajina, koje treba da se rešava direktnim putem, dakle u razgovorima Knina i Zagreba, u skladu sa Vensovim planom.

Veoma je važno da naš međunarodni položaj, a to znači i moć delovanja u zaštiti sopstvenih interesa, ne bude zarobljenik ponašanja drugih, tim pre ako se na to ponašanje ne gleda uvek sa odobravanjem i ne može uticati. Uostalom, da bi mogla realno pomoći delovima svog naroda van granica države, Srbija (Jugoslavija) mora pre svega sama biti stabilna i imati jasne i javne, međunarodno prihvatljive stavove, koji bude poverenje u svetu u našu politiku i namere. Orijehtacija na sređivanje odnosa sa Hrvatskom predstavlja mudru odluku, i onu svetlu tačku koja je oslonac nade. Nade da će se u tome istrajati i da će biti učinjeni i drugi koraci koji nas vode boljem mestu i tretmanu u svetu. Ko tome više doprinese, ima veće pravo i na priznanje.

"Borba", 21. januar 1994.

Obrisi nove političke karte Balkana

Najnoviji događaji i pravci angažovanja OUN i glavnih činilaca u svetskoj organizaciji (deblokiranje Sarajeva, liberalizacija kretanja u Sarajevu, otvaranje aerodroma u Tuzli, s jedne, i stvaranje osnova za hrvatsko-muslimansku federaciju u BiH i konfederaciju sa Hrvatskom, sa druge strane) sugeriraju utisak da bi se, ovog puta, moglo raditi o suštinskom zaokretu i novom toku stvari. U tome dominiraju dve pojave. Prva, da se merama prema Sarajevu (i Tuzli) u suštini prvi put ozbiljno neutrališu, a u nečemu i anuliraju prednosti ostvarene silom. To je nov kvalitet za koji su se založili svi važniji faktori u svetu, ne ostavljajući ovog puta prostor za manevarisanje. Sudeći po izjavama, to se sagledava i na Palama, odakle - posle trijumfalizma bez pokrića i samouverenih izjava u stilu "možemo sve što hoćemo" - dopiru smireniji i realniji tonovi, uz vidljiv napor da se nađu pogodne dimne zavese za "pozitivnu defanzivnost" koja je očigledna.

Drugoj pojavi svojevrсни pečat daju vašingtonski sporazum i bečki razgovori o novoj državnoj tvorevini na teritoriji BiH i konfederalnom povezivanju sa Hrvatskom. To je, valjda, već peta varijanta formule za rešavanje krize, takođe sa mnogim nedoumicama i neizvesnostima. Međutim, ono čime se ova razlikuje od prethodnih jeste da se, po mnogim znacima, ne ograničava na postizanje mira, već ide i dalje i predstavlja izraz novog strateškog prilaza SAD i Zapada, uz angažovanu asistenciju Rusije, celovitom ostvarivanju novih odnosa i nove političke karte na Balkanu. Dakle, ne samo mir, već i tako postavljeni odnosi i takav uravnoteženi odnos snaga koji, sami po sebi, omogućavaju dovoljan stepen stabilnosti i bezbednosti za sve na ovom neuralgičnom evropskom prostoru, na kojem je ranija ravnoteža grubo narušena. Podrazumeva to da se ne dopusti da bilo koja država ili entitet budu toliko snažni i da se tako ponašaju, da time mogu ugroziti bilo kog suseda.

Uspostavljanje novog bilansa će nužno obuhvatiti, tu nema mesta zabludama, i oružane snage i naoružanje svih činilaca središnjeg Balkana. Međunarodni mehanizmi su ranije o tome već doneli odluke koje se odnose na Bugarsku, Rumuniju, Mađarsku i niz zemalja NATO. U toku su razgovori (bez nas) koji sistem bezbednosti i limitiranja naoružanja i vojnika za sve evropske zemlje tretiraju sa novim kriterijumima.

Problem građenja novog, izbalansiranog odnosa snaga na Balkanu je, bez

sumnje, najtešnje povezan i sa postojećim sankcijama (javnim prema nama, ali u mnogome prikrivenim i prema drugima). One su, po preovlađujućem mišljenju u međunarodnoj zajednici, i dalje za nju najpovoljniji način da se relativizuju i umanje postojeći neskladi u moći i ponašanju. Tu bi, pre svega, trebalo tražiti i odgovor dokle će sankcije trajati. To su, nažalost, realnosti koje se teško mogu pomeriti argumentima (ma koliko bili osnovani) o nepravедnosti, a još manje naivnim propagandnim turnejama po svetu. Ključ problema je, ipak, u nama i rešava se kod nas.

Vašingtonski muslimansko-hrvatski sporazum ima, u funkciji navedenog šireg strateškog interesa, i svoje - kako se može sagledati - neposredne ciljeve: stvaranje određene protivteže mogućoj povećanoj državi Srba, neutralisanje ekstremnih tendencija među Hrvatima i Muslimanima, zatvaranje prostora za stvaranje potencijalne i teško kontrolisane fundamentalističke države na jugu Evrope, primoravanje srpske strane na dalju defanzivu, uz rizik njene izolacije od daljeg toka formiranja središno-balkanskih odnosa.

U celoj toj situaciji, i zbog potrebe da realno sagledamo sebe i svoje mogućnosti u današnjem konkretnom svetu sa njegovim ambicijama i nastojanjima na ovim prostorima, što je preduslov za mudar izbor politike, postavlja se nekoliko bitnih pitanja.

Prvo je - kakvi su interesi i težnje dominantnih svetskih sila na Balkanu.

Pažljiva analiza ponašanja velikih sila, pre svega Rusa i Amerikanaca, u današnjim izmenjenim uslovima pokazuje da su i njihovi rivaliteti danas drugojačiji i da se ne razrešavaju više sukobima - i opasnim nadmetanjem (kao u vreme blokovskog hladnog rata), već pre svega partnerstvom, podelom odgovornosti i uzajamnim priznanjem prava na interes i uticaj. Otuda za naše vreme nije više karakteristična borba za interesne sfere, već upravo to partnerstvo u ostvarivanju kontrole na neuralgičnim tačkama i njihovo sporazumno eliminisanje. Sveukupno ponašanje Rusije u vezi sa ratom u Bosni i Hercegovini, uključujući i njene stavove u OUN i pregovaračkom procesu, otkrivaju izuzetnu brigu i napor zvanične Moskve da se postigne i produbi to partnerstvo, i kroz to ostvari određeni uticaj, i tako potvrde sopstveno mesto i težina u međunarodnim odnosima. A o suštini politike se, izgleda, dogovor postiže lakše nego što se to, sa strane gledano, čini. Sve to govori da u pogledu karaktera i obima angažovanja Rusije na ovim prostorima ne treba imati velikih iluzija. Po svemu sudeći, Rusija objektivno ne može ići dalje od pomenutog oblika svog učešća u rešavanju balkanske krize. Ona više nije, kao što je bila u vreme postojanja sovjetskog bloka, vojno i politički prisutna u našem susedstvu, kao i u srcu Evrope. Sada između naših država postoje zemlje sa izmenjenim statusom i politikom - Mađarska, Bugarska, Rumunija, Moldavija, Ukrajina. A uz to, oslabljena raspadom SSSR, Rusija je prevashodno usmerena na očuvanje i stabilizovanje Zajednice Nezavisnih Država, što je njen razumljiv prioritetni strateški interes, dovoljno veliki da apsorbuje svu njenu

energiju i moć.

Treba, međutim, očekivati snažniji uspon američkog prisustva na Balkanu, koncentrisanog pre svega na Albaniju, Makedoniju i (još od ranije) na Grčku. To prisustvo bi, kako izgleda, imalo dva cilja. Prvi - snaženje prisustva u široj zoni istočnog Mediterana, dugoročno ispunjenoj neizvesnostima i poremećajima. I drugi, trenutno značajniji - nedopuštanje da se na Balkanu vrši ozbiljnije narušavanje željene izbalansiranosti i time ovo područje još više destabilizuje, sa opasnim posledicama po šire međunarodne odnose. Makedonija tu dobija specifično mesto kao država koja je, kako se ocenjuje, izložena pritiscima sva četiri suseda. U garantovanju i očuvanju nezavisnog statusa Makedonije, SAD i međunarodna zajednica, podjednako i Rusi, vide branu teritorijalnim i drugim pretenzijama sa strane, čiji bi pokušaj ostvarenja nužno vodio u prošireni balkanski rat. U prisustvu SAD u Albaniji treba, pored ostalog, videti i instrument sputavanja ekspanzionističkih ambicija pojedinih albanskih struja prema Makedoniji i Srbiji (Kosovu). Ima puno razloga za ocenu da se među vodećim faktorima u svetu na sličan način gleda i na separatističke struje na Kosovu, gde bi pokušaj menjanja granica takođe otvorio neposrednu opasnost rata sa više učesnika.

U procesu građenja nove političke karte Balkana ostaje otvoreno pitanje kako će se velike sile i međunarodna zajednica, zainteresovani za uravnoteženi odnos snaga na Balkanu (i za neisplativost upotrebe sile), postaviti prema ambicijama za "ujedinjenje svih srpskih zemalja". Prema jednoj tezi, takav korak bi naišao na energično protivljenje, o čemu postoji i više zvaničnih izjava, jer bi - kako tumače na strani - time bilo nagrađeno nasilno menjanje granica i zaposedanje teritorija. A to bi, pored ostalog, mogao biti presedan i podsticaj za slično ponašanje više stotina etničkih grupa u svetu, od kojih su neke, sa ozbiljnom težinom, i na našem najužem tlu. Uz to, pomenutih korakom bi na Balkanu bila stvorena država koja bi narušavala željenu ravnotežu.

Strani zagovornici druge teze smatraju da bi trebalo tolerisati spajanje teritorija sa većinskim srpskim stanovništvom, jer bi time Srbija (Jugoslavija) - poput Zapadne Nemačke posle pripajanja Istočne - bila izložena novim ekonomskim teškoćama, a srpska politička scena oštrim političkim sukobima, praćenih nasiljem, između postojećih i novodošlih političkih struja sa velikim ambicijama. Obe stvari bi, procenjuje se, smanjivale moć države koja bi bila prinuđena da se pre svega bavi svojim teškim unutrašnjim problemima. Time bi njena težina i delovanje na međunarodnoj sceni bili nužno ispod njene veličine, a pogotovu ispod tradicija i potreba.

Problem, očigledno, nije ni izdaleka jednostavan i jednoznačan kako to autori olako davanih euforičnih izjava sa svih strana naše političke scene izgleda misle.

To je problem koji zahteva hladnu glavu i državničku mudrost, kao i pouzdano poznavanje međunarodnog aspekta, kako bi odluke proisticale iz pune

odgovornosti za dalju sudbinu nacije, naroda i zemlje. Lažni patriotizam, natopljen patetičnim emocijama, tu je najopasniji saveznik.

Ako se posle svega realno sagledaju konture neizbežno novih odnosa na Balkanu kao regionu manjih država, koje se uzajamno ne ugrožavaju i koje su upućene na tesnu međusobnu saradnju i zajednički, ili bar usklađen, nastup prema većim zajednicama (poput drugih regionalnih grupacija), i ako se u tom objektivnom kontekstu sagledaju naše stvarne šanse, ali i stvarni rizici, onda se u ovom opštem političkom pijanstvu postavlja osnovno pitanje - šta je danas, u ovoj Evropi i u ovom okruženju, u sklopu sadašnjih procesa, kriterijuma i dometa u međunarodnim odnosima, primarni i suštinski interes Srbije i Srba. Dakle, onaj interes koji ovom narodu zaista donosi dobro, što znači dostojno i priznato mesto među drugim narodima kao jedan od bitnih preduslova za spokojstvo, napredak i sreću.

"Borba", 12-13. mart 1994.

Pravi ispit iz patriotizma

Beznađe u kojem smo se ponovo našli, izgubivši - kako izgleda - i poslednje ostatke kredibiliteta, nameće više nego ikad neophodnost hladnog razmišljanja i svođenja računa, sa osloncem na činjenice (poznate i nepoznate našoj javnosti) i na istorijska iskustva, naša i tuđa. Iz toga, za ovaj trenutak, kada su i minuti dragoceni, nameću se bar tri zaključka. Prvi, da balkanska taktika u stilu "preći ćemo ih", "da preguramo nekako samo ovo, a sutra - ko pamti reči i obećanja", "radimo šta hoćemo, ko nam šta može", više nema šansi za uspeh. Ta taktika foliranja partnera i samouverenost izjava bez pokrića odvaja nas i od onih koji su nam iz državnih i sentimentalnih razloga, još verovali i hteli da pomognu.

Drugi se svodi na pitanje: da li ova zemlja zaista odgovorno utiče na svoju sudbinu, ili je - nizom prethodnih postupaka - postala zarobljenik samovoljnog ponašanja onih (hoćemo da verujemo - malobrojnih) na koje više nema (dovoljno) upliva? Ako bi to bilo tačno, onda bi to označavalo najniži status jednog naroda u njegovoj istoriji i u današnjoj Evropi.

I treći je u suštini pitanje koje se dugo i sve upornije nameće, i čija suština predstavlja ključ svih pitanja na ovom raskršću, a možda i ključ za prave putokaze. Naime, da li nacionalistički zanos, i politika i ponašanje koji su iz njega proistekli, dakle sve ono što je donelo rat i sav ljudski i drugi pakao, i ponižavajuću izolaciju u svetu u kojem smo donedavno bili na počasnim mestima, da li ta koncepcija i politika, koji očigledno nude samo nove ponore na dugo vreme, mogu poslužiti kao osnova za razrešenje krize i otvoriti put demokratskim odnosima, spokojstvu i napretku na ovim našim prostorima? Kozmetičke i terminološke varijante iste koncepcije nisu njena promena.

Nismo se prvi u novijoj istoriji našli pred sudbonosnim pitanjem - potonuti savim i povući za sobom zemlju na dno, ili - vizionarski i državnički, sa hrabrim gledanjem istini u oči, sa punom i stvarnom odgovornošću za sudbinu nacije i svakog čoveka - mudro povesti brod u mirne vode i luke, i naći (novi) zajednički jezik i razumevanje sa svima koji imaju težinu u svetu i ulogu na Balkanu. Pitanje je to patriotskije od svih drugih i pred njim se nalaze svi, i oni koji mogu da utiču na sudbinu ljudi, i ljudi o čijoj se sudbini radi. Jedan Mandes Frans je, u pedesetim godinama, kada je Francuska, očigledno gubeći rat i čast u Indokini, i dalje bila opijena kolonijalnim ambicijama, državnički

shvatio da su došla druga vremena i da se snaga i uloga jedne zemlje mere drugim vrednostima. Zato je - rizikujući za trenutak otpor mnogih snaga u zemlji - izveo prekretnicu, okrenuo leđa čarima velike Francuske "od Šerbura do Sajgona", završio rat i uveo zemlju u bitku za tehnologiju i prosperitet. Danas ga se Francuzi samo po dobru sećaju.

Jedan De Gol, duboko vezan za Alžir i kao Francuz i kao ličnost, shvatio je da je dekolonizacija nezaustiv proces. Savladao je svoja dotadašnja ekstremna nacionalna osećanja i zanesenost većine Francuza (setimo se - od desnice do leve) i prihvatio nezavisnost "prekomorskih francuskih poseda". Rizik da bude poslednji branilac neodržive kolonijalne Francuske pretvorio je u sopstveni trijumf lidera nove Francuske.

Jedan Brant je vratio dostojanstvo i demokratsku reputaciju svojoj zemlji pružajući ruku onima na koje je njegova zemlja dizala ruku. I istovremeno, klekao pred spomenikom jevrejskim žrtvama u varšavskom getu. Zbog otpora kod kuće takvoj orijentaciji i politici morao je da preživi mnoge časove gorčine. Ali je vratio Nemačku Evropi i sebe učinio najvećim Nemcem ovog veka.

Jedan Hruščov je ušao u istoriju pošto je, ispoljivši ogromnu hrabrost i mudrost, odlučno osudio staljinistički sistem i praksu, čiji je protagonista inače i sam celo vreme pre toga bio. Time je otvorio svojoj zemlji, uz mnoge otpore, put preporoda i povratka u svet.

Primeri iz naše istorije, novije i ranije, dovoljno su poznati, ali i olako zaboravljeni.

Nemoć politike jedne zemlje, po pravilu zasnovane na prevaziđenim zabludama, ambicijama i emocijama van vremena u kojem živimo i shvatanja u svetu koji nas okružuje, i očaj koji se iz te nemoći rađa, a iz očaja bezumlje, mogu - kako nam to iskustva drugih, a i naša, kazuju - da budu pretvoreni u novu, pozitivnu energiju, u drugačiji tok stvari, u realnu i za kratko vreme dostižnu povoljniju perspektivu.

Ispit iz patriotizma se ne može položiti na zaslepljenosti zabludama i na sukobu sa celim svetom. Ako je prava sreća jedne nacije zbir ljudske sreće svih njenih pripadnika, i ako niko ne može biti srećan ukoliko je ostvaruje na nesreći drugih, po pravilu najbližih, onda prave odgovore na ovom ispitu za nas podjednakom istorijskom i etičkom, treba tražiti ne u lokalnim zabludama, već u opštepriznatim vrednostima.

"Borba", 22. april 1994.

Jeretička razmišljanja o pravim interesima nacije

Ima znakova da se u centrima odlučivanja u zemlji počinje sagledavati duboka istina da su naši suštinski nacionalni interesi, i interesi svih njenih građana u isto vreme, bitno drugačiji nego oni koje smo do sada mogli prepoznati po politici, ponašanju i povremenim zapanjujućim izjavama.

Zapravo, od početka krize naši nacionalni interesi nisu raspravljani i utvrđivani javno i demokratski, niti su čak i prikazani javnosti u celovitom obliku i sa onom otvorenošću na koju javnost i svaki građanin imaju pravo, jer se radi o njihovoj sudbini u najdirektnijem smislu reči. Nacionalnim interesima i "patriotskom obavezom" su zapravo proglašavane ambicije raznih lidera i krugova oko njih, vladajućih i nevladajućih. Svi oni koji su u tome videli pogubni put, a bili su to najčešće oni čiji su se preci rađali i umirali na ovom tlu još u prošlom i u ranijim vekovima, proglašavani su, u najblažem slučaju, "Srbima-nesrbima", "malim kolaborantima" (čijim?!), da ostavimo po strani one najteže paušalno i nadmeno izrečene optužbe.

Sada kada je jasno dokle nas je takav prilaz doveo, i kada još nije jasno šta nam predstoji, izgleda da je postalo neizbežno ono što je i ranije, zapravo čitavo vreme, bilo toliko potrebno. Naime, da se otvori proces odgovornog zajedničkog razmišljanja i traganja, zasnovanih na činjenicama i širim iskustvima, šta su u ovoj situaciji, u ovoj i ovakvoj Evropi i široj zajednici, naši suštinski interesi.

Prilike u kojima smo i rat na ovim prostorima nameću nam drugačije prioritete nego što ih imaju sve druge zemlje sa kojima se danas moramo upoređivati, i koje uspevaju da mirnim putem nalaze sponu, onu dragocenu sponu između svojih ambicija i evropske stvarnosti. Neke već zauzimaju i ugledna mesta u međunarodnim organizacijama i institucijama koja su godinama pripadala nama.

U svakom slučaju, prioriteti naših nacionalnih interesa zadiru duboko u međunarodne aspekte i zavise od njih, više nego kod drugih, jer smo neslavno postali jedna od dominantnih preokupacija vodećih faktora u svetu. Od istaknutog subjekta u međunarodnim odnosima, postali smo njihov objekat i poligon za isprobavanje moći (i nemoći) i za uvežbavanje ponašanja u slučaju

da slične situacije nastanu u još značajnijim regionima od našeg.

Prvi među pomenutim prioritetima je, van svake sumnje, mir i stabilnost na našim prostorima i u regionu. Deklaratorno uzev, reklo bi se da tu nema raskoraka. Međutim, mir se ne svodi na inače veoma važne sporazume o obustavi oružanih dejstava. Podrazumeva to u punoj meri i nalaženje takvih rešenja i izgradnju takvih odnosa koji se ne zasnivaju na rezultatima nasilja i koji ne nose u sebi razloge i podstreke za nove sukobe. Takva rešenja ne mogu proisticati iz nacionalističko-hegemonističkih ambicija bilo koje strane na štetu drugih, jer bi to značilo da smo ušli u "balkanski tridesetogodišnji rat". I to u najmanju ruku, jer ima izjava odgovornih ličnosti o spremnosti na rat koji bi trajao i duže od tri decenije. Prava, dakle pouzdana rešenja mogu biti samo ona koja se zasnivaju na opšteprihvaćenom shvatanju da su ljudi, nacije i religije svuda u svetu, pa tim pre kod nas, ovako izmešanim u jednoj od evropskih kolevki, upućeni da žive jedni pored drugih, jedni sa drugima, sa jednakim pravima. Za slobodu čovekovu je manje važno gde živi, ali je bitno kakva su mu prava i kakve su prilike tamo gde živi.

Briga za sunarodnike van granica Jugoslavije, takođe u vrhu liste pretpostavljenih prioriteta, predstavlja razumljivu političku i moralnu obavezu države. Ali, i ta briga, da bi bila blagotvorna i efikasna, mora se ostvarivati demokratskim putem, u skladu sa međunarodno priznatim normama, i uz oslonac na brojne međunarodne institucije kada je to potrebno. Podrška i pomoć se ne mogu davati automatski i zatvorenih očiju, iz puke nacionalne solidarnosti i sentimentalnosti, kako se inače smatra u redovima "ultrapatriotskih" krugova. Vodilo bi to podčinjavanju politike i interesa ove zemlje ambicijama i postupcima onih čije koncepcije i ciljevi mogu biti različiti od naših. Pogotovo bi bilo teško i opasno podržavati shvatanja i politiku koji su toliko podudarni sa ponašanjem onih snaga koje su u Drugom svetskom ratu težile velikoj i etničkoj srpskoj državi, koje su se u tome oslanjale na okupatore i koje su doživele, zajedno sa njim, svoj vojnički, politički i moralni poraz. Pokušaj renesanse tih ambicija i ponašanja, prepoznatljivim među svim zaraćenim stranama, već nam je doneo ogromne žrtve i razaranja, patnje i poniženja, tešku međunarodnu izolaciju i sramni žig koji ćemo - opravdano ili ne, to mnogo ne menja na stvari - nositi po svoj prilici još dugo.

Vredi razmisliti o prilazima i ponašanju jedne Francuske sa preko 7 miliona kvebeških Francuza u Kanadi, jedne Mađarske sa preko 2 miliona Mađara u Rumuniji, jedne Rusije sa znatno više od 20 miliona Rusa u bivšim republikama SSSR, itd.itd. Svi oni imaju više moći od nas, ali i razuma i osećaja za realnu politiku, jedinu koja vodi uspehu.

Po svemu sudeći, naša pomoć i podrška sunarodnicima može ići i znatno dalje i podrazumevati formiranje u njihovim sredinama međunarodno prihvaćenih entiteta. Za to su, među ostalim uslovima, bitna dva. Prvi, da se ti entiteti obrazuju demokratskim putem i da svojom fizionomijom i

ponašanjem steknu demokratsku reputaciju u međunarodnoj javnosti, a time i njenu podršku. I drugi, da Srbija - zadobivši istu reputaciju - bude dovoljno stabilna i jaka kako bi bila u stanju da pomogne i drugima. Ugled i uticaj veliki najčešće pribavljaju silom, a mali stižu demokratskim ponašanjem u sopstvenoj sredini i u odnosima sa drugim zemljama. Uz ta dva uslova, budućnost ne isključuje nikakva povezivanja u privredne, kulturne, pa i državne celine, jer to i međunarodno pravo dozvoljava, podrazumevajući da time niko ne bude ni oštećen ni ugrožen. Naš nacionalni interes i ovde zahteva rasterećenje od emocija i zabluda i sagledavanje pravih puteva koji mogu realno doneti bolje dane i našim sunarodnicima, i svima kojima je sudbina odredila da žive na istim prostorima.

Naš sledeći suštinski interes, nesumnjivo jeste stvaranje pretpostavki za reintegraciju zemlje u međunarodno tržište kapitala i roba, savremene tehnologije i drugih tekovina čovekovog uma. Te pretpostavke se ne svode na formalne uslove za postupno gašenje sankcija. Podrazumevaju ukupno ponašanje svih faktora u zemlji, na vlasti i onih koji joj teže, kako bi - svojom razumljivošću i prihvatljivošću za svet - omogućili pre svega obnovu teško narušenog poverenja u našu zemlju, a takođe (teško je to reći) nažalost i u naš narod.

Sa tim je tesno povezana neophodnost građenja regionalne saradnje na prostorima bivše SFRJ i sa onima koji im gravitiraju. Samo tešnje povezani do nivoa koji nam daje obeležje ekonomskog regiona sa uređenim odnosima, možemo - svi zajedno - postati koliko-toliko značajniji partner razvijenijeg dela sveta i njegovih institucija.

Ne treba imati iluzija da je, pri sadašnjem odnosu snaga u zemlji i među sunarodnicima, pri ovakvom stanju omamljenosti "duha nacije", lako prokrciti put osveščivanju, napuštanju teških zabluda i uviđanju da, kao evropska zemlja i težeći integraciji sa procesima i stremljenjima na evropskom kontinentu, možemo uspeti samo ako nađemo pouzdane spojeve sa evropskim shvatanjima i dometima u pravima ljudi i nacija. Ali, drugog puta nema.

Ili, ostanak na politici, ovde i drugde, koja stalno rađa nasilje, smrt, razaranja, kod sebe i prema drugima, koja time donosi i tešku izolaciju i prokaženost. Ili, hrabri zaokret, sa jasnom vizijom Srbije, Jugoslavije i Balkana u Evropi i sa Evropom. Ili, lažna pobeda i lažni trijumf na grobovima i zgarištima, sa statusom odbačenih i prezrenih, ili put ka stvarnoj sreći ljudi i prosperitetu nacije i svih građana. Ili, robovanje ličnim ambicijama protagonista "svetog rata", ili gospodarenje sopstvenom sudbinom koja, zaista, ne bi smela biti bilo čiji talac.

Hteli bismo da verujemo da znaci prepoznavanja pravih nacionalnih interesa i, istovremeno, pravih interesa svih građana nisu samo taktički potez za nekoliko dana.

Kao i u mnogim ranijim istorijskim situacijama, potrebni su nam i mudrost

i hrabrost. Potrebni su nam da shvatimo istorijske realnosti oko sebe i kod sebe, i da se - u pravom interesu ovog naroda, ove zemlje i svih njenih građana - oslobodimo zabluda i zanesenosti. I da se, sa poštenim gledanjem istini u oči, usmerimo ka drugačijem nacionalnom i državnom programu, onom koji nas pouzdano vodi izlazu iz ovog kobnog lavirinta.

Oni koji su u položaju da odlučuju nalaze se, hteli to ili ne, pred dilemom: ili istrajavanje na koncepciji bez perspektive, što donosi i lični rizik da postanu zarobljenici, a možda i žrtve, snaga koje su u ostvarivanju te prevaziđene i, zapravo istorijski već poražene koncepcije, militantniji i uporniji, tim pre što za njih drugi izlaz možda i ne postoji. Prevlast te koncepcije učinio bi našu zemlju poprištem teških sukoba i nadvio bi nad nju tamu, jedinu u Evropi i takvu kakvu Evropa još nije doživela. Tu nemamo više prava na samozavaravanje. Ili, hrabri i pošteni zaokret i suštinsko napuštanje pogubne koncepcije i okretanje najboljim demokratskim tradicijama ove zemlje, najvišim dometima savremene Evrope, kako bismo našli svoje časno mesto u njoj.

Ne bismo bili prvi koji bi takav zaokret učinili. Posleratna istorija Evrope, pa i naše zemlje, sadrži više takvih ubedljivih primera. Izazvalo bi to, nesumnjivo, i drugačije podele na našoj političkoj sceni. Možda bi se najvatrenije pristalice dosadašnje opcije osetile pogođenim. Ali bi se stvorili prostor i razlozi za podršku mnogih među onima koji su sada odbojni, skeptični ili povučeni. I za pozitivnije prilaze međunarodnih faktora našoj zemlji.

Ko tu hrabrost i mudrost ranije i snažnije ispolji, pripašće mu i prave nacionalne zasluge, one koje donose trajno priznanje.

Na potezu su svi kojima funkcije i ambicije na političkoj sceni dodeljuju takvu odgovornost. Odgovornost je, ipak, najveća na onima koji najviše mogu da učine. To je i njihova istorijska šansa, politička i lična. I put da se dosadašnje krhko i vremenski ograničeno partnerstvo, svedeno na pitanje rata i mira, pretvori u toliko potrebni stabilni odnos sa svetom na širokim osnovama.

Čekanje neke sledeće prilike može biti kobno.

"Borba", 25. juni 1994.

Razlaz sa gospodarima rata

Događaji protekle sedmice će, po svojoj zgusnutosti, uzbuđenjima, (ne)očekivanim preokretima i posledicama sigurno biti posebno upamćeni i pomno analizirani. Po dramatičnosti, podsećaju na kulminaciju krize oko Kube, početkom šezdesetih, kada se - kako se kasnije saznalo - u vrhu SAD i tadašnjeg SSSR situacija razmatrala iz minuta u minut sa krajnjom napetošću i kada je od jednog jedinog pogrešnog koraka zavisilo hoće li otpočeti munjevit nuklearni rat dveju supersila. Pobedila su obojica njihovih lidera, i Kenedi i Hruščov, jer su savladali hladnoratovske predrasude i sujetu svojih zemalja i svoju lično, i doneli razumno odluku. Setimo se - Hruščov je javno povukao rakete sa Kube čije je postojanje negirao, a Kenedi je to tretirao ne kao sovjetski poraz i poniženje, već kao zajedničku pobedu u korist svetskog mira.

I mi smo dospeli u situaciju kada, više nego ikad, niko nema prava na pogrešan korak. I istovremeno, u situaciju koja, zbog svega što se zbilo, i svega što moramo odstraniti da bismo normalno živeli, zahteva duboka preispitivanja svega, svih shvatanja i svih postupaka, da bi se kristalisali i postali široko razumljivi pravi nacionalni interesi.

Pravi korak koji bi nas - ako uslede i drugi, neophodni - mogao uvesti u kvalitetno novu, povoljniju situaciju, učinjen je izjavama i saopštenjima sa najviših mesta u Srbiji i Jugoslaviji, sa jasnim, javnim i nedvosmislenim stavom prema ratu u Bosni i Hercegovini i predlozima Kontakt grupe. Taj stav je već naišao na puno razumevanje i podršku svih onih činilaca u svetu koji su još juče optuživani za "aprioristički antisrpski prilaz". Pokazalo se da je to bio kritički prilaz problemu i ponašanju, a ne naciji.

Naravno, da su se odmah javili glasovi koji predsedniku Srbije osporavaju "moralno pravo" da sada "posle svega" zauzima stavove koje je trebalo da ima od početka sukoba. Čini se da je takav prilaz suviše akademski. Uostalom, zar je trebalo odbaciti hrabri gest Hruščova na XX kongresu KPSS kada je, osuđujući Staljina, otvorio novu epohu svom narodu i u međunarodnim odnosima, jer je dotad bio protagonist staljinističke politike. Zar jednom De Golu osporavati doprinos dekolonizaciji samo zbog toga što je pre toga bio vatreni pristalica kolonijalne Francuske. Istorija je, uostalom, već ocenila ove primere, i oni tim pre mogu biti poučni.

Dakle, ako je ovog trenutka osnovni interes svih mir, onda je zalaganje za

taj cilj najdragocenije kada to čine pre svega oni koji imaju realnu moć da to i ostvare. Sve ostalo su, praktično uzev, katalogi lepih želja. Razume se, to ni u čemu ne menja staru istinu da niko ne može pobeći od svoje odgovornosti, kao što ne može pobeći od svoje senke. Niko - ni jedan pojedinac, ni nacija, niti njena politička elita, koncentrisana u partijama ("pozicionim i opozicionim") u naučnim i drugim intelektualnim i duhovnim središtima, u vojsci i bezbednosti. Ali, nije o tome reč sada, jer se ovog trenutka radi o životu i smrti. Razumevanje i podršku zaslužuju oni koji omogućuju život.

Lista tih zabluda, robovanja jednostranim tumačenjima krajnje nepotpunih informacija o zbilji kod nas i oko nas zaista je zapanjujuće i ponižavajuće velika. A iz toga se rađaju defektne emocije i postupci. Skala zabluda ide od verovanja da smo "jedino mi u pravu", "da sve možemo obaviti lako i za nekoliko sedmica", "da nam niko ništa ne može", da su sankcije "rutinska mera" (što će reći bezbolna stvar) i da pod njima možemo živeti čak nekoliko istorijskih epoha, da ćemo svet oko nas i međunarodne institucije lako "preći", itd., itd., pa sve do nekih (relativno) novih. Recimo, da podržavamo plan Kontakt grupe, jer je "ugrožen biološki opstanak srpskog naroda", i zbog toga što ne možemo izdržati bitku u kojoj su "svi protiv nas".

Nadamo se da se sadašnji potezi u korist mira i novog prepoznavanja nacionalnih interesa ovog naroda ne čine u beznađu, samo da bi se izbegli totalni poraz i kataklizma. Ako bi to bio motiv, onda bismo se odmah našli pred potrebom jačanja svojih snaga za revanš, čim se ukaže prilika. I tako do beskonačnosti, dok nas još ima na ovim prostorima.

Hteli bismo da verujemo da je ipak u pitanju početak shvatanja, početak dragocenog saznavanja i uviđanja, da se u današnjoj Evropi ugled i uticaj, u principu, ne stiču na osnovu snage i moći, već na osnovu ponašanja. Na osnovu toga koliko je ono prihvatljivo i blagotvorno za celu zajednicu, koliko doprinosi atmosferi bliske saradnje svih sa svima, pri čemu granice postaju skoro sporedna stvar. Jedna Finska ili Danska nemaju moć, ali imaju ponašanje i ugled. Jedna Portugalija je stekla poštovanje i solidno mesto u Evropi kroz odricanje od upotrebe sile na svojim bivšim kolonijalnim posedima.

Dakle, imamo li hrabrosti i uverenja da jasno kažemo da sve ovo ne činimo što smo slabiji i (skoro) poraženi, već što želimo - oslobađajući se zabluda - da se vratimo poštovanju normi međunarodnog prava, normi civilizovanog sveta i novim dometima demokratskog poimanja odnosa među državama, narodima u ljudima. I što u tome, a ne u nasilju i netoleranciji, vidimo svoj suštinski interes.

Razume se, ne treba gubiti iz vida da je i plan Kontakt grupe u mnogome u suprotnosti sa bitnim principima međunarodne zajednice (povelja UN, dokumenta samita u Helsinkiju i Parizu, sve uz naš potpis) koji isključuju nasilje i prihvatanje njegovih rezultata, "etnička čišćenja", nacionalne isključivosti, itd. Međutim, suočeni sa dilemom mir ili novi balkanski rat, sa novim žrtvama

koje su i do sada bile neizmerne i nepotrebne, čak i defektni mir je bolji nego ("pravedni") rat.

Na političkoj sceni se čuju vapaji da prete "novi rascepi" u srpskom narodu, da je to pogubno. Te deobe su, međutim, utoliko neophodnije i dublje ukoliko nastaju na tako ozbiljnim i dijametralno suprotnim pitanjima, kao što su: rat ili mir, sloboda i ravnopravnost svih ili nasilje jačih nad slabijima, demokratski uspon sa snažnim prožimanjem sa demokratskim tekovinama drugih ili mračnjaštvo i primitivizam kao prednaci balkanskog fašizma, otvorenost prema svima i svih prema nama (imali smo to više puta u istoriji, i sasvim nedavno), ili pljuvanje po svima uz otkrivanje mističnih "zavera" protiv nas.

Mi se, ustvari tek sada, moramo deliti na temelju pravih kriterijuma. Deliće se partije, intelektualna i duhovna središta, deliće se u sebi i svaki pojedinac u poštenom razgovoru sa samim sobom. Neizbežna su, kako se pokazalo, i oštra razgraničenja sa ultranacionalističkom koncepcijom i ponašanjem prekodrinskih gospodara rata, iz principijelnih razloga, a i da ne bi u svom bezumlju postali i gospodari naše sudbine. Do sada su se, uprošćeno gledano, pozicione i većina opozicionih stranaka razlikovale pre svega po htenju da zadrže, odnosno osvoje vlast i po odnosu prema veštački isforsiranom nacionalnom pitanju. Na našoj sceni su najbučniji ultranacionalisti "sa zaslugama", koji bi i danas rat do večnosti, i oni koji dele slična uverenja, samo ih ispoljavaju u intelektualno-salonskom obliku i okviru. Izgleda da su jedino stavovi građanskih grupacija one svetle (ali i nemoćne) baklje u ovoj dugoj noći, koje će možda poslužiti da se u skoroj budućnosti spasava čast cele nacionalne inteligencije. Nikada na političkoj sceni nismo imali toliko doktora nauka i, istovremeno, nikada toliko njihov raskorak i sukob sa objektivnim procesima u Evropi, koja među njima teško može da prepozna prave partnere, sa jasnim, širokim i misaono savremenim političkim, ekonomskim i socijalnim konceptom. Bez toga, bez celovitih programskih koncepcija, oslonjenih na naše i evropske demokratske domete, naš politički život ne može postići onaj nivo demokratske reputacije bez koje nećemo moći da ponovo izgradimo i zauzmemo dostojno mesto u svetu.

Sledstveno tome, početno pitanje "privremeni zaokret ili suštinski preokret" ne odnosi se samo na poteze vladajućeg vrha, već i na sve faktore na političkoj sceni. I na sve građane koji su, tim pre ako se osećaju zavedeni, stavljeni u položaj da moraju sami da se opredeljuju. Preduslov za to je - dostupnost istine svima, "cele istine i samo istine".

Suštinski preokret bi, u ovom trenutku, morao podrazumevati i bitne promene u spoljnopolitičkoj koncepciji i ponašanju, koji su bili u funkciji dosadašnje generalne orijentacije i dosadašnjeg poimanja nacionalnog interesa i nacionalnog zadatka. Brzo sređivanje odnosa sa susedima i nalaženje neophodnih rešenja u pogledu nasleđa bivše Jugoslavije su, verovatno, ona

prioritetna pitanja koja vode smanjenju tenzija u regionu i vraćanju poverenja u našu zemlju. S tim u vezi zaslužuje da se kaže i da srpsko-hrvatski odnosi - koji leže u temelju prilika na ovim prostorima - ne mogu biti rešeni podelama teritorija i onda neizbežnim ratom, već isključivo mirom i uvažavanjem međunarodnog prava. U tome će prednost i međunarodnu podršku steći oni koji ponude demokratskije ponašanje.

Zaokret ili preokret - "pitanje je sad". Na probu je stavljeno sve. Rešava se o sudbini zemlje, nacije i ljudi za mnogo godina. Ako bi ponestalo daha, mudrosti i državničke vizije i odvažnosti, i ako bi se pokazalo da namere ne prelaze okvire taktičkog zaokreta i veštačkog produžavanja suštine politike čiji su rezultati poznati, posledice bi bile više nego kobne. A na prevlast bi mogle računati snage koje su u takvoj politici glasnije, doslednije i militantnije.

Samo onaj ko hrabro pogleda zabludama u oči i ponudi nov i uverljiv celovit koncept, zasnovan na pravim i verifikovanim nacionalnim interesima i na njihovom prožimanju sa demokratskim stremljenjima u Evropi, i ko se dosledno bude zalagao za ostvarenje te nove politike, može s pravom računati na opšte priznanje i stvarno nacionalno liderstvo.

"Borba", 7. avgust 1994.

Pretnje crnih zastava

Zaglušuje nas novi talas glasova s obe strane Drine o potrebi "hitnog ujedinjavanja svih srpskih zemalja u jednu državu". Odmah slede i javne "strateške" ocene najodgovornijih ljudi da će se, doduše, međunarodna zajednica "nekoliko meseci protiviti", a zatim će prihvatiti realnost. Dakle, sve može biti ostvareno brzo i bezbolno.

Takva shvatanja, čija politička ozbiljnost i odgovornost za posledice ne prelaze okvire neobaveznih penzionerskih razgovora u parku, u dubokom su raskoraku sa onim što se kristališe kao zajednički interes međunarodne zajednice. Taj interes, ostavljajući ovog trenutka po strani mnoge druge probleme koji se u vezi sa ovim otvaraju, svodi se na to da se, posle dubokih potresa i geopolitičkih promena, bivše jugoslovensko (i balkansko) područje učini ponovo stabilnim i spokojnim i osposobi da kao organizovani region učestvuje u saradnji sa razvijenijim i drugim delovima Evrope, u kojima proces postupne integracije odmiče.

U tako zavađenoj sredini kao što je etnički izmešan bivši ju-prostor, ispunjen ratom, nasiljem, razaranjima i podsticanom mržnjom, stabilnost i spokojstvo se mogu ostvariti samo ako se uspostavi nova ravnoteža. Bilo čija prevlast, ostvarena oružjem, zaposedanjem teritorija i etničkim čišćenjima, vodi jedino permanentnom ratu. Ranije je Jugoslavija, kao zemlja van blokova i miroljubiva prema svima, takvom politikom i ponašanjem obezbeđivala ravnotežu i stabilnost na prostoru na kojem su bila prisutna oba suprotstavljena bloka. I uživala je zbog toga opšte poverenje, ne izazivajući bilo čije podozrenje zbog posedovanja jakih oružanih snaga.

Danas se ta ravnoteža, i poverenje u njene nosioce, mogu ostvariti jedino ako svi direktno ili potencijalno sukobljeni faktori na Balkanu budu - svojom veličinom, moći, a naročito politikom i ponašanjem - sugerisali pouzdan zaključak da nemaju nameru da ugroze druge i da nisu čak ni u stanju da to učine. Nije teško zamisliti kakve korenite promene zahteva taj cilj koji je, kada smo već razrušili strateške pretpostavke ranije stabilnosti i uspona, suštinski preduslov našeg opstanka i uključenja u normalan svet.

Prema tome, nastavljajući jeretička razmišljanja na ovim stranicama, i tragajući za stvarnim nacionalnim interesom ove zemlje, moramo se zapitati: da li je realno očekivati da će međunarodna zajednica "blagosloviti", makar i sa

zadržskom, stvaranje nove velike države na balkanskom tlu kao rezultat (trenutne) vojne premoći i na račun dveju formalno priznatih drugih balkanskih država. Uz to, takve nove velike države koja, po zloslutnim znamenjima i tekstovima mržnje na crnim zastavama oružanih snaga i drugih protagonista te ideje, najavljuje ne samo karakter svog režima, već i pretvaranje ovog evropskog područja u zonu permanentnih sukoba, nasilja, a time i - duge, veoma duge međunarodne izolacije.

Da li je realno očekivati da će biti dopuštena podela Bosne i Hercegovine, prikrivena ili otvorena što ne menja suštinu stvari, ako je i u međunarodnoj zajednici, sudeći po sve vidljivijim znacima, sazreva uverenje da bi to predstavljalo krajnje opasno zadovoljavanje nacionalističko-velikodržavnih ambicija u dvema ključnim državama za mir na bivšem ju-prostoru, i istovremeno otvaranje puta njihovom permanentnom nadmetanju i sukobljavanju oko premoći novih teritorija.

Razumljiva je, i to ne može biti sporno, težnja jednog naroda da živi u svojoj nacionalnoj zajednici. Ali, da li je to uvek "tehnički" i "istorijski" moguće. Milione Francuza u kanadskom Kvebeku od matične nacionalne države deli jedino - Atlantik. Milione Rusa u Ukrajini, baltičkim i azijskim republikama deli od "majke Rusije" - etnička izmešanost stanovništva. Linije nacionalnog i državnog razgraničenja morale bi da idu kroz ulice, zgrade, stanove i porodice. Albance na Kosovu deli od Albanije - istorija. Primera ima mnogo, jedan ubedljiviji od drugog. A, šta tek reći o etničkoj izmešanosti u BiH, najizrazitijoj u Evropi i sa vekovnom tradicijom zajedničkog života na zajedničkom tlu. Dakle, razumljiva težnja jednog naroda da bude okupljen u jednoj državi treba da bude i realno ostvariva u okviru civilizacijskog ponašanja. Danas, na kraju XX veka i u drugačijoj Evropi i svetu, ta težnja se može ostvarivati isključivo sporazumevanjem, bez nasilja, bez oružja i bez mržnje. Duga je, nažalost, lista onih koji su na tom suštinskom ispitu pali, jer su ga "polagali" na osnovu udžbenika iz XIX i ranijih vekova.

Ujedinjenje naroda je danas moguće, a to znači i prihvatljivo za međunarodnu zajednicu, samo ako se (pored ostalog) vrši mirnim putem, uz saglasnost svih neposredno zainteresovanih činilaca, i ako time ne nastaje opasnost ili pretnja bilo kom drugom narodu i državi. Ti uslovi, krajnje otežani kod nas zbog svega što se desilo, zahtevali bi da svi "konstitutivni delovi" buduće države svojom fizionomijom, politikom i ponašanjem pokažu i dokažu da, ujedinjujući se, ne žele da ospore ili ugroze prava drugih. Dali se to, ako bi sve druge pretpostavke bile zadovoljene, može postići mržnjom prema svemu i svima van svoje nacionalne sredine i sa krajnje izvitoperenim poimanjem sveta oko nas. Postoje i druge zastave sem onih sa mrtvačkim glavama, ukrštenim kostima - i drugim obeležjima vremena i politike kame, malja i smrti.

U suštini, da bi se prokrčio i otvorio pravi put ka pouzdanoj budućnosti,

naš deo Balkana bi morao da sledi suštinu integracionih procesa u Evropi. U onoj Evropi u kojoj se teži da prava građana i sloboda njihove cirkulacije, i cirkulacije proizvoda njihovog uma i ruku, nadvise i potisnu isforsirane nacionalističke ambicije koje se svuda, zaista svuda, svode na stradanja i patnje naroda u ime kojeg se proklamuju i ostvaruju i onog (onih) protiv koga su usmerene. Danas i put ka ostvarivanju (ostvarivih) nacionalnih interesa vodi isključivo kroz - demokratiju.

Pravnici će sigurno, sa profesionalnim uživanjem i različitim prilazima, razmatrati ideje Kontakt-grupe o budućem ustavnom uređenju i međunarodno-pravnom statusu Bosne i Hercegovine. Ako se za trenutak oslobodimo stege pravnih formula (šta je "unija", šta "konfederacija", da li je "to-to") i ako pokušamo da proniknemo u strateško-političku suštinu, odmah se nameće pitanje: ne prepoznaje li se u tim idejama i tezama osnovna crvena nit - da se BiH očuva kao država i međunarodni subjekt i time spreči njena faktička podela između dve susedne države. Da se slobodnim komuniciranjem svih sa svima u BiH, i istovremeno oba entiteta u njoj sa susednim državama znatan deo stanovništva gravitira, zapravo ostvari ono što postoji u Evropi, čiji smo integralni deo i u tom pogledu bili. A to je, da kvalitet života ljudi ne zavisi od toga kojoj naciji pripadaju, već kakva su im prava tamo gde žive, kakve imaju mogućnosti emancipacije i ravnopravnog učešća u svim aktivnostima i odgovornostima. To se ratom ne postiže, već mirom i pameću.

Prema tome, uzev u celini, i pitanje "ujedinjenja svih srpskih zemalja" ispoljava se u našoj konkretnoj situaciji, pri ovakvom odnosu snaga i političkoj fizionomiji tih snaga, pri ovakvim principima i stavovima međunarodne zajednice koji predstavljaju nezaobilaznu realnost, kao zbir dilema: mir ili dugogodišnji rat, demokratija ili strahovlada, saradnja i uklapanje u međunarodnu zajednicu ili bezumni sukob "jednog protiv svih", pri čemu taj "jedan" ne nudi ni politiku ni ponašanje koji mogu izdržati međunarodno-pravne, prave nacionalne, ljudske i moralne (a, ko želi i izvorne hrišćanske) kriterijume.

Bez korenitih promena u svetu, kod nas i oko nas, i bez novih okupljanja na toj osnovi, nema izlaska iz krize i povratka u Evropu. Nema ni tesnog povezivanja i okupljanja "svih Srba", ako to posle suštinskih promena i dalje bude legitimni nacionalni prioritet. Postoje i drugi, značajniji za sudbinu i sreću nacije i ljudi.

To bi morao biti naš put, ma gde bili na ovim prostorima. Onaj koji nam se zapaljivim rečima i primitivnim argumentima nudi, obeležen je crnim zastavama. Sa znamenjima ili bez - za čovekov život i sudbinu svodi se na isto.

"Borba", 28. avgust 1994.

Pomirenje sa svetom

Čovek je dužan da razume naivnu euforiju zbog uslovljene suspenzije malog dela sankcija, ako je ispoljavaju obični ljudi koji žive između obmana i nade i na koje se težina tih sankcija tako nepravično najviše i svalila. Podlegavši, mnogi od njih, sladunjavom nacionalističkom opijumu i očekujući prekononočno ostvarivanje nedefinisano čuda, lakše su - reklo bi se - podnosili sva trpljenja dok je zanos trajao. Sada, kada opijum više ne deluje i kada ostaju samo tegobe i beznađe, otpočinje i proces razmišljanja na temu "šta učinimo gde stigismo". Bliska perspektiva otpočinjanja procesa gašenja sankcija je, u takvoj situaciji, nova nada, psihološko oslobađanje - makar za trenutak - od mnogih dosadašnjih stega, ali i prilika za zabrinjavajuće zloupotrebe.

Zato i šokiraju trijumfalističke izjave i tumačenja mnogih među onima koji, po položaju u državi ili na političkoj sceni, nose direktnu ili indirektnu odgovornost za sudbinu zemlje. Odmah se - obuzeti zlim slutnjama - nalazimo pred pitanjem: da li oni koji su, i po pozivu i po obrazovanju, dužni da znaju surovu istinu da bi mogli voditi realnu politiku, zaista veruju da su u pitanju nagrada "kontinuitetu naše politike mira" i svojevrsno "pokajanje" međunarodne zajednice, ili svesno ulaze u nov ciklus sakrivanja istine od javnosti? I dalje, da li je u pitanju "nov pritisak i poniženje Srba", ili zatvaranje očiju pred činjenicom (i pred tekstovima OUN) da se svetska organizacija nije opredeljivala protiv Srba "kao takvih", bilo s koje strane Drine, već prema postupcima i ponašanju onih nosilaca i izvršilaca koji su, na obema stranama ove slavne (da li i ukaljane?) reke, davali pravac i ton stravičnim događanjima na našim prostorima. Nalazimo li se pred novim talasom sejanja novih iluzija, pošto su dosadašnje o brzom i lakom ostvarivanju istorijski prevaziđenog sna razbijene?

Tu stižemo i do ključnog pitanja: da li može dovesti do uspeha (izlazak iz krize, povratak u svet, uspon) politika ("kontinuiteta") koja ne razmatra kritički i ne napušta - jasno, javno i sa osećajem za istorijski trenutak i odgovornost - onu nacionalističku koncepciju koja je u suštini doživela treći poraz u ovom veku, koja je razorila veliki, neizmerno veliki deo onoga što smo postigli u prethodnim ratovima i prethodnim decenijama, koja nas udaljava od sveta i sukobljava sa njim? Primera za takav časni i državnički potez imamo i u našoj i u tuđoj istoriji, i uvek se to pokazalo dalekovidim. I dalje, dokle se može stići sa preodevanjem te koncepcije u drugo ruho, u naivnom (da li naivnom?)

uverenju da će ona, njeni nosioci i rezultati, dobiti toliko željeni legitimitet, pre svega međunarodni? Da li se nacija, a pogotovo građani ove zemlje, mogu mobilisati na ostvarivanju jednog zaista modernog nacionalnog i evropski savremenog programa, ako i dalje ostaju netaknute iluzije da je dosadašnji nacionalistički koncept "dobar", "pravi" i da je ostvario "istorijske rezultate"? A te iluzije, koje uporno seju mnogi pozicioni, opozicioni, najviši intelektualni i duhovni centri i pojedinci, u suštini održavaju veliki deo ovog naroda u opasnom duhovnom i emotivnom stanju, iz kojeg se - svi smo toga svesni - rađa bezumlje, iracionalnost, vladavina primitivizma i nasilja, zločin prema sebi i drugima.

U svakom ozbiljnijem razmatranju našeg položaja "posle svega" i daljeg puta, moramo se prethodno suočiti u najmanju ruku sa tri nove i realne okolnosti. Prva, da sa dosadašnjom koncepcijom, ponašanjem i viđenjem sveta možemo samo dalje tonuti i biti još više usamljeni i prokaženi, i time izloženi krajnjoj bedi i poniženjima svih vrsta. Druga, da više nismo uvažavana zemlja srednje veličine, kojoj su sva vrata u svetu otvorena. Danas smo, ma kako nam to teško padalo, manja i veoma osiromašena evropska zemlja regionalnog značenja, diskreditovana u svetu i sa krajnje niskim stepenom poverenja međunarodnih faktora u nju. To će nas još dugo, dugo pratiti. I najzad, kao posledica svega, naš povratak u Evropu može biti samo dug i stalno opterećivan mnogim neizvesnostima. Ali taj put moramo proći Svaki drugi vodi u pakao.

Jednostavno, moramo tražiti svoje novo mesto u Evropi, u skladu sa svojom novom veličinom i moći, i sa opterećenjima bitno smanjenog ugleda. Naše ranije zavidno mesto nije upražnjeno, ono je nasilno ugašeno. Iskustvo manjih zemalja pokazuje da se ugledno mesto u Evropi, kao preduslov sopstvenog prosperiteta, ne gradi ni vojnom moći, ni nadmenošću i arogancijom prema drugima, ni smešnim i primitivnim predstavama o sopstvenim vrednostima i prednostima nad drugima, dakle ni "pravoslavno-slovenskim" savezima (koji ni u prekomerno ulepšavanoj prošlosti nisu položili ispit, niti određivali sudbinu naroda), ni netrpeljivošću prema svima van nas samih, ni olakim potezanjem oružja i olako davanim izjavama. Umesto svega, potrebna je smirena, racionalna i pragmatična mudrost realnog sagledavanja izmenjenog sveta oko nas i sebe, takođe izmenjenih, u njemu. Sebe - prilagođenih, shvatljivih i prihvatljivih za taj svet. Nebeski narod nismo i ni na kakvom drugom svetu ne živimo. Sklad sa tim izmenjenim svetom je srž problema.

Iako smo, možda, u mnogome izdvojen slučaj u evropskoj istoriji, nismo usamljeni primer zemlje koja treba da smogne hrabrosti i mudrosti da sa dna (ponovo) stigne do onog vrha na koji ima pravo. Jedna Finska, bačena u ratnom vrtlogu na stranu koja je bila poražena i prokažena, zamenivši militarni režim nordijskim demokratskim normama, a oslonac na jednu silu miroljubivom saradnjom sa svim zemljama, i usmerivši se na sopstveni razvoj na

temelju modernog koncepta i regionalne nordijske saradnje, uz poslovičnu marljivost, uspela je da postane jedna od najuglednijih i visokorazvijenih zemalja Evrope. Krunisano je to ukazivanjem poverenja da bude domaćin prvog samita KEBS. Ali i više od toga - bezbednošću zemlje i ogromnim prosperitetom svih njenih građana. Jedna Portugalija, decenijama odstranjena iz ozbiljnih komunikacija sa svetom zbog diktatorskog režima i brutalnog ponašanja kao kolonijalne zemlje, čim se oslobodila ovih stega stekla je brzo demokratski ugled i našla svoje solidno mesto u institucijama razvijenijeg dela Evrope.

Bili toga svesni ili ne, hteli to ili ne, predstoji nam dugi, trnoviti put povratka u Evropu, put ispaštanja i (novog) samodokazivanja. Imajući u vidu odnos snaga u zemlji, stanje "duha nacije", raspoloženja znatnog dela intelektualne elite i duhovništva, još uvek veliku zinetost najglasnijeg dela javnosti, sistematski indoktrinirane da je "istorijski san" o "velikoj i pravičnoj Srbiji" na dohvat ruke, taj naš put povratka u Evropu će najverovatnije biti ispunjen mnogim neizvesnostima. I praćen oscilacijama, unutrašnjim previranjima i sukobima, i neizbežnim preraspodelama u rasporedu i odnosu snaga na političkoj sceni, što je - čini se - već otpočelo. A istovremeno, praćen nepoverenjem Evrope i njenih, kao i svetskih institucija, sa svim posledicama koje iz toga proističu. Biće potrebno da se savladaju mnoge prepreke da bi se obezbedio pristup međunarodnim finansijskim institucijama, tržištu (i to pod lošijim uslovima), tehnologiji, bez čega se u privredi svodimo na čekić i ralo. Sve će to zahtevati i duboke promene u zemlji. Ukratko, ništa neće biti kao pre.

Hteli bismo da verujemo da su koraci državnog vrha, usmereni na sužavanje materijalnih preduslova za rat u BiH i na uspostavljanju mira, učinjeni kao koraci na novom "putu bez povratka". Ali, da bi to zaista bio i "put spasa", put nalaženja onog dragocenog i za nas spasonosnog sklada sa procesima u Evropi, morao bi biti pređen do kraja, odlučno i bez kolebanja. Bez toga, drugi će preusmeriti tok događaja na svoju mračnjačku trasu, sa svim poraznim posledicama.

Drugim rečima, oslobađajući se dosadašnjih ambicija i zabluda, moramo shvatiti i prihvatiti, i rečju - javnom i odlučnom - i delom, da smo dužni da uvažavamo međunarodnopravni status država na Balkanu, da sa svim susedima moramo sarađivati u miru, tolerantno i ravnopravno, gradeći zajednički nove odnose u regionu.

U tom pogledu je od bitnog značaja nalaženje bez odlaganja sporazumnih rešenja sa Hrvatskom. I dalje, da ne možemo - kao ni bilo ko drugi - oružanom i drugom moći narušavali ravnotežu na ovom prostoru, ispunjenom manjim i malim državama. Da svoja unutrašnja nacionalna i etnička otvorena pitanja rešavamo demokratski, strpljivo i trpeljivo, bez arogancije "veće nacije" i sa razumevanjem za prava svih građana. Da se ostvarivanje nacionalnih, etničkih i ljudskih prava naših sunarodnika može uspešno ostvarivati samo mirnim

putem, uz demokratsku fizionomiju njihovog političkog bića i u okviru demokratskih procesa koji traže strpljenje i vreme, i da samo taj put, zasnovan na međunarodnom pravu, obezbeđuje i podršku međunarodne zajednice kao nezaobilaznog faktora za trajnost rešenja. Da se oni koji su - okrvavivši ruke - dokazano došli u sukob sa pravom, i time naneti tešku ljagu na čast ovog naroda, privedu pravdi, pre svega ovde i bez odlaganja. Da politički pluralizam postane korektno nadmetanje programa i sposobnosti, umesto primitivne bitke za vlast. Bez svega toga teško da ćemo ponovo zadobiti poverenje međunarodne zajednice.

Svet nas može ponovo bezrezervno prihvatiti samo ako ponudimo jasne, prihvatljive i čiste namere i čiste ruke. Bolje je da to učinimo sami, da o svojoj sudbini odlučujemo svojom voljom. Što se ranije rasteretimo balasta ranije politike i okolnosti, uspešnije ćemo stati na čvrstu podlogu na kojoj je moguće sređivanje prilika u zemlji, u regionu, i naših odnosa sa svetom kao preduslova unutrašnjeg napretka.

Nalazimo se, dakle, objektivno na novom početku. To zahteva nov koncept, celovit i jasan, sa punom usklađenošću pravih i savremeno shvaćenih nacionalnih interesa i evropskih demokratskih dometa i procesa. Koncept koji nas može vratiti sebi, svetu i usponu. Bio bi on i prava linija podele između stvarnog interesa nacije i svih građana, s jedne, i opasnih opcija koje vode u dalje žrtve, razaranja i totalnu izgnanost iz sveta, s druge strane. I u građanski rat u Srbiji. Bio bi taj koncept, javno proklamovan i obrazložen, i nova okosnica demokratskog okupljanja svih pozitivnih i političkih potencijala zemlje, ma gde bili sada svrstani ili stajali po strani, i najpouzdaniji kriterijum za pravi patriotizam političkih stremljenja, njihovih nosilaca i privrženika, za intelektualnu elitu i duhovništvo, za sve građane. Stvorio bi on, tako reći prekonoc, novu sliku o našoj zemlji u svetu, a njegovim protagonistima trajni i pouzdaniji partnerski status, toliko željan od strane mnogih i toliko potreban ovoj zemlji.

Vreme zabluda i obmana ističe. Ulazimo u novo razdoblje. Šta će nam ono doneti zavisi pre svega od nas, od svih nas, i od onih dragocenih poštenih razgovora sa samim sobom.

"Borba", 8. oktobar 1994.

Izlaz iz košmarnog lavirinta

Svakodnevno suočavanje sa mnoštvom pažljivo i zabrinuto osluškiivanih vesti i izjava, koje čas najavljuju rat, čas skori mir, ili ukidanje sankcija i istovremeno njihovo beskonačno trajanje, prosperitet koji samo što nije postao vidljiv i u isti mah dugotrajnu bedu, povratak u normalan svet i tvrdnje da to još dugo neće biti moguće, čovek sebe sve više vidi u nekom košmarnom lavirintu za koji zna da mora imati izlaz, ali ga on još ne vidi i počinje da sumnja, da li uopšte postoji. U sličnom su položaju često i oni koji, sa određenom profesionalnošću, pokušavaju da odgonetnu namere, ulogu i moguće dublje ciljeve raznih projekata, planova i koncepata za parcijalno i globalno rešenje krize na ranijim jugo-prostorima.

Ozbiljnija traganja za odgovorima sve češće upućuju na utisak da su strane u oružanom sukobu iscrple sposobnost za vidljiviji preokret u svoju korist, ali i dalje veruju u njega, da je ostvarena neka vrsta ravnoteže koja najavljuje duga, veoma duga nadmetanja, sukobljavanja i rat "niskog intenziteta" na kritičnim prostorima, donoseći stalno nove žrtve, razaranja i vukući u sve dublji ponor i one koji "u ratu ne učestvuju".

I međunarodni faktori su, izgleda, umnogome iscrpli i moć koju su spremni da upotrebe, i diplomatsku inventivnost koja bi mogla nadvisiti i savladati balkanske složenosti i nepouzdanosti. Svojim bezuspešnim lutanjima od jednih ideja i predloga do drugih, od insistiranja na poštovanju univerzalnih principa međunarodnog prava do njihovog grubog prenebregavanja, glavni faktori međunarodne zajednice su zapravo suočeni sa sopstvenom (opasnom) nemoći. Oni se u takvoj situaciji, prema ozbiljnim signalima, približavaju rešenju za koje moć sigurno poseduju - kompletnoj izolaciji i prepuštanju sopstvenoj sudbini područja na kojem se vodi samouništavajući rat. On bi nužno, u nekom obliku, povukao za sobom i praktično uvukao i susedna područja, donoseći i njima nove žrtve, iscrpljivanja, razdore i još veću odvojenost od sveta.

Od mnogih raskršća na kojima smo se do sada nalazili, možda je ovo sadašnje najvažnije. Iz prostog razloga što više nemamo vremena. Više se ne možemo održavati na površini kratkoročnim taktiziranjem i samoobmanama, propagandnim naporima da se, umesto kritičkog preispitivanja, očuvaju politika i praksa koji su - i idejno, i politički, i ekonomski, da se tu zaustavimo -

doživeli suštinski poraz, i da se između njih i sadašnjih veoma izmenjenih parola i pravila ponašanje uspostavi neprirodni i neodrživi "most kontinuiteta".

Na raskršću smo i zbog odavno sazrele potrebe da se ne delimo samo "po površini" - na one koji su "za mir" i protiv, jer je takva podela varljiva. Na ovim i "svesrpskim prostorima" vidljive su odavno razlike po suštini idejnih i političkih opredeljenja. Iz tih razlika proističu i različita stremljenja, različita ponašanja, različiti pravci zalaganja. Dovoljan je pogled na znamenja i osnovne poruke u usplamtelim govorima, pa prepoznati gde su mržnja i netolerancija prema svima van svojih redova, gde su nacionalna, verska i politička isključivost što su doveli do olakog potezanja oružja i etničkih čišćenja, gde je primitivna arogancija prema svetu oko nas, bez kojeg ne možemo. Tu su koreni problema rat ili mir, zapravo permanentni rat i stalni rizik od njega, ili stabilni mir i spokojstvo za sve, što Evropa (imali smo ih i mi) uživa već decenijama.

Pred raskršćem smo i što ne možemo dopustiti da postanemo *de facto* potpuni zarobljenik onih snaga koje, sa bilo koje strane reke, lažno nacionalnim i lažno patriotskim parolama donose zlo svim ljudima, dužnim i nedužnim. Ako, uz njihovo sadejstvo, zaista predstoji dugo i iscrpljujuće sukobljavanje van naših državnih prostora, ali uz učešće - i kao subjekta, i kao žrtve - i našeg naroda, moramo li i sami biti zapleteni u mreže tog bespuća, bez sposobnosti da pomognemo i sebi i drugima.

Potreban je, dakle, suštinski preokret. Da bi dao rezultate u pogledu međunarodnog tretmana naše zemlje, mora biti prevashodno ostvaren u zemlji. Preokret koji će najaviti i garantovati proces dubokih demokratskih transformacija što označavaju okretanje zemlje sopstvenim suštinskim interesima, sagledanim - umesto u mistifikovanoj prošlosti i prevaziđenim idejama - u sklopu civilizacijskih i demokratskih dometa i tendencija u svetu koji nas okružuje.

Taj projekat bi se odvijao u krajnje nepovoljnim okolnostima, ali su i one bitan argument da manevrisanje kratkog daha u cilju izlaska iz lavirinta vodi u njegove još zapletenije i mračnije tunele.

Pre svega, mi danas nismo samo manja i veoma osiromašena zemlja, već i država sa međunarodnim statusom krajnje niskog ranga. Tretman naše zemlje je dostigao izuzetno visok stepen internacionalizacije, uporediv samo sa nekim ponižavajućim primerima. Prema tome, moramo se pomiriti sa realnošću da svoj status možemo poboljšavati samo u skladu sa principima i kriterijumima savremenog međunarodnog prava i u saradnji sa međunarodnom zajednicom.

Mi smo - geografski, istorijski, privredno, kulturno, emotivno - deo Evrope i sveta, tu su nam i prošlost i budućnost, i moramo naći suštinsku sponu sa procesima i standardima u njoj, da bismo ponovo postali njen integralni deo.

Sigurno je da sa svojim nacionalističkim багаžom i zvučnim izjavama u tom duhu na našoj sceni, ma otkuda dolazile, ne možemo biti ozbiljno shvaćeni i prihvaćeni u Evropi. Ni ovako stanje "duha nacije", zarobljene usađenim zabludama i lakovernošću, i uskraćene znatnim delom za "istinu, celu istinu i samo istinu" o svemu bitnom kod sebe i oko sebe od čega joj zavisi sudbina, ne pogoduje onoj trezvenosti i realnosti bez kojih nema uspešne politike na dug rok. Zasluge za to pripadaju praktično svima na našoj političkoj sceni.

Ostaje otvoreno pitanje da li će prevazilaženju tog stanja moći (i hteti) da doprinesu oni koji svakim danom daju dokaze o sve nervoznijoj težnji ka vlasti, ne nudeći pritom nikakav uverljiv, temeljito promišljen, realan i šire prihvatljiv koncept koji omogućuje savlađivanje krize i pouzdano stupanje na put prosperiteta. Ponekad je tužno (u boljoj situaciji bi bilo zabavno) pratiti kako naše političke ličnosti doživljavaju svoje susrete sa stranim partnerima, ovde i u inostranstvu. Mnogi vide sebe i svoje stranke kao one činioce koje uticajne sredine u inostranstvu prihvataju kao vesnike, graditelje i oslonce budućnosti u Srbiji, te da mogu računati na punu podršku međunarodnih faktora. Kakva zabluda! Takvih na našoj sceni (još) nema. U drugim zemljama u kojima je došlo do dubokih transformacija, takva politička središta i ličnosti brzo su se profilisali i afirmisali. Mi smo (još) daleko od toga.

Zabrinjavajuće je, istovremeno i naivno samozadovoljstvo javnih ličnosti iz vladajućih struktura koje svoje sve češće (srećom) međunarodne kontakte vide kao sigurni znak da su jedini međunarodno prihvaćeni partneri iz ove zemlje. To je skoro tačno, ali samo za probleme rata i mira. A to je nedovoljno. Morali bismo postati partner za aktuelna pitanja sadašnjosti i budućnosti našeg kontinenta, i za svoju ulogu u tome. I za tako nešto je potreban oslonac na drugačije stanje u zemlji i na njenu drugačiju reputaciju.

Svaka zemlja odmerava svoju težinu u međunarodnim odnosima, pa otuda i vrednost svog međunarodnog položaja, po tome koliko je prihvaćena kao ravnopravni partner za ključne probleme koji zaokupljaju međunarodnu zajednicu - u regionu, na kontinentu, u svetu. Koliko se njen glas ceni u međunarodnim organizacijama i institucijama, koliko joj je lak pristup znanju i sredstvima drugih zemalja i organizacija, kakav je tretman njenih državljana u inostranstvu. Mi u tom pogledu imamo i sopstvene parametre za upoređivanje, one iz nedavne prošlosti.

I tu je reputacija demokratske zemlje danas daleko značajnija od vojne i druge moći, od veličine teritorije i od zvučne prošlosti. Vredi razmisliti o primerima koje pružaju jedna Finska, Portugalija, Danska, Češka ili Grčka - ako to nekome više odgovara.

Vraćajući se na pitanje gde je izlaz iz ovog košmarnog lavirinta, mi se u suštini nalazimo pred pitanjem koje je, pre više od sto godina, zaokupljalo - što je već dobro uočeno - i Svetozara Markovića: velika ili demokratska Srbija.

Jedno drugo isključuje.

Za prvu je sada teško sagledati uslove. Danas su ujedinjavanja entiteta i teritorija mogući (pogotovu u Evropi) samo ako svaka strana poseduje priznate demokratske atribute, ako to od početka čini miroljubivim putem i ako time ne stvara pretnju ili ne ugrožava priznata prava drugih.

Druga varijanta - demokratska Srbija je jedino opredeljenje koje nudi izlaz iz krize, rasterećenje od sankcija, povratak u svet, zavidnu ulogu i pozitivni uticaj u regionu.

Ostaje pitanje hoće li stvarne demokratske snage ove zemlje, "svrstane" i "nesvrstane", i zaista brojni racionalno misleći ljudi, sposobni da shvate potrebe zemlje u ovom današnjem svetu i u ovom našem trenutku, biti spremni - možda i hrabri - da ponude uverljiva rešenja za pouzdani izlazak iz krize, rešenja koja omogućuju i stabilnost i prosperitet i ugled i dostojno mesto u svetu. Polazna tačka koja bi omogućila stvarnu vrednost takvih rešenja, morala bi biti pošteno salgedavanje činjenica i reperkusija iz nedavne i ranije prošlosti. I realno poimanje sveta oko nas. Sve drugo, bez toga, svodi se (ipak) na obmanu i samoobmanu.

Ta šansa i taj dug prema zemlji, nisu ni za koga unapred rezervisani. Najzad, nije toliko važno ni ko odakle dolazi, samo ako ima čiste ruke i namere. Važnije je - kuda stremi. A najvažnije je shvatiti da duboki preokret i otvaranje procesa demokratskih preobražaja jeste onaj čarobni ključ za sve probleme. Ili se treba izboriti za njega, ili - prvi put u istoriji - prihvatiti samoizolaciju, dugogodišnju bedu i poniženja kao sudbinu, a time i vladavinu mraka.

"Naša Borba", 15. april 1995.

Opasno nuđenje tuđeg

Među obiljem iracionalnih i prizemnih postupaka i ideja na našem tlu, suprotnih suštinskim interesima sopstvene zemlje, zapažena je i jedna koja je u poslednjim decenijama međunarodnih odnosa izdvojena i usamljena, bez presedana. Reč je o nuđenju trećim zemljama delova bivših jugo-prostora, a sada (ipak) tuđih teritorija, kako bi se time, tobože, smanjila moć onih država (zapravo bivših jugo-republika) kojima teritorije, po međunarodnom pravu, danas pripadaju.

Naravno da se tu odmah mogu prepoznati glasovi sa Dedinja i Trebinja, i šaputanja onih koje trenutni državni interesi sputavaju da budu jasni i glasni, da bi Slovenačko primorje, Istra, Dalmacija sa ostrvima i delovi središnjeg Primorja - pre svega Zadar - trebalo "po pravdi" da pripadnu susednoj državi.

Postavlja se, pre svega, pitanje, ko je u ovoj zemlji (i na ovom kontinentu, u ovom svetu) pozvan i ovlašćen da se zalaže za reviziju rezultata i tekovina Drugog svetskog rata, u koje su ugrađene žrtve i priznati doprinosi ratnika i ljudi bivše i ove države. I to u trenutku kada se koncept stabilnosti našeg kontinenta, pa dakle i nas samih, zasniva upravo na uvažavanju granica i političke karte koja je nastala posle slamanja nemačko-italijskih fašističkih snaga i njihovih satelita. Ako smo, sopstvenim greškama, sebi umnogome poništili ili degradirali rezultate dva pobednička balkanska i dva pobednička svetska rata, imamo li pravo, a još više interesa, da razaramo i one tekovine koje i nama donose veću bezbednost.

Ne izdvajamo li se i time od Evrope što su kod nas zvučni glasovi, ali i vidljivi postupci, da postojeće granice treba menjati, dok su sve druge države našeg kontinenta za stabilnost i poštovanje postojećih, ma koliko ih neki smatrali "istorijski nepravičnim".

Da li su protagonisti pomenutih opasnih ideja imali u vidu 'da bi (ponovno) prisustvo vanbalkanskih država na našim jugobalkanskim prostorima, na šta ih uporno ohrabruju, donelo teške poremećaje u odnosu snaga, da bi ozbiljno opteretilo sve balkanske države i otvorilo prostor za nove ambicije i nove sukobe. Time bi, praktično, bila razorena mogućnost za ostvarivanje suštinskog interesa svih na bivšem ju-prostoru da, svoji na svome, nađu i ostvaruju jezik sporazumevanja, radi pojedinačne i zajedničke stabilnosti i spokojstva i neometane usmerenosti na imperativ našeg vremena, a ujedno i

najviši nacionalni interes svakoga - na razvoj, saradnju, povezivanje i prožimanje sa svetom.

Da li zagovornici promene (tuđih) granica znaju da je za tako nešto danas neophodna slobodno izražena saglasnost svih zainteresovanih strana, uz neprotivljenje svih značajnijih međunarodnih faktora. Sve van toga je podstrekavanje nasilja, kako bi se zaposele tuđe teritorije. Zar nemamo dovoljno pouka kako međunarodna zajednica reaguje u takvim situacijama.

Lako je prepoznati spoj između ambicija pojedinih snaga i ličnosti da se "sopstvenim patriotskim snagama" zaposedaju delovi zapravo tuđih teritorija, i nagovaranja da se to isto čini, ovog puta, "tuđim rukama". Time se ne stiču prijatelji nigde u svetu, već jedino stvaraju (još žešći) neprijatelji, pre svega upravo oko nas. Zar treba i to reći da se snaga i ugled jedne zemlje (a to znači i prisustvo u svetu, i dostupnost finansijama i tehnologiji) danas ne postižu ni širenjem sopstvenih teritorija, niti ohrabriranjem da se posegne za tuđim.

I najzad, kakav bi to "nacionalni", "strateški", itd. interes ove zemlje bio da se nude tuđe teritorije u trenutku kada je, i Evropi i nama, jasno da se iznad naših sopstvenih južnih teritorija nadvisuje oblak zabrinjavajućih strepnji i slutnji. Međunarodna zajednica je danas, srećom, snažno naklonjena očuvanju teritorijalnog integriteta ove zemlje. Hoće li biti i sutra? Hoće li se zalagati za teritorijalni integritet onih iz čijih redova predlažu narušavanje tog istog integriteta drugih, u najbližem susedstvu.

Ako ozbiljno i odgovorno razmišljamo o sudbini ove zemlje, ovo ne bi smelo biti vreme ni prevaziđenog, ali i dalje opasnog zanesenjaštva sa beogradskih elitnih visova, ni neukih i usplamtelih ljudi iz prizemlja i podzemlja. Svet i kriterijumi u njemu danas su drugačiji. Svaka realna, i na toj osnovi uspešna politika mora stalno imati u vidu taj svet i te kriterijume. To je abeceda, podjednako važna i za male i za velike. Oni koji su to shvatili, shvatili su svoju istorijsku šansu. Nju su, kako vidimo, iskoristili i koriste svi, svako na svoj način. Kome služi da budemo izuzetak?

"Republika", 16. maja 1995.

Neiscrpnj program za sadašnjost i budućnost

Navršava se dvadeset godina kako je u Helsinkiju, na završnom sastanku Konferencije o evropskoj bezbednosti i saradnji (KEBS, danas OEBS) na nivou šefova država i vlada 35 evropskih država, Kanade i SAD, usvojen Završni akt, za koji se govorilo da je otvorio novu epohu u međuevropskim odnosima, posle skoro tri decenije hladnog rata.

Bio je to povod za razgovor sa Milivojem Maksićem, dugogodišnjim diplomatom, koji je kao ekspert prisustvovao prvom samitu KEBS u Helsinkiju (1975), a kao šef diplomatije prethodne Jugoslavije i ministarskom sastanku, takođe u Helsinkiju, marta 1992, jednom od poslednjih na kojem je Jugoslavija učestvovala, pre njene suspenzije iz rada KEBS, jula 1992.

Naša Borba - Prvo naše pitanje će, unekoliko, imati lični karakter. Šta vas je najviše impresioniralo na tom istorijskom skupu u kongresnom centru "Finlandija"?

Milivoje Maksić - Oslanjajući se u ovako improvizovanom razgovoru na sećanja, rekao bih da su to dve stvari. Prva, međunarodni ugled koji je tada uživala Jugoslavija. Bila je to konferencija na kojoj su učestvovala tadašnje "prve violine" Evrope, SAD i Kanade. Bili su tamo jedan Šmit, Krajski, Ford, Kekonen, Žiskar d'Esten, Kadar, Brežnjev, Aldo Moro, Gjerek, Ulof Palme, itd. Predsednik Tito je bio jedan od malobrojnih šefova država kome je povereno predsedavanje možda najdelikatnijem delu Konferencije, i jedan od najtraženijih partnera za bilateralne susrete. Bila su to za nas velika vremena.

Kao drugi utisak naveo bih opštu atmosferu, osećanje svih učesnika, da je stavljena tačka na hladni rat koji je tako ozbiljno i opasno opterećivao blokovski podeljenju i suprotstavljenu Evropu, i da je otvorena perspektiva novom razdoblju, o kojem su maštali i najveći humanisti ranijih i našeg vremena.

A danas, dvadeset godina kasnije, šta je zapravo bio Helsinki 1975?

- Bio je to dokaz saznanja glavnih protagonista međublokovskih sukobljavanja da ona vode permanentnom samoiscrpljivanju, ratnim opasnostima i nekontrolisanim situacijama. Prevladala je svest da u nuklearnom ratu ne može biti pobeđenika, jer donosi totalnu katastrofu svima i svemu. I dalje, da

je svet međuzavisan i upućen na saradnju u interesu zajedničkog prosperiteta. Sve više je dobijalo na značenju shvatanje da zavađene države ne omogućuju ni slobodu svojih građana ni emancipaciju ličnosti, niti razvoj i primenu savremene tehnologije koja daje pečat našem vremenu, ali traži i široke prostore, neomeđene neprohodnim granicama, a pogotovo bodljikavom žicom.

Pročitao sam ponovo tekst Završnog akta iz Helsinkija. To je neiscrpn program za sadašnjost i budućnost. To je, ako smem da se tako izrazim, himna u slavu čoveka i prosperiteta nacija i država, mudri putokaz ka takvim odnosima i saradnji na našem kontinentu koji omogućuju sigurnost, spokojstvo i snažni napredak svima.

Palo mi je pri tome na pamet kako se partije na našoj političkoj sceni muče da nađu formule za svoj spoljnopolitički program. Ako žele da se prikažu i dokažu kao demokrate, kao lokomotive i preteče puta u neko srećnije vreme, i ako žele da budu shvaćene i prihvaćene u svetu, neka pribegnu "plagijatu" i prepisu deset načela iz Helsinkija. Od onog o suverenitetu i poštovanju tuđeg suvereniteta, preko nepribežavanja pretnjama i upotrebi sile, preko nepovredivosti granica i mirnog rešavanja razlika i sporova, do poštovanja prava čoveka i osnovnih sloboda, posebno slobode mišljenja, uverenja, religioznih osećanja, ili do jednakih prava svih naroda i njihovog prava da odlučuju o sebi, itd.

Da se za trenutak odvojimo od Helsinkija. Šta su dalji glavni događaji u dvadesetogodišnjoj istoriji KEBS?

- Imali smo četiri tzv. sastanka kontinuiteta. Prvi je, sećate se, održan 1977. i 1978. u Beogradu. Održana su i četiri sastanka Saveta ministara, kao i četiri sastanka na vrhu, dva u Helsinkiju, i po jedan u Parizu i Budimpešti. Održana su i tri značajna skupa na kojima je veoma razrađen problem prava čoveka. Pomenuću i važan ekspertski sastanak o nacionalnim manjinama, u Ženevi, što je kao tema uključeno u rad KEBS na insistiranje Jugoslavije. Jednom godišnje se sastaje Ekonomski forum KEBS. Sve to nije malo.

Mi smo učestvovali na prva dva samita - u Helsinkiju i u Parizu. Druga dva su održana bez nas. Pariski samit krajem 1990, koji se Miteranu pripisuje kao trijumfalni trenutak, ima reklo bi se, posebno mesto?

- Da. Na tom samitu doneta je "Povelja za novu Evropu". Ona polazi od ocene da je period konfrontacija i podela Evrope završen, da se Evropa mora osloboditi negativnih nasleđa prošlosti (mi, na žalost, taj zloslutni teret i dalje nosimo), i da se otvara "nova era demokratije, mira i jedinstva". Posebno je istaknuto da je "ovo doba ostvarivanja nada i očekivanja koja naši narodi gaje decenijama, a to su: čvrsta privreženost demokratiji zasnovanoj na pravima čoveka i osnovnim slobodama, prosperitet kroz ekonomsku slobodu i socijalnu pravdu, i jednaka bezbednost za sve naše zemlje".

U Parizu je data vizija nove Evrope, i to bi mogao postati tzv. novi

međunarodni poredak, umesto propagandnih konstrukcija kao podrška tezi "da su svi i da je sve protiv nas".

Vizija je sjajna, a stvarnost? Šta biste danas, posle 20 godina, naveli kao glavne uspehe i neuspehe KEBS?

- Pravi odgovor na to pitanje zahteva temeljitu studiju ne samo rada KEBS, već i dubokih promena u međunarodnim odnosima. Takva, toliko potrebna studija, koliko znam, ne postoji kod nas, a nisam siguran da su i analitičari u svetu došli do pouzdanih ocena. Moja razmišljanja o tome mogu biti sasvim improvizovana.

Pre svega, KEBS je zaslužan što je, umesto ratne opasnosti, otvorio na našem kontinentu put nade da je moguće živeti u miru i saradnji, bez obzira na nacionalne, religiozne, razvojne i sve druge različitosti i zavađenosti u prošlosti. Dalje, što je ukazao na realne i opšteprihvatljive puteve i načine kako se to zaista može postići, stavivši u centar jednakost svih ljudi i podjednako poštovanje njihovih prava. KEBS je veoma relativizovao probleme granica i međunacionalnih netrpeljivosti, dajući formule za sigurnost, spokojstvo i prosperitet svih, tamo gde žive i ma gde živeli. Dokumenti KEBS predstavljaju nove, savremene izvore međunarodnog prava u bitnim oblastima života na našem kontinentu. I istovremeno, predstavljaju najviše domete pravne i političke konkretizacije savremene demokratske misli i objektivnih potreba našeg vremena.

Što se neuspeha tiče, najpre bih pomenuo nedoslednost. KEBS ima sjajne kriterijume i odredbe o nepovredivosti granica, koje se mogu menjati samo mirnim putem i sporazumno, o uvažavanju ljudskih prava, o nediskriminaciji, neprivegavanju sili. Vidimo da vodeće zemlje KEBS prihvataju danas plodove i drugačijih promena granica, i rezultate pribegavanja sili, i posledice genocida i tzv. etničkih čišćenja, što je kulminacija bacanja pod noge elementarnog prava čoveka na život.

KEBS je, smatram, pogrešio što je doneo i odluku o suspendovanju našeg učešća u radu ove organizacije. KEBS nije zamišljen kao mehanizam za kažnjavanje. Naprotiv, da bi blagotvorno delovao u ostvarivanju svojih principa i ciljeva, KEBS bi morao omogućiti svim članovima ravnopravno učešće, kao priliku za pozitivno uzajamno uticanje. Izolacija jedne zemlje uvek daje šansu onima koji streme obračunu u mraku.

KEBS nosi ozbiljnu odgovornost što se lako prilagođavao raspadu jednog bloka, ne čineći ništa u prilog gašenja drugog, i što je zapostavljao ekonomsku problematiku.

Mislim da je u poslednjih godinu, možda i više dana, KEBS utihnuo. On je, prijemom nekih bivših jugo-republika i bivših sovjetskih republika postao i preopterećen uskim ambicijama novodošlih, tako da je postalo sve teže donositi odluke konsensusom.

Danas pečat tokovima u međunarodnim odnosima daju, pre svega, stalni

članovi Saveta bezbednosti, Grupa sedam najrazvijenijih zemalja, kojoj se priključuje i Rusija, Evropska unija, NATO i njihovi mehanizmi, kao i američko-ruski dogovoreni ili prećutni zajednički interesi. To su realnosti, ponekad surove.

Znači li to da od KEBS treba dići ruke, jer je zabluda i utopija našeg vremena?

- Nipošto i naprotiv. KEBS je ipak organizacija država i ne može biti drugačiji nego što su njihovi interesi i politika. A oni su naše okruženje na koje smo upućeni radi zajedničkog života i saradnje. Tu alternative nemamo.

S druge strane, KEBS su i principi, čitav jedan program bez kojeg je nemoguće i razmišljati o budućnosti, o XXI veku.

Šta je, na kraju, iz svega toga pouka za nas?

- Zbog izgubljene reputacije, zbog krajnje teškog međunarodnog položaja, zbog opterećenja koja pritiskaju "duh nacije", mi smo - ako želimo stvarni izlazak iz krize - dužni da budemo glasniji i vidljiviji, ali i ubedljiviji od drugih u reafirmisanju i primeni demokratskih ciljeva i principa osnovnih dokumenata KEBS.

Možemo biti koliko hoćemo kritički prema svetu oko nas - umnogome sa razlogom, umnogome bez - možemo i dalje biti bezumno zaljubljeni u sebe, u svoju bezgrešnost i grešnost svih drugih. Odnosi sa svetom oko nas, počev od republika sa kojima smo do nedavno bili u jednoj državi, mogu se temeljiti samo na jednoj pouzdanoj osnovi. To su principi međunarodnog prava, čiji je savremeni oblik i domet utkan u osnovne dokumente KEBS. Drugog puta i drugog verodostojnog koncepta nema, jer mi bez toga i bez ostalog sveta ne stižemo nikuda, a oni bez nas mogu bezbolno dalje.

Intervju: Nikola Burzan, "Naša borba", 31. juli 1995.

Pravedni mir ili tridesetogodišnji rat

U opštem haosu, konfuziji, očaju, u atmosferi u kojoj se proglašavaju ili najavljuju lažne pobjede da bi se pobjeglo od saznanja o stvarnom porazu, u situaciji u kojoj ništa nije pouzdano, jer su tolika očekivanja izneverena, teško je predvideti sudbinu i najnovije američke (američko-rusko-evropske) inicijative za uspostavljanje mira na prostoru Bosne i Hercegovine, a na određeni način i na drugim prostorima. Možda ona ima više šansi od drugih, jer su ratnici posustali, lešinari podmireni, a svet postao umoran od ju-problema, i izgleda rešen da još jednom pokuša - uz direktno angažovanje dveju sila - da stvari privedu kraju.

I taj svet, oličen u institucijama međunarodne zajednice i predstavljen preko najvažnijih faktora u njoj, menjao je - u svojoj nedovoljnoj moći da nešto učini - svoje generalne prilaze ju-krizi, čineći i ozbiljne greške i mnoge nesmotrenosti koje su uticale na krizu, ali je nisu ni stvorile niti joj dale osnovna obeležja. Ta "privilegija" je bila rezervisana za nas.

Možda se već sada može govoriti o tri izrazito različite faze ponašanja međunarodne zajednice (od Evropske unije i KEBS, do OUN i velikih sila). Prvu je, setimo se, karakterisalo dugotrajno insistiranje da se očuva teritorijalna celovitost SFRJ, o čemu je bio sadržan višedimenzionalni strateški interes međunarodne zajednice. Pošto se to ipak nije dogodilo, nastalo je (u drugoj fazi) prilagođeno angažovanje u raznim kombinacijama i sa raznim planovima, dobrim i manje dobrim, sa prepoznatljivim ciljem: zaustaviti rat, naći *modus vivendi* za koegzistenciju nacija, nacionalnosti, država, novih entiteta, itd., na širim prostorima ranije zajedničke države, usmeriti ih na međusobnu saradnju i njeno regionalno uobličavanje i institucionalizovanje radi zajedničkog uključivanja u evropske tokove. Ništa ni od toga, gospodari rata su bili jači.

Već u toj fazi međunarodna zajednica je - nošena pragmatizmom i interesom da se što pre ugasi ratno žarište kako se njegove posledice ne bi prelivale u Evropu - napuštala osnovne principe koje je svečano proklamovala (San Francisko, Helsinski, Pariz) i koji predstavljaju temelje bezbednosti, demokratije i prosperiteta za sve države, nacije i ljude. Umesto toga, tiho su prihvaćeni *de facto* rezultati etničkih čišćenja, nasilnog osvajanja teritorija, izgnanstva u raznim oblicima pripadnika raznih nacionalnosti i etničkih grupacija, itd. To je nosiocima i izvršiocima političkog i fizičkog nasilja ulivalo novu

negativnu energiju. Posledice su više nego vidljive.

Stiče se utisak da se sada ocvrtava nova faza, koja nam pruža samo prividne i privremene prednosti. Moglo bi se sada raditi o težnji da se sukobi u središtu Balkana po svaku cenu ugase, uz balansirano zadovoljavanje dela prvobitnih interesa vladajućih garnitura svih zaraćenih i umešanih strana. I, uporedo sa time, rešenost da se oko ovog šireg prostora formira efikasniji zaštitni sistem, koji bi pogađao i one koji su bili uvereni da su povlašćeni, i koji bi - sa sankcijama ili bez njih - zapravo prepuštao ovaj subregion njegovoj zlehudoj sudbini. Evropa i svet očigledno nemaju više ni strpljenja ni ideja, nemaju više šta da čekaju, ne žele stalno da demonstriraju svoju moć-nemoć i, iznad svega, nisu spremni da dopuste da središnobalkanska ponašanja na bilo koji način opterećuju evropsku bezbednost i građenje novih odnosa i nove mogućnosti razvoja. Uz to, i liderima dveju velikih sila njihove najnovije inicijative više služe rešavanju složenih unutarpolitičkih problema pred početak predizborne kampanje, nego suštinskom rešavanju postojećih problema. Sve u svemu, za nas, za naš međunarodni položaj nimalo svetla perspektiva.

Težeći stabilnom miru, za sebe i zbog toga podjednako i za druge, moramo se - razmišljajući, za neke možda i jeretički, nad onim što je poznato o sadržaju najnovije američke inicijative - na vreme zapitati da li se mir i nova politička karta stvaraju za one koji su otpočeli i vodili rat i čije se ambicije, zasnovane na nacionalnom šovinizmu i megalomaniji, ne mogu smestiti ni u kakve "pravedne granice". Te ambicije mogu biti samo trenutno i privremeno sputane, a onda opet naglo izbijaju, i tako do kraja našeg tridesetogodišnjeg rata.

Da li može biti pouzdan mir ako je, zaklonjen iza tzv. real-politike, u suštini sazdan na rezultatima rata i nasilja, etničkog čišćenja i progona svake vrste i pružanja svakoj strani (nevinih nema ni na jednoj) iluzije da je nešto dobila, da se sada nije moglo više, ali će se moći sutra. Nije li to i krajnje opasni podsticaj shvatanja da se nasilje "ipak isplatilo", da nam "niko ne može ništa", da su stvarni zločinci dobili svoj međunarodni alibi. Tako nešto nas, i u odnosima sa drugima, a tim pre u odnosima u sopstvenoj sredini, bez sumnje vodi samo jednom - u podzemlje mraka.

Uporedo sa svim tim, moramo se još zapitati: ako se nova politička karta u srcu Balkana bude stvorila na dubokim nacionalnim, etničkim i ljudskim nepravdama - od Bosne do Krajine - o kakvoj pouzdanoj budućnosti može biti reči, kada je, u ime privremenog i lažnog mira, posejano novo seme zla, osvete i težnji da se, čim prilike dopuste, topuzom ponovo nameće "svoja pravda".

Otuda uspostavljanje mira, što je inače nesumnjiv imperativ, ne bi smelo poslužiti kao nagrada demonima rata, već kao preduslov za dalje traženje takvih demokratskih rešenja za sve narode, nacionalnosti, religije, koja uklanjaju korene zla, sputavaju i onemogućavaju vladavinu primitivnog nacionalizma, prepoznatljivog po gaženju tuđih prava. Rešenja koja vode stvaranju

realnih uslova za slobodni, spokojni i već time srećniji život svih naroda i svih ljudi, tamo gde su bili stolicima, i tamo gde žele i sa kim žele. Bez toga nema sigurnosti i napretka za bilo koga na ovim balkanskim prostorima.

Ta nova traganja, dakle i novi strpljivi pregovori uz maksimalno angažovanje OUN i u skladu sa najvišim dometima međunarodnog prava, morala bi podrazumevati kao krajnji rezultat: neprihvatanje plodova nasilja, proklamovanje prava svih izbeglica i prognanika da se, ako žele, mogu vratiti i bezbedno živeti na svojim vekovnim ognjištima, uz maksimalne i stvarne domaće i međunarodne garancije za njihovu bezbednost i ravnopravni tretman. To bi bezuslovno moralo podrazumevati i doslednu i beskompromisnu demilitarizaciju ratom zahvaćenih područja. Potrebna je i snažna međunarodna finansijska i materijalna pomoć, bez koje nema stvaranja uslova za veću privlačnost zajedničkog života u miru i napretku svih, nego shvatanja da se ratom može postići više. Potrebno je uključivanje u pregovarački proces onih organizacija građana u svim zaraćenim sredinama koje se zalažu za ponovni zajednički život pripadnika svih nacionalnosti i religija, predstavljajući time suštinske interese naroda i demokratije.

Sve to zahteva vreme. Ali tek protokom vremena u sređenim demokratskim uslovima, kada gospodari rata ne budu odlučivali o sudbini i željama ljudi u miru, moguć je trezven razgovor o novim granicama, državama, spajanjima i razdvajanjima.

Celo dosadašnje iskustvo govori da nam rešenja za naše probleme, za realnu perspektivu boljeg života, neće doneti međunarodna zajednica. Ta rešenja bi morala biti razumno sagledana i hrabro doneta ovde, kod nas. Morale bi to biti odluke koje razbijaju tok stvari u kojem smo u defanzivi i prilagođavanju drugima, koje nude ubedljivu demokratsku fizionomiju ove zemlje, bez kompromisa sa sopstvenim i tuđim zabludama. To je i put za sticanje prednosti nad svima na ovim prostorima. Zahtevaju takve odluke poštenju i duboku analizu proteklog razdoblja i promena u svetu.

Takvu analizu i odluke koje bi - umesto samoiscrpljujućeg taktiziranja u maratonskim pregovorima u težnji da se odbiju ili bar ublaže stalno novi zahtevi - sa pravom označavale ulazak u novo razdoblje sopstvenom voljom. Tako nešto ne može biti zamenjeno surogatima. Ni apelom za još malo strpljenja, jer će sve biti bolje "već od ponedeljka", ni gromoglasno najavljivanim programima koji pitanja himne, monarhije i sl. drže na nivou uslova za nacionalni spas, ni katalogima prepisanih milozvučnih parola, koje su u sadašnjoj interpretaciji neverljive već i zbog toga što nisu rezultat poštene kritičke ocene sadašnjosti i nedavne prošlosti. To novo razdoblje neće nastati ni dolaskom u vladajuće fotelje onih koji - ne nudeći kao program ništa ozbiljno i uverljivo - veruju da je i to dovoljno za ulazak u čarobni svet.

Istinsku šansu imaju (samo) oni koji su u stanju da se izdignu iznad dosadašnjih ambicija i zabluda, bez obzira da li su nacionalno, nacionalistički ili

"disidentski" obojene, a pogotovu oni koji su, mnogi čak i razvrstani po strankama, u stvari u sebi zabrinuti i obeshrabreni u nemoći da pozitivno utiču. Sada je trenutak za sve da se ponudi uverljiva, ostvarljiva i po suštini zaista demokratska i zaista evropska koncepcija, zasnovana na najvišim dometima i najboljim tekovinama sopstvene i evropske političke misli i prakse.

Bez tog hrabrog i spasonosnog koraka i početka novog, vidljivog i realnog procesa kojim se menjamo i mi i naša uloga i šansa u ovom vrtlogu, možemo jedino računati da će ovo nesigurno i prljavo vreme potrajati. Međunarodna zajednica i Evropa će umeti da zaštite svoje interese. Za nas ostaju dalja beda i poniženja.

Od toga, umnogome u stvari i zavisi da li smo na pragu lažnog mira kojim se prikriva permanentni rat, sa realnim izgledima da zakuca i na vrata naših gradova, ili ćemo stupiti na čvrsto tle.

"Naša borba", 26. avgust 1995.

Tri traganja za svetlošću

Dejton i Pariz nisu uspeh jedne ili neuspeh druge pregovaračke ekipe, već pre svega međunarodno verifikovan poraz primitivnog, agresivnog i anahronog nacionalizma na svim beogradsko-zagrebačko-paljanskim prostorima ("a i šire"). Taj poraz, treći u ovom veku, koji se za sada svodi na kraj rata kao bitnog instrumenta svakog nacionalizma, sam po sebi ne rešava i najvažnija pitanja budućnosti ljudi i zemlje. Za tu budućnost se tek treba boriti i izboriti. Ona traži uklanjanje ne samo posledica, već i korena zla. To umesto nas niko neće učiniti.

Možda bi Veliki Evropejac i baš zbog toga Veliki Srbin Dositej Obradović svoje poznate stihove sa razlogom danas napisao drugačije, recimo: Vostani Srbije, duboko si u mraku, a imaš pravo na svetlost. Moraš sama doći do nje...

U tom traganju za svetlošću nama, čini se, predstoje tri paralelna procesa. Prvi, pošteno i demistifikovano sagledavanje sopstvene slike u svojim i tuđim očima, dubine sopstvenih zabluda i težine sopstvenog ponašanja. Sagledavanje opterećenja - misaonih, moralnih, psiholoških - koja treba savladati da bismo se vratili suštini sebe i svetu.

Drugi, temeljita kritička analiza i preispitivanje - bez predubedenja i predodređenih rezultata - svih bitnih komponenti unutrašnjeg stanja i politike: od vlasničkih odnosa do privrede i savremenog privređivanja, od nenormalnosti na političkoj sceni do poštenog tretmana ljudskih, građanskih i etničkih prava, od hrabrog otkrivanja korena kriminala, mafijaškog i klanovskog povezivanja i delovanja do stavljanja pod savremenu lupu zdravstvene i socijalne zaštite. Od prosvete i obrazovanja koji ne smeju biti žrtva balkanskih političkih metoda do upućivanja duhovničkih struktura u duhovničke okvire, onako kako je to učinjeno u zemljama koje šapatom pominjemo kao uzor. I tako dalje.

Treći proces bi se odnosio na oblast naša zemlja i svet. Taj proces, koji zaslužuje posebnu pažnju u ovom trenutku, u nečemu je već otpočeo, ali je to ograničenog daha i dometa. Nama je, umesto suludog pljuvanja i kamenovanja sveta, potrebna duboka i ničim opterećena analiza promena u njemu, da bismo realno sagledali i sebe u tim promenama.

Potrebno je objektivno sagledavanje sadašnjeg imidža zemlje i svega što će nas u tom pogledu opterećivati još dugo, dugo. To se ne rešava montiranim optimizmom da nas drugi najzad "objektivnije vide" (ma koliko je bilo i neob-

jektivnosti prema nama), i da se drugi sada priklanjaju nama, dok smo mi "od početka" bili, "istrajali", itd.

Potreban je realni prilaz našem ponovnom uključenju u međunarodne organizacije i mehanizme, našem ponovnom pristupu međunarodnom kapitalu, tehnologiji, znanjima. Bolji dani u tom pogledu ne predstoje, kao što se olako najavljuje, tako reći već od idućeg utorka. Zavisice oni u mnogome od ukupnog poverenja u našu zemlju, u njenu politiku i ponašanje, od stabilnosti države i sistema zasnovanih na pravu, međunarodnim normama i standardima i na vodećim kriterijumima u oblasti privrede.

Neophodno je sagledati sebe i u novom, proširenom balkanskom kontekstu i okruženju. Ovo osetljivo područje može biti stabilno i prerasti u regionalni subjekt za ozbiljno i moderno partnerstvo i saradnju sa razvijenim svetom ako, pre svega, niko nikoga ne može svojom prekomernom snagom ugroziti niti politikom zastrašivati. U tom regionu, uključujući i vanjugoslovenske susede, mi smo veliki i mali koliko i drugi. Ali su uvek veći i uticajniji oni kojima je demokratija izvor samopouzdanja i ugleda.

Od posebnog je značaja realno sagledati čemu vode iscrpljujući pregovori o nasledstvu bivše SFRJ, i koje su prednosti ako bi se skorim razumnim (i jedino mogućim) rešenjima bez odlaganja oslobodio put ka poverenju i saradnji sa bivšim ju-državama. Nasleđe je prošlost, poverenje i saradnja su budućnost.

Potrebno je realno oceniti do koje smo crte "najvažniji faktor u jugo-krizi" (nije li to samo u domenu rata i mira). I šta sve tek treba učiniti da - poput najvećeg broja drugih zemalja, da ne pominjemo naš primer iz nedavne i davnije prošlosti - postanemo partneri i za krupna pitanja bilateralnih odnosa i saradnje, i za tekuća pitanja kojima se bavi međunarodna zajednica i njeni mehanizmi. Bez toga smo van uticaja na sopstvenu sudbinu.

Poštene i analitičke rasprave o svim ovim i mnogim drugim problemima predstavljaju suštinski preduslov za racionalno, realno i demokratsko formulisanje savremenih nacionalnih i državnih interesa i za određivanje politike koja teži njihovom ostvarivanju. To podrazumeva onih interesa i politike koji bi istovremeno bili u skladu sa pozitivnim evropskim procesima i ambicijama i razumljivi svetskoj javnosti. I koji bi nam doneli novi ugled, nove prijatelje, novo mesto u svetu.

Taj dugi i teški proces mora otpočeti u našim glavama, u našoj sredini i našom akcijom. Naša politička scena, kao i intelektualna i duhovna središta, sem usamljenih svetiljki u noći, ne nude u tom pogledu ništa ohrabrujuće.

Možda je trenutak za široku ne samo stranačku, već i vanstranačku raspravu, javnu i odgovornu, znalačku i demokratsku, koja bi privukla i aktivirala potencijale hiljada onih koji budućnost ove zemlje ne sagledavaju kroz uske i jednostrane vizire bučnih stranaka i njihovih vrhova.

Taj proces i put su, istorijski gledano, lakše prolazili i drugi i mi u situacijama kada je bilo jasno ko je pobednik i sa kojim idejama je pobedio. I ko je

porażen. Naša politička scena je u tom pogledu daleko složenija. Kod nas su i pobednici i porażeni čudovišno izmešani, pa ih često prepoznavamo u istim partijama, snagama i ličnostima.

Zbog svega toga Dejton i Pariz nisu čarobnjačko uklanjanje naše Golgote, nego tek možda znak da smo blizu vrha iza kojeg nas čeka novi hod po mukama ka sunčanoj dolini.

Taj nedovoljno poznat i tegobni put je i šansa, za poznate i nepoznate, za iskazivanje i prepoznavanje novih vizionara, maštovitih, razumnih i modernih političara i pravih patriota. To je i nepogrešivi način vrednovanja - svega i svih.

"Naša borba", 18. decembar 1995.

Mali imaju mudrost, a veliki silu

Bojim se da se motivi za rat nisu dovoljno ugasili, već je posustala snaga. U stvari, na prestanak rata bitno je uticalo saznanje da je međunarodna zajednica sa posebnom ulogom SAD kao jedine preostale globalne velesile, posle perioda lutanja, grešaka i raznih nedoslednosti, ovoga puta demonstrirala odlučnost da po svaku cenu zaustavi ratni vrtlog na najosetljivijem evropskom području. Na neki način primenjena je formula da se svako nasilje može suzbiti samo silom. Ta sila, sa takvom orijentacijom, na domaćem tlu nije postojala. Morao se pojaviti strani faktor - kaže u intervju za MONITOR gospodin Milivoje Maksić, vrsni znalac i analitičar međunarodnih odnosa, koji je u jugoslovenskoj diplomatiji proveo 43 godine, prošavši sve njene stepenice od atašea, savjetnika i ambasadora do zamjenika saveznog sekretara za inostrane poslove. Poslednjih mjeseci formalnog postojanja SFRJ bio je na čelu diplomatske službe iz koje se povukao na svoje traženje. Učesnik je mnogih stručnih rasprava o međunarodnim odnosima i autor brojnih članaka o tome.

MONITOR: Koliko su opasne snage koje smatraju da je mirovni sporazum, potpisan u Dejtonu i Parizu, "izdaja nacionalnih interesa"?

Milivoje Maksić - Na svim stranama ima mnogo onih koji su očekivali mnogo, a izgubili su i ono što su do ovog rata imali. Iz toga se rađa revolt, nagon za "definitivnim obračunom" i preraspodelom mesta u odnosu snaga na političkoj sceni. Ultranacionalistički motivi koji su, po svojoj unutrašnjoj logici i suštini, vodili u nasilje i primitivno poimanje sopstvene misije, sada dobijaju još jednu komponentu: obračun sa "krivcima" što poduhvat nije uspeo.

Kako vidite sadašnju kombinaciju diplomatije i primjene formule, kako ste rekli, da se "nasilje može suzbiti samo silom"?

- Kombinacija pregovora i pritisaka, diplomatije i oružanih dejstava, ili "štapa i šargarepe" nije nov metod u istoriji međunarodnih odnosa. Taj metod se uvek doživljava kao težak i ponižavajući. Bitno je protiv koga i čega se on primenjuje i kakvi suštinski interesi stoje iza njega. Nije isto da li se radi o potčinjavanju jedne zemlje ili naroda zbog ekonomskih, strateških i sličnih interesa, ili je u pitanju onemogućavanje ponašanja koje je u suprotnosti sa međunarodnim pravom, sa osnovnim pravima ljudi i etničkih grupacija i širim interesima mira i bezbednosti u regionu.

Za svaku zemlju i sredinu je velika tragedija kada mu osnovne norme života i zajedničkog života sa drugima uređuju faktori sa strane. Veća tragedija od toga je jedino ono što smo imali ovih godina.

Koliko dugo bi mogao da se primenjuje taj metod na prostorima bivše Jugoslavije?

- Sve dok u sopstvenim redovima, pre svega kod sukobljenih strana, ubedljivo ne prevlada uverenje, a to znači i ponašanje, da moramo živeti zajedno, jedni pored drugih i jedni sa drugima, sa istim pravima i istim osećanjem da smo jedni drugima potrebni i da samo tako, sa usklađenim naporima, možemo biti partneri razvijenom delu sveta.

Kako postati partner tom "razvijenom delu sveta" poslije svega što se dogodilo? Kako se, zapravo, vratiti u Evropu?

- Smatram da je za proces nacionalnog osveščivanja, za vraćanje realnosti od kojih, kao integralni deo Evrope ne možemo pobeći niti ih zanemarivati, za stupanje na pouzdani put napretka u skladu sa demokratskim procesima i ostvarenim dometima na našem kontinentu, za sticanje toliko neophodnog (i uludo izgubljenog) ugleda u svetu bez čega nema poverenja, saradnje i pravog "povratka u Evropu" - neophodno da inspiratori i nosioci ultranacionalističkih ambicija i politike, iz kojih su proistekli nasilje, ali i beda i poniženje kojima smo izloženi, ne budu više u poziciji da utiču na politiku i sudbinu ove zemlje i naroda na ovim prostorima. Njihova bitka je izgubljena i tu popravnog ispita nema. Naravno, pri odnosu snaga na našoj sceni i pri postojećem raspoloženju u našoj javnosti, to nije lako ostvariti. To nije lako postići ni zbog toga što su "ratni" i "mirotvorački" lobi kod nas toliko izmešani, toliko su se spajali i razdvajali da je teško i reći ko čemu sada zaista teži. Možda će izlaz biti u novim strujanjima onih koji sa čistom savešću, hladnom glavom i bistrim pogledom sagledavaju gde nam je budućnost, ovakvim kakvim jesmo i u Evropi - onakvoj kakva je.

Poslije svega doživljenog, to nije samo pitanje boljeg života, već i stvar časti, pojedinca i nacije.

Šta je, po Vašem mišljenju, neophodno za ozdravljenje nacije, ili nacija, poslije očigledne zbrke oko toga što je nacija, nacionalizam, šovinizam...?

- Nama je potrebna "generalna opravka duha nacije", vraćanje pravim vrednostima u kojima na prvom mestu vidim toleranciju prema drugima i uvažavanje onih prava drugima koja želimo da i drugi respektuju kod nas.

Početnu, nezaobilaznu fazu vidim u tome da svi u ovoj zemlji imaju mogućnosti da saznaju istinu o svemu što se događalo i zbog čega se to događalo. Istinu, celu istinu i samo istinu, da se poslužim agnolosaksonskom pravnom formulom. Već sada pojedina memoarska otkrića izazivaju šokove i unutrašnje lomove kod ljudi. Potreban nam je pošten razgovor sa samim sobom, bez čega najveći deo građana rizikuje da se njime manipuliše, da živi u zabludi da demokratski utiče na svoju sredinu.

Neophodno je rasterećenje nacija i ljudi od otvorenih nacionalističkih zabluda i shvatanja da je istorija prema nama uvek bila nepravična i da je kucnuo čas da se to ispravi. Neophodno je rasterećenje od verovanja da smo poseban narod, uz to i potlačen, kome pripadaju posebna prava, od uverenja da nam niko ne može ništa i da u "svojoj kući" možemo da radimo šta hoćemo, pa ko bude jači. Rasterećenje od primitivne mitologije, neznanja, ksenofobije, nerazumevanja izmenjenog sveta oko nas i našeg izmenjenog mesta, ali i nove šanse u njemu. To nije nimalo lako kada se ima u vidu da su širenju tih zabluda aktivno doprinosili ne samo političari raznih boja, već i najveća intelektualna i duhovna središta.

Iz evropskih metropola sve se češće čuje da će novostvorene države na prostorima bivše Jugoslavije moći samo u "paketu" da uđu u Evropu kao ekonomsku zajednicu?

- U principu, težnja i institucionalna saradnja sa Evropskom unijom biće moguća samo ako bivše ju-države, možda još neke, budu obrazovale takav sistem regionalne ili subregionalne saradnje da svi zajedno predstavljamo partnera najrazvijenijem delu Evrope. To je sada stav i Evropske unije. Međutim, teško je precizno prognozirati dalji razvoj događaja s tim u vezi. Presudne će biti političke ocene i interesi. Evropska unija je pred problemom rešavanja pitanja drugih država koje već čekaju u redu. Ima među njima i relativno većih, recimo Poljska, ali i onih koje se po veličini i potencijalima mogu upoređivati sa nama. Neće to biti lak proces čak ni za one sa sređenim unutrašnjim prilikama, sa dobrim odnosima sa drugim zemljama i sa reputacijom koja je više nego kada su bile deo sovjetskog bloka.

Bili ste, praktično, poslednji šef diplomatije bivše SFRJ. Da li su, po Vašim saznanjima, tačne teze da je svijet odigrao presudnu ulogu u razbijanju te države?

- Sva moja saznanja tokom obavljanja dužnosti u vrhu diplomatije SFRJ, do poslednjeg dana postojanja bivše države, a to znači i sve izvorne diplomatske i druge spoljnopolitičke informacije, i ukupno ponašanje stranih država, nisu sugerirali utisak, niti davali argumente da je u pitanju demontaža države spolja. Koreni zla su među nama i u nama, svuda širom bivše države, ali ne i podjednako raspoređeni.

Strateški interes Evrope i SAD nije bio nestanak Jugoslavije, već očuvanje njenog teritorijalnog integriteta, ali sa demokratskim promenama unutar naših bivših granica. S tim u vezi stavljena nam je u izgled i perspektiva, koja je bila na dohvata ruke. Kada čovek na to danas pomisli, vrti mi se u glavi. Mi smo imali šansu da, svojim dubokim reformama i modernizacijom celokupnog društva, od privrede i načina privređivanja pa dalje, da postanemo zemlja-pilot, inspiracija zemljama bivšeg sovjetskog bloka, kao što smo to u pogledu nezavisnosti i otvorenosti prema svetu postali posle 1948. godine. Sve to je sprečeno, a zatim razoreno zbog drugačijih ambicija unutar zemlje. Čitajući

danas razne memoarske beleške, nalazim samo nove dokaze za tezu koju sam izneo.

Da ne bi bilo nesporazuma, moram da navedem da je bilo snaga i centara moći u pojedinim zemljama koje su, kada je ocenjeno da je raspad ranije države neizbežan, težile da iskoriste nastale breše. Ali, breše smo mi stvorili.

Koji su strateški interesi najmoćnijih zemalja i međunarodne zajednice na prostorima bivše Jugoslavije?

- Prvo, stabilan mir na balkanskom području kao osetljivom delu Evrope. Taj mir je ranije dobrim delom obezbeđivala Jugoslavija, kao središnja balkanska država, upravo svojom vanblokovskom nesvrstanom pozicijom i politikom. Setimo se da se varnice i sukobi u međublokovskom nadmetanju izbijali na drugim evropskim tačkama, ali ne i na najosetljivijem delu kontinenta, na Balkanu. Međunarodna zajednica sada traži način kako da obezbedi stabilan mir i saradnju i u izmenjenim uslovima kada umesto SFRJ postoji nekoliko državica, od kojih su neke do juče bile u ratu, ili u njima vladaju shvatanja koja mogu dovesti do novog rata. Mislim da je veoma važno pratiti zbivanja i gibanja na hrvatskoj sceni. Stabilan mir je moguć samo ako nijedna novonastala država ne bude toliko jaka da može ugroziti i druge i ako ne vodi politiku unutrašnju i spoljnu - koja zastrašuje druge.

Drugi interes međunarodne zajednice jeste da se ovo područje što pre pretvori u subregion sa institucionalizovanom saradnjom koja ga čini, po mnogim pokazateljima, jedinstvenim partnerom (jedinstvena carinska zona, zajedničko otvoreno tržište, visok nivo proizvodnog i tehnološkog povezivanja, zajednički nastup prema trećima, slobodna cirkulacija građana...) Evropa i svet ne mogu dugo da podnose sukobe i nasilje na ovom tlu niti nas mogu dugo subvencionirati.

A, šta ako ne dođe do prilagođavanja strujanjima u Evropi?

- Ako se ne prilagodimo interesima i strujanjima u Evropi, a u tome vidim naše najviše interese, uvek preostaje mogućnost da se oko problematičnih zemalja obrazuje sanitarni kordon i time prepuste svojoj sudbini i propasti.

Glavne poteze moramo učiniti mi. Zato i smatram da je neophodno da se u našoj javnosti zna cela istina o svetu oko nas i o našim mogućnostima u njemu, mogućnostima koje se ne svode na nesuvisle želje i najave boljeg sutra bez pokrića, već na realne ocene. Velika je istina da Evropa i svet bez nas mogu, ali mi bez njih - nikako.

Bosna će sigurno na duže vrijeme biti podijeljena. Da li se i u toj podijeljenosti ne kriju, možda, interesne sfere najuticajnijih zemalja svijeta?

- Ne vidim u sadašnjoj podeli BiH elemente novih, ili starih podela na interesne sfere. Danas ne postoje dva vojno-politička bloka, pa otuda nema ni njihovog blokovskog nadmetanja. Postoji nadmetanje između država, ali to je drugog karaktera. SAD su danas jedina sila globalnog značaja. Rusija je postala bikontinentalna sila, nemoćna da se upušta u strateško nadmetanje.

Za SAD Balkan nije područje od primarnog strateškog interesa, niti prioritet američke politike. On je to privremeno postao zbog nemoći evropskih država da zaustavi rat u BiH, kao i Hrvatskoj. I to američko prisustvo na Balkanu trajeće sve dok postoji opasnost oružanih sukoba i drugih nasilja. Ali, dugoročno gledano, američki interesi na Balkanu nisu primarni.

Postoje brojna nagađanja oko ruskog uticaja na Balkanu?

- Rusija se danas više nigde, ni geografski ne dodiruje sa Balkanom. Rusija nije više ni dunavska zemlja, a od Balkana je dele Ukrajina i Moldavija. U odgovoru na vaše pitanje moraju se imati dva spoljnopolitička prioriteta te zemlje. Prvi je uređenje odnosa sa republikama bivšeg SSSR, a drugi građenje novog partnerstva sa SAD. To partnerstvo, kao zamena za nekadašnje odnose u kojima je svaka strana respektovala moć druge, predstavlja danas snažni obostrani interes. Nije više u pitanju uzajamno nadmetanje, nego asimetrična odgovornost za ukupne odnose u svetu. Taj teret SAD nisu u stanju same da podnose.

Rusko prisustvo na Balkanu, odnosno u BiH i u drugim ratom zahvaćenim područjima ne vidim kao izraz borbe za interesne sfere, nego kao priliku da se demonstrira partnerstvo na jednoj osetljivoj tački. Ako ste primetili, Rusi i Amerikanci imaju usklađenu politiku u svim suštinskim potezima prema nama i ratu, sa ponekad podeljenim ulogama. To partnerstvo je velika potreba Moskve i u domenu unutrašnje politike, ma ko bio na čelu ruske države.

Neke političke stranke i struje u SRJ vide najveći oslonac upravo u Rusiji?

- Velika je iluzija da nam Rusija može pomoći i učiniti više od drugih. Uvek će to biti u okvirima usklađene politike, kombinovano sa povremenim solističkim nastupima koji, sem emotivnog efekta, nemaju veći praktični značaj. Moć drugačijeg nastupa nema ruska država, a pogotovo pojedini stranački lideri i sumnjive delegacije u operetskim atamanskim i kozačkim uniformama, koje su - od Beograda do Pala i Vukovara - štedro delile obećanja, a ponekad i pucale "u znak solidarnosti".

Dakle, ne vidim elemente koji bi govorili o novoj podeli "starih" interesnih sfera, ali uočavam dosta predznaka da će stalno prisustvo na našim prostorima potrajati. Pogotovo treba računati na dug period usmerenosti reflektora i očiju međunarodne zajednice na našu politiku i ponašanje, stalno ih upoređujući sa svojim standardima ljudskih i etničkih prava, demokratije...

Kako vidite spoljnopolitičku orijentaciju srpsko-crnogorske federacije?

- Neophodno je oslobađanje od zabluda, kako u pogledu još uvek važećih i u stvari propagandnih ocena u svetu oko nas, tako i naše uloge, moći i tretmana. Vodeći listovi i elektronski mediji, koji se oslanjaju na zvaničnu politiku i njene potrebe, i dalje ne pružaju našoj javnosti realnu sliku o svemu tome. Imam razloga da se bojim da ni u internim raspravama i analizama ne postoji dovoljno korektan izbor bitnih činjenica bez kojih je nemoguća realna i poštena analiza onoga što se obično naziva "međunarodni položaj zemlje". Bez

realne analize nema ni realne, a time i uspešne politike.

Morali bismo precizno i hrabro utvrditi naš današnji međunarodni položaj i tretman. Obuhvata to i identifikovanje stvarnog stepena spremnosti i uslova za saradnju važnih međunarodnih institucija sa nama. Neophodna je precizna procena naše moći, našeg ranga i našeg "reda veličina" u izmenjenom okruženju, radi realnog određivanja naših ambicija i prioriteta u međunarodnim odnosima.

U kontekstu tih novih realnosti i saznanja neophodno je određivanje naših stavova i pregovaračke pozicije u stvarima koje spadaju u regulisanje odnosa sa bivšim ju-državama i podele nasleđa SFRJ. Bez toga se ne može krenuti ozbiljnije napred, niti steći dragoceno poverenje u svetu. Ukratko: moramo i druge i sebe doživeti drugačije, realnije, ma koliko to moglo izgledati bolno i neprihvatljivo.

Kako ocenjujete, u tome sklopu, angažovanje crnogorske diplomatije?

- Ako bilo čija diplomatska akcija unosi svežinu, podstiče poverenje u ovu zemlju, u određenu, savremeno oblikovanu politiku, ako donosi korist bilo kom delu naše zemlje, a pogotovo jednoj republici na način koji ne šteti drugima, ako odražava moderniji način mišljenja i ponašanja, i ako svim time doseže domete kojima drugi teže - onda je to, smatram, od zajedničke koristi.

U principu, verujem da svaki i svačiji doprinos boljim predstavama o našoj zemlji, o tome da smo u stanju da držimo korak sa drugima u svetu čija se reputacija ne osporava, da razmišljamo u savremenim evropskim kategorijama, i u tome tražimo spoj sa sopstvenim interesima, nije samo od koristi za sve, već predstavlja i dragocen podsticaj širim naporima i traganjima u tom pravcu. Svaki prodor jednih prosto vuče naviše i druge.

Slično je i sa balkanskim državama. Svaka, ili skoro svaka teži da nadvisi druge. Danas se to najuspešnije i najsigurnije može postići kvalitetima sopstvene politike i ponašanja. Ne radi se samo o balkanskim zemljama. Jedna Finska, na primer, je mala, uz to izašla je iz Drugog svetskog rata sa teškim opterećenjima, našavši se voljom istorije na strani poražene hitlerovske Nemačke. Finska je za relativno kratko vreme, marljivim radom i demokratskom politikom i ponašanjem, dobila međunarodni ugled, koji je učinio zemljom domaćinom prvog sastanka na vrhu zemalja KEBS-a 1975. godine, i čija se reputacija danas nalazi u vrhu evropske skale.

Mali nemaju moć, ali mogu imati mudrost koja će ih učiniti srećnijim od bilo kakve, i uz to uvek privremene, moći.

Intervju: Ejub Šitkovic, nedeljnik "Monitor", od 29. decembra 1995.

Zloslutne pretnje novih zabluda

Posle svega što se desilo i što se dešava, skoro da je suvišno dokazivati i obrazlagati da će naša ukupna politika i ponašanje, kako na spoljnom tako sve više i na unutrašnjem planu, biti pod budnim okom i snažnim direktnim uplivom međunarodne zajednice i vodećih faktora u njoj. U poređenju sa drugim zemljama (i sa nama samima iz nedavnih i ranijih vremena), to predstavlja ponižavajuće opterećenje našeg međunarodnog položaja. Ali, imajući u vidu sve ono što se dešavalo ovih godina na našim prostorima, sve više se čini da je to - pošto ništa drugo nije uspevalo - postao jedini izlaz iz pakla i mogući način da se spreči njegovo obnavljanje. Nemamo pravo da bežimo od istine da je i to cena za bezumlje (setimo se svih masovnih histerija i zabluda ovih godina) u čemu je učestvovao - nasiljem ili ćutanjem, ohrabrivanjem ili opravdavanjem - znatni, zabrinjavajuće veliki deo građana ove zemlje, vođen, podstican i opijan zabludama iz najviših intelektualnih, duhovnih i političkih središta. Takvo ponašanje je omogućilo politiku istorijskog poraza, kao što bi drugačije ponašanje istih središta moglo osigurati sasvim druge tokove i ishode, bez gubitka svega što smo izgubili.

Dejton i Pariz su, tu nema dvojbi, hrabar suštinski i presudni korak ka novom stanju na ovim prostorima, ali nisu ni proglašenje ni garant tog novog stanja. Mirovni sporazum zapravo stvara preduslove za ono što tek treba da učinimo. Kraj rata nije argument za kvalitet mira.

Međutim, sudeći po izjavama, tumačenjima i potezima koji obeležavaju shvatanja i stremljenja vladajućih struktura, čini se da je na pomolu novi ciklus novih zabluda. Svodi se on na širenje shvatanja da su Dejton i Pariz skinuli, ili će uskoro skinuti sa dnevnog reda sve probleme u odnosima ove zemlje sa međunarodnom zajednicom, sve hipoteke i sve nesklade u viđenjima i primeni značajnih normi međunarodnog prava i poimanja demokratije. Sugerira se utisak da smo prihvaćeni upravo ovakvi kakvi jesmo, neizmenjivi i bez vidljive namere da se menjamo, da smo - pošto smo prihvatili sve zahteve svet-skih faktora, sada postali "pouzđani" i "bezgrešni", te da se najzad, zasluženo, možemo uljuljkivati u samozadovoljstvu. Sve, dakle, može da ostane kako je bilo, i svi da budu - uz pojedine zvučne i još uvek simboličke korekcije - ono što su bili. Drugim rečima, konzerviranje postojećeg stanja, odnosa i raspodele snaga, shvatanja i ponašanja, dakle svega onog što je rađalo i omogućavalo

politiku i postupke koji se sada u horu negiraju, ali ne i osuđuju, a u dubini duše mnogih - i ne odbacuju.

Ostavljajući ovde po strani unutarpolitičke aspekte i moguće posledice ove zablude, teško je verovati da će najvažniji faktori međunarodne zajednice, koji su - posle tolikih sopstvenih zabluda, lutanja i pogrešnih koraka izgleda izgradili stabilnu koncepciju nastupa prema ovom delu Balkana - prihvatati konzerviranje odnosa, politike i ponašanja na prostorima, i našim i drugim, donedavne federativne države.

Uređivanje savremenih odnosa u Evropi, sa hiljadama niti novih oblika povezivanja, podrazumeva kao nezaobilazne najmanje tri pretpostavke: pouzdanu bezbednost i stabilnost u svim delovima kontinenta, snaženje regionalne saradnje kao karike za tešnje povezivanje sa integracionim grupacijama razvijenih zemalja, i istovremeno prilagođavanje suštine ekonomskog i političkog života (posebno tretmana ljudskih i kolektivnih nacionalnih i etničkih prava) standardima koji dominiraju u Evropi i zahtevima obavezujućih međunarodnih principa i normi. To je zakon (zakonitost), ali i izazov naše epohe, to je pravac razvoja zasnovan na materijalnim, strateškim, političkim i drugim pretpostavkama, neizbežan podjednako za Rusiju i Albaniju.

Taj put je neizbežan i za nas. On isključuje dugo zadržavanje "ovog" stanja stvari i ne priznaje opsenarstvo. Taj put podrazumeva ozbiljan proces dubokih i suštinskih promena, uključujući i menjanje sadašnjeg proizvedenog i neprirodnog stanja "duha nacije", naših umnogome još preovlađujućih shvatanja i poimanja sveta oko nas i sebe u njemu. Zahteva to, umesto kompromisa i mirenja sa činjenicama u nedavnoj prošlosti, kritičko preispitivanje svega u njoj. Bez toga ostajemo daleko od Evrope, gurnuti u stranu i pod stalno novim pritiscima. Zablude u tom pogledu mogu nas koštati neizmerno mnogo.

Polazeći od ozbiljnijih razmatranja suštine prilaza međunarodnih faktora stvarima u našoj zemlji, drugi paralelni ciklus zabluda odmah se prepoznaje u redovima onih koji tek teže vlasti. Svode se one na, mora se reći - naivno verovanje da se sve menja jednostavnim promenama ličnosti i partija u vrhu države, sa njihovim parcijalnim i promenljivim programskim željama. I na tome se gradi nada da će tako nešto međunarodna zajednica podržati. Nije potrebno mnogo napora da se uoči da međunarodna zajednica, odnosno glavni faktori u njoj, ne vide na našoj sceni ni ono središte, ni afirmisanu demokratsku viziju, realni program, jasnu predstavu o sebi i drugima, niti onu političku pokretačku snagu i ličnost koji bi bili u stanju da zemlju inspirišu na duboke preobražaje. Zaista je iluzorno verovati da se bez svega toga, već prevashodno računanjem mogućih izbornih glasova, spajanjem i sabiranjem onoga što je i po dosadašnjoj ulozi i fizionomiji, i po stremljenjima nespojivo i nesabirljivo, može bilo šta ozbiljnije postići. Ozbiljnije za zemlju, za njene suštinske interese i potrebe.

Proste promene ličnosti u foteljama i njihovih stranačkih obeležja u kabinetima, sa prividom da se već time - sem njihovog ličnog statusa - nešto značajno menja, teško da u našoj današnjoj situaciji, sa ovim odnosom snaga i kvalitetom moderne demokratske svesti u široj javnosti i najznačajnijim društvenim sredinama, može nešto doneti. A može puno odneti i otvoriti jedno krajnje opasno razdoblje u pogledu unutrašnjeg mira i stabilnosti zemlje. Demokratizaciju ne čine ambicije pojedinaca i grupa koji se samoprolašavaju za nosioce i garante boljih rešenja. Ona može nastati samo artikulisanom voljom najznačajnijih društvenih grupacija, nadahnutih ubedljivim programima.

Zabluda je da duboka pozitivna strujanja u zemlji, koja bi joj - uz sve drugo - vratila i međunarodni ugled, mogu postići i razumno usmeravati oni koji, umesto vizije izbavljenja zemlje iz mraka i pouzdanog usmeravanja ka opštem prosperitetu, praktično nude balkansko-palanačku strast za vlašću; umesto strategije koja realno vodi napretku, Evropi i njenim pozitivnim dometima imaju opsesiju rušenja, ili negiranja svega što nam je već osiguravalo napredak i ugledno mesto u Evropi; umesto koncepta i programa nude kataloge prizemnih želja. Dakle, ličnosti koje - rasute na svim stranama naše političke scene - umesto celovitog, ozbiljnog i realnog pogleda u budućnost ustvari nude sebe, bez tog pogleda.

Umornima i izneverenima potrebna je perspektiva. Ako nje ne bude, zameniće je očaj, revolt i nasilje. Perspektiva se gradi kroz poštene rasprave, u parlamentu i svuda u javnosti, u porodicama i u samima sebi, gde će brzo i prirodno sazrevati demokratska rešenja za goruća pitanja - politička, ekonomska i moralna. To je i prilika da se u preporod zemlje uliju pamet i energija miliona onih koji na sadašnjoj sceni ne nalaze inspiraciju. Potrebno nam je stvaralačko vrenje umesto rušilačkih nagona, vrenje koje će doneti svežinu novih pogleda i nove poletne ljude.

To je ujedno i put koji nas vodi izbavljenju iz ovog teškog međunarodnog položaja i vraća u društvo ravnopravnih država.

"Naša borba", 19. januar 1996.

Jugoslovenska tragedija viđena očima američkog ambasadora

Knjiga V. Zimmermana "Poreklo jedne katastrofe", koja je brzo i u pravi čas dospela i do naših čitalaca, predstavlja novi dragoceni doprinos danas već seriji memoarskih zapisa i viđenja o surovim i nedovoljno razjašnjenim devedesetim godinama kod nas. Pred nama su još jedna kontroverzna knjiga i još jedan kontroverzni autor, što je skoro prirodno kada se tretiraju događaji koji su podelili ne samo sve nas, već delimično i svet. Nije to specijalnost samo ovog autora, ili samo naše sredine. Setimo se polarizovanih reagovanja koja su izazvale memoarske beleške naših čelnih ličnosti iz bivšeg političkog i vojnog vrha, ili na koja je naišao isti ovaj autor u Zagrebu ili Ljubljani.

Selekcija činjenica, zapažanja i ocene V. Zimmermana sigurno će tek podstaći polemike sa suprotstavljenih pozicija. Jedni će u autoru hteti da vide svedoka i saveznika za sopstvena gledišta, a drugi će ga doživljavati kao personifikaciju svih onih loših namera i zala koja se olako, skoro aprioristično, pripisuju međunarodnoj zajednici i vodećim faktorima u njoj, što bi trebalo da posluži kao dimna zavesa za prikrivanje sopstvene uloge i odgovornosti.

Razume se, ne mislim da bilo ko od neposrednih aktera, ili kompetentnih posmatrača iz blizine može - prostim pozivanjem na svoju funkciju i ulogu u istaknutim događajima - pretendovati na status neprikosnovenog arbitra i tumača krajnje istine. Ona je i blizu i daleko od nas. Za njom će tragati ne samo mnoge generacije istoričara, nego i mnoge generacije drugih mislećih ljudi ove zemlje. Zahteva to dubina istorijskog i civilizacijskog poraza. Svi će tražiti odgovor na osnovno pitanje koje će nas dugo razdirati - zašto je sve ovo bilo ovako, zašto smo dospeli na dno sopstvene istorije, na kome za to leži odgovornost.

Taj odgovor mora se graditi kao i mozaik - kamačić po kamačić. Ne smemo odbaciti nijedan samo zbog toga što bismo više voleli njegovu drugačiju boju ili oblik. Svaki je dragocen, nezavisno od toga da li kod jednih izaziva divljenje, a kod drugih - posle prvog šoka - revolt, gnušanje, pa i stid. Svaki služi formiranju neophodne istine i ostavlja tragove i građu onima koji će ih pretočiti u nove knjige i istorijske pouke. Bez te istine - potpune, ma kakva bila - nema ni osveščivanja od masovnog nacionalističkog pijanstva, ni skidanja

opake koprene sa očiju, ni napuštanja kobnih zabluda. Bez istine, pošteno sagledane i hrabro priznate, nema ni pravog izlaska iz ovog lavirinta i povratka na svetlost.

Otuda se ni od ovog autora ne može očekivati da, kao vrhovni žrec, izrekne neopozive i nedodirljive sudove. Ono što je učinio pišući o svom viđenju "Porekla jedne katastrofe" sasvim je dovoljno da, na kompetentan način, upotpuni istorijske činjenice o nama i drugima u ovom vremenu, za šta mu dugujemo priznanje.

Ambasadorova svedočanstva o značajnim ličnostima iz vrha donedavne Jugoslavije, i o pozadini događaja, bacaju punije i umnogome drugačije svetlo na zbivanja, ponašanje i poteze koji su javnosti prezentovani krajnje jednosstrano, najčešće uz prikriivanje bitnih činjenica.

V. Zimerman se ne zadržava samo na činjenicama. Ponekad će čitalac uhvatiti sebe u žaljenju što ih nije bilo mnogo više. Autor se opredelio za davanje prostora mnogim svojim zapažanjima i ocenama, čija atraktivnost i težina proističu iz kompetentnosti ambasadora kao sagovornika i iz okolnosti da je predstavljao jednu supersilu sa snažnim prisustvom i uticajem na ovim prostorima.

V. Zimerman sve, ili gotovo sve, objašnjava ulogom vodećih ličnosti, skoro zanemarujući ogromnu negativnu energiju "primitivnog i agresivnog nacionalizma", da upotrebim njegove reči, koji se razbuktao u manjim mestima i prigradskim naseljima. Ali, to ni za tren ne smemo izgubiti iz vida, ništa manje i sa još pogubnijim dejstvom i u elitnim centrima intelektualnog i duhovnog života ove zemlje. Odatle je zla kob u mnogome i potekla, podstičući i raspirujućuci emocije i ambicije za koje smo naivno verovali da zauvek pripadaju prošlosti. Bez tako stvorene razorne energije ni vodeće ličnosti na prostoru donedavne Jugoslavije ne bi mogle imati poznata stremljenja, ni toliku snagu uticaja, ni moć da celi taj elektricitet podrede sebi.

U svojim naporima da prodre do korena tragičnih zbivanja, V. Zimerman je možda najveći domet ostvario u poimanju i tretiranju nacionalizma. On svuda vidi, kako ih naziva, "lokalne nacionalizme" naroda bivše SFR Jugoslavije, nacionalizme kao osnovnu destruktivnu snagu u svakom od njih. Na jednom mestu daje formulu za nacionalizam koja zvuči kao promišljena naučna istina i zaslužuje da bude citirana. "Nacionalizam je, kaže, po prirodi necivilizovan i antidemokratski, jer uzdiže i opunomoćuje jednu etničku grupu na račun svih drugih".

Autorova teza, izložena u jednom intervjuu, da je rat u Jugoslaviji u suštini sukob maločas pomenutih "primitivnih agresivnih nacionalizama" govori mnogo i o korenima zla i o rasporedu odgovornosti.

Nacionalizmom, i ponašanjem lidera skoro svih bivših ju-republika, koje vide kao izraz i detonator sopstvenih nacionalizama, V. Zimerman objašnjava hod i suštinu tragičnih događaja u našoj donedavnoj zajedničkoj državi. On se

ne bavi kritički samo Beogradom, Zagrebom, Palama i u manjoj meri Sarajevom, već smatra za potrebno da ukaže i na "značajnu odgovornost" Ljubljane za, kako je precizirao, krvoproliće koje je nastalo posle odvajanja Slovenije od SFRJ. V. Zimeram ističe i negativni odnos Zagreba i predsednika Tuđmana prema Srbima u Hrvatskoj, ali nema ničeg što bi ukazivalo da su se SAD - kao tako glasni privrženici poštovanja ljudskih prava - angažovale u dovoljnoj meri i na vreme kako bi prava srpskog življa bila uvažavana i zaštićena.

Pa ipak, knjiga se najviše bavi srpskim nacionalizmom i viđenjem autora, uz dosta faktografskih pojedinosti, ponašanja vrha Republike Srbije i JNA, kao i vojnopolitičkih struktura koncentrisanih na Palama i u Kninu. Kritičnost autora ovde ponekad dostiže svoje usijanje. Imajući u vidu običaje, pa i sve manje poštovane principe u ovoj sredini, možda se može zažaliti što se upravo ovaj autor, bar u beogradskom izdanju, nije zaustavio na kritičkom tretiranju politike i postupaka bilo koje ličnosti, već je - napuštajući za trenutak te granice i diplomatske norme - svoju emotivnu kritičnost usmeravao i prema samim ličnostima.

Imajući u vidu profesionalne diplomatske kvalitete ambasadora Zimermana, a još više ulogu zemlje koju je predstavljao, čitalac je (a pogotovu spoljnopolitički analitičar) na dvestotinak stranica knjige sa pravom i razlogom tragao za potpunijim odgovorima i o mnogim aspektima američke politike prema ovoj zemlji i ovom regionu. Neki odgovori su dati, neki samo naznačeni u suptilnim konturama, a neki će morati da sačekaju nove knjige, pojedine nadajmo se i od istog autora.

Bez tih odgovora se teško može sa dovoljnom realnošću sagledati pouzdana perspektiva naše zemlje i regiona u kojem živimo. Visok stepen povezanosti i međuslovljenosti sveta zahteva da se znaju interesi i namere drugih, pogotovu onih koji međunarodnim odnosima daju pečat.

Nas će posebno i dugo mučiti zagonetka da li su SAD, insistirajući duže od drugih na potrebi očuvanja teritorijalne celovitosti donedavne Jugoslavije, zalažući se i za proces promena u njoj, učinile dovoljno i na vreme u priloge takve solucije. Ako su tačne naše ocene da je očuvanje teritorijalnog integriteta SFRJ bio ne samo naš razumni, već i snažni strateški interes međunarodne zajednice i svih značajnijih faktora u njoj, interes koji ima svoje solidne argumente i obrazloženja, pa dakle nije nikakva jugonostalglična konstrukcija, onda se moramo zapitati zašto je izostalo energičnije i pravovremeno angažovanje tih faktora da se pomenuti interes zaštititi.

Odmah se, čitajući autorova zapažanja, postavlja i drugo pitanje - da li su SAD realno, dovoljno realno sagledavale dezintegracione tendencije i žarišta buduće krize u bivšoj Jugoslaviji.

Jedna od osnovnih poruka ambasadora Zimermana, sa kojom je marta 1989. doputovao iz Vašingtona, bila je - sećam se - da se Jugoslavija više ne

nalazi među prioritetima američke spoljne politike. Iz tadašnjih i kasnijih razgovora mogli su se prepoznati i razlozi takvog izmenjenog prilaza: Jugoslavija je, skoro deceniju posle Tita, i dalje stabilna zemlja, međublokovskih sukoba više nema, Balkan je bezbedni prostor, pa se SAD mogu koncentrisati na područja u kojima postoji ili je moguća kriza.

Nažalost, pokazalo se da je ova strateška procena SAD bila pogrešna. Naravno, ne možemo očekivati da drugi obavezno i tačno sagledaju ono što mi sami nismo bili sposobni da na vreme uočimo. Ali, ipak ostaje pitanje, aktuelno i danas: da li su SAD i Evropa u stanju da realno ocenjuju zbivanja na našim prostorima, kao i suštinu ponašanja, stvarnu moć i težinu vodećih ličnosti na političkoj sceni, podjednako u ratu i u sadašnjim dubokim vrenjima u društvu, podjednako one na vlasti i one koji joj teže.

Moramo se, čitajući knjigu, takođe zapitati da li SAD, ali i Evropska unija, pa i čitava Evropa imaju promišljenu, stabilnu i pre svega dugoročnu strategiju prema ovom regionu, zasnovanu na realnim procenama novih prilika i jasno sagledanim sopstvenim dugoročnim interesima. Bez toga nema stabilne politike prema nama, ali ni važne pretpostavke za našu stabilnu i realnu politiku prema svetu. Ponekad je teško oseti se utisku da je američka politika prema događajima na Balkanu, zatečena i nespremna, previše bivala podređena sopstvenim unutrašnjim trenutnim potrebama i interesu da sa Rusijom izgradi asimetrični partnerski odnos novog tipa. Pri tome su događaji kod nas često korišćeni i kao zahvalni poligon za uvežbavanje takvog partnerstva.

Ostali su nejasni i razlozi krupnih oscilacija u američkom postavljanju i ponašanju prema krizi. Zaokreti su činjeni preko noći (setimo se naglog dizanja ruke od Vens-Ovenovog plana), a proklamovani principi su izneveravni praksom pragmatičnog delovanja. Veoma dobro se sećamo gromoglasnih izjava, oslonjenih na vrhunske principe i etičke vrednosti, o nedopustivosti etničkog čišćenja i o odbijanju da rezultati takve monstruozne prakse budu prihvaćeni, a njeni protagonisti nagrađeni. Zapitajmo se da li su, inače neophodne, dejtonsko-pariske odluke u skladu sa time i da li se, posle svega, udaljavamo ili približavamo definitivno podeljenoj Bosni i Hercegovini, skoro onako kako su to me težile beogradske i zagrebačke nacionalističke ambicije.

Tekst V. Zimmermana ostavlja u čitaocu još jednu dilemu: da li se nesumnjiv američki interes da ostvari stabilnost na ovim prostorima ograničava na pragmatični prilaz da je za to dovoljan i kvalifikovan svaki partner ma sa kojom politikom, ako ima trenutnu moć i uticaj. Ili je, možda, u toku evolucija ka shvatanju da se taj interes realno, dugoročno i pouzdano može ostvarivati jedino u meri u kojoj jačaju demokratski procesi kao stvarni temelj i preduslov dugotrajne stabilnosti. Veliki ispit u vezi sa time polaže ne samo naše društvo, već i međunarodna zajednica upravo u ovim danima i nedeljama.

Naravno, ove refleksije ne umanjuju atraktivnost knjige. One su, naprotiv,

ilustracija njene vrednosti, jer nas ne ostavlja ravnodušnim, već pokreće tako potrebna nova razmišljanja i nameće niz pitanja, dilema i traganja. Autentična svedočenja i zapažanja V. Zimermana o zbivanjima koja su nam tako surovo i za dugo promenila sudbinu, nisu ni mogla da nam daju sve odgovore o nedavnoj prošlosti, a još manje o neposrednoj budućnosti. Ali su nas učinila kvalifikovanijim da tu prošlost bolje razumemo, a budućnost lakše sami nađemo.

Imamo, dakle, sve razloge da zahvalimo izdavaču na ovom poduhvatu od posebnog značaja. Priznanje dugujemo i prevodiocu koji je - služeći se sjajnim rečnikom i pitkim rečenicama - očuvao profesionalnu diplomatsku intonaciju i terminologiju. Pogovor prof. Viskovića mnogo pomaže da se u razmišljanjima čitalaca uspostavi potrebna ravnoteža.

Pročitajte knjigu. Zaslužuje ona najširi krug čitalaca. Pročitajte je da biste potvrdili svoje pravo na istinu o sebi i sredini u kojoj živimo. Čitajte je polako, sa olovkom u ruci, da biste - tragajući uporno za istinom i ne identifikujući se ni sa kime - otklanjali sumnje, nedoumice i tako obogatili poštene i dragocene razgovore sa samim sobom. Dok tu istinu ne dodirnemo, nećemo se osloboditi zabluda na kojima niko nije našao put iz bespuća. I nećemo se osloboditi duboko ukorenjenih ostataka nedavne nacionalističke euforije u koju je, podstican iz vrhova intelektualne, duhovne i političke elite, tako lakomisleno i bezrazložno, i sa tako dugotrajno teškim posledicama, zalutao znatni deo nacije. Osvešćivanje ne dolazi sa strane. Ono zahteva da trezvenim, poštenim i hrabrim razmišljanjima preispitujemo sebe, svakoga i sve.

Duboko zamišljeni nad poukama i porukama događaja o kojima svedoči V. Zimerman, razmišljajući zapravo o korenima zla i o mračnjaštvu koje rađa i donosi nacionalizam, svačiji i svugde, i čineći to upravo u ovim i ovakvim našim danima, misao nas nužno vodi jednom osnovnom uverenju.

Spokojnu i demokratsku budućnost ove zemlje ne mogu osigurati oni koji su na talasima razornog nacionalizma odveli zemlju u prljavi rat, u ekonomski ponor i u sukob sa celim svetom, i koji - uprkos osudama i porazu svoje politike - uporno grade mit o svojoj nezamenljivoj nacionalnoj ulozi.

Ali, zagledajući se malo dalje i odgovorno razmišljajući, da li to na duži rok i uspešno mogu i oni koji su - probijajući danas puteve ka neophodnim promenama uz oslonac na energiju i htenja miliona građana - i dalje opterećeni anahronim nacionalističkim stremljenjima i iluzijama o sopstvenom mesijanstvu, umesto da budu posvećeni viziji i konceptu savremenog i zaista demokratskog društva, spasonosnog za zemlju i razumljivog za svet.

Ovoj zemlji, njenom stvarnom lečenju posledica rata i potiskivanju bezumlja, njenom ponovnom usponu, obnovljenom ugledu i dostojanstvu, njenom pravom mestu u Evropi i u svetu, potrebni su - kao zaista spasonosna i dugoročna alternativa - oni umni ljudi i lučonoše koji, umesto neutoljive žeđi za vlašću, nude celovit, realni i promišljeni koncept, a time i pouzdanu per-

spektivu. Potrebni su ljudi i politika koji se, umesto na zlokobne mitove, primitivne predrasude i ksenofobiju, oslanjaju na najdemokratskije domete svog naroda i svih drugih evropskih naroda. Ljudi koji će upravo tako moći da savladaju haos u državi i spreče krv na našim trgovima i ulicama. Jednom rečju, ljudi čiste prošlosti, ma od kuda dolazili, i čistog i savremenog pogleda u budućnost. Događaji će ih otkriti ili stvoriti. Na nama je da ih uočimo i ohrabrimo.

Reč na promociji knjige V. Zimermana, 21. januara 1997.
(Iz lične arhive)

Zablude o tri (ne)kontinuiteta

Problem kontinuiteta je izazvao brojne polemike, podelio mišljenja, izmešao pravne i političke aspekte i područja na koja se odnosi, tako da zaslužuje u kontekstu ove rasprave još jedno razmatranje. Posmatrano u tri oblasti u kojima se najčešće manifestuje, ovo pitanje ni izdaleka nije ni tehničko-pravno, ni sporedno političko. Ono je svojevrsni izraz prikrievanih dubljih svatanja i težnji vladajuće strukture, što na svoj način govori o suštini njenih interesa i politike.

Prvi domen je međunarodno-pravni kontinuitet koji je slojevit, sastavljen iz više raznorodnih segmenata i, iznad svega, podređen političkim interesima i ocenama. Međunarodna zajednica je, svojim stavovima i aktima, kategorično osporila kontinuitet međunarodno-pravnog subjektiviteta SR Jugoslavije, stavljajući je u isti položaj sa drugim državama koje su proistekle u SFRJ. Pravnici će još dugo ukrštati koplja oko toga. Ostaje nezaobilazna realnost, za neke nepravična i surova, za druge razumljiva posle svega doživljenog, da je dilema u pogledu međunarodno-pravnog subjektiviteta ove države definitivno rešena i da bi njena razumna politika morala da uvaži tu realnost, umesto da taj problem pretvara u vodenični kamen o sopstvenom vratu. Jednostavno, zabluda je da SRJ može računati na privilegovan status u odnosu na bivše ju-republike, tim pre što one u međunarodnoj zajednici već uživaju povoljniji tretman.

Time se, naravno, problem međunarodno-pravnog kontinuiteta ne iscrpljuje. On postoji u nasleđivanju prava primene sporazuma koje je SFRJ sklopila sa drugim državama, ali ravnopravno sa svim državama proisteklim iz ex-Jugoslavije, zatim u kontinuitetu priznate državnosti Srbije i Crne Gore, i u mnogome drugom. To ni izdaleka nije start od nule, tipičan za države koje istorijski to postaju prvi put, ali nije ni povlašćeni start sa prednostima nad drugima. Taj pravni stav međunarodne zajednice je posledica karaktera zbijanja na našim prostorima u sudbonosnim devedesetim godinama.

Možda je u ovom trenutku važniji napor da se uoče i shvate motivi zbog kojih državni vrh uporno insistira na nedovoljno definisanom međunarodno-pravnom kontinuitetu. Ti motivi nisu uvek bili isti, kao uostalom ni formulacije kojima se obrazlaže stav o kontinuitetu.

Koliko se moglo prepoznati, u prvoj fazi, onda kada se računalo da će nova država (na čije zamišljene granice je - prema kompetentnim svedočenjima -

trebalo da iziđe JNA) imati čak 17 miliona stanovnika, teza o kontinuitetu je doživljavana i prezentirana kao čarobna formula koja obezbeđuje automatsko nastavljanje i preuzimanje svih prava i priznatih vrednosti SFRJ, s tim da svi drugi budu toga *a priori* lišeni.

Razvoj događaja, koji je očigledno govorio da se može računati sa državom koju bi činile ne više četiri, već samo dve bivše republike - što je otvaralo nove probleme van prvobitnog scenarija - zahtevao je modifikaciju teze o kontinuitetu. Problem nasleđa bivše SFRJ, a pogotovo prisustva SRJ u međunarodnim organizacijama, postao je krajnje akutan. Tako je nastala pravna konstrukcija po kojoj takozvane secesionističke republike, samim tim, ne mogu računati na ono što automatski pripada takozvanoj matičnoj državi, koja je samovoljnim postupcima drugih postala manja, ali je u međunarodno-pravnom pogledu ista. Zabluda počinje onog trenutka kada se zaboravilo na promene u politici i ponašanju tzv. matične države.

Treća faza je već defanzivna i nosi obeležja samospasavanja. Zadržane su ambicije o pravu na automatski kontinuitet članstva u međunarodnim organizacijama i telima, u kojima više nismo prisutni, i o privilegovanom tretmanu u postupku o sukcesiji (u kojem istini za volju, ni drugi učesnici ne zastupaju sasvim čiste stavove). Teza o kontinuitetu se sada pojavljuje i kao formula koja treba da otkloni političku, eventualnu materijalnu i pre svega moralnu odgovornost za poznata zbivanja, kao i krivičnu odgovornost svojih građana, dakle, one odgovornosti koje su utvrđene u nizu dokumenata kompetentnih međunarodnih organizacija i institucija. Može se raspravljati o osnovanosti tih ocena i osuda, ali se teško mogu izbeći posledice koje iz toga proističu.

Izlaz iz svega je samo u razumnom i hrabrom sagledavanju realnosti i napuštanju metoda opsesija, zabluda i (samo)obmana.

Druga oblast na koju se prostire konstrukcija o kontinuitetu, doduše krajnje uzdržano i samo kada je u pitanju sporedni politički interes, jeste spona između SFRJ i SRJ. Rado bi se preuzeli međunarodni položaj, ugled i uticaj *ex-Jugoslavije*, ali izostaje hrabrost da se u tom pogledu javno definiše pošten celoviti stav. Umesto toga, činjeni su nedopustivi ustupci ultranacionalističkim i drugim militantnim snagama koje su - obavljajući na ratištu i u političkom životu zemlje prljave poslove - učinile vladajuće strukture svojim saučesnikom i zarobljenikom. Argumenti su poznati i zastrašujući.

Sušтина je u tome da između SFRJ i SRJ postoje duboke i suštinske razlike. To su dve istorijske epohe sa svojim različitim obeležjima.

Umesto jednog dugoročnog koncepta konzistentne politike, koja je imala svoju ideološku podlogu, uverljivu za to vreme viziju i osećaj za realnost, dobili smo ponašanje zasnovano na dnevnom instinktu političkog samoodržanja, ili na ultimativnim zahtevima sa strane, oboje bez ubedljive vizije i pouzdane perspektive.

Umesto otvorenosti prema svetu i uverenja da smo jaki onoliko koliko

imamo prijatelja na raznim stranama, imamo aroganciju i konflikt sa celim svetom u atmosferi opšte ksenofobije.

Umesto mudrosti izražene kroz distancu od blokova kao tadašnjih nosilaca opasnosti šireg sukobljavanja, dobili smo praksu negovanja kontakata - od Rusije do Francuske - sa snagama i pojedincima koji su podržavali ratnu opciju i koji u svetu imaju reputaciju zabrinjavajuće destruktivnosti.

Umesto težnji da se nađe nacionalni i etnički sklad u višenacionalnoj državi na temelju ravnopravnosti i prirodne upućenosti jednih na druge, čime je svojevremeno i savladano mračnjaštvo bratoubilačkog rata, dobili smo politiku koja u suštini favorizuje jednu naciju na račun svih drugih i koja teži majorizaciji i ostvarivanju raznih vrsta premoći i prednosti.

Umesto orijentacije, makar i nepotpune na tržišnu privredu i privatizaciju, i na stvaranje tim putem objektivnih pretpostavki za brže funkcionalno i institucionalno povezivanje sa evropskim integracionim grupacijama, imamo upornu orijentaciju na etatističku privredu i monopolističku poziciju sprege državnih, etatističko-privrednih i profiltersko-klanskih središta i pojedinaca.

U krajnjem bilansu, rezultat je porazan. Umesto države sa naglašenim međunarodnim ugledom, koji je i danas nesporan u najvećem delu sveta, sa zapaženim prisustvom u međunarodnim odnosima i sa sposobnošću da uspešno utiče na svoju sudbinu, imamo državu sa krajnje lošom reputacijom koja je *de facto* izdvojena iz normalnog međunarodnog komuniciranja i lišena mogućnosti da učestvuje u kreiranju politike međunarodne zajednice i da ostvaruje, poput drugih, svoje šire interese.

Donedavna jugoslovenska federativna država pripada drugoj epohi naše savremene istorije. Ona je završena. Ta epoha, duga pola stoleća, i svi događaji i sve ličnosti u njoj, zahtevaju kritičku analizu i ocenu, podjednako strogu i objektivnu kao i sva druga razdoblja u istoriji bilo kojeg naroda ili države. Za to su potrebne hladne glave, oslonjene na naučne kriterijume i proverene činjenice, i bez bilo kakvog predubedenja. Biće to izazov za više generacija.

Ali, u takva ozbiljna kritična razmatranja ne mogu se, naravno, ubrojati uličarski i psovački primitivizmi sa svojim sloganima koji na obe Jugoslavije, veštački ih spajajući, bacaju iste anateme. Možda to odgovara ličnim uverenjima pojedinaca sa zvučnim imenima i velikim pretenzijama, ali ne odgovara istorijskim činjenicama. Ko je u sukobu sa njima (činjenicama) nije u stanju ni da gradi novu istoriju. Prethodno razdoblje naše istorije je nešto ozbiljnije i dublje - tako se doživljava i u civilizovanom svetu - da bi se moglo tumačiti i svoditi na tretman svojstven prostaštvu.

I najzad, neizbežan je zaključak da već iz navedenih paralela - a svako može u svojim razmišljanjima i sećanjima naći i druge - proističe da između SFRJ i SRJ u domenu politike i moralnih vrednosti nema ničeg suštinski zajedničkog ni dodirnog.

Na trećem području se teza o kontinuitetu manifestuje kroz stav o

"miroljubivoj politici od samog početka". Time se u suštini čini napor da se pomoću sadašnje drugačije politike - koja je rezultat pritiska međunarodnih faktora (obustava rata, priznanje granica drugih država, Dejton itd.) - zamagli, rehabilituje ili izbriše iz sećanja ranija politika koja je vodila rat i borbu za teritorije van sopstvenih međunarodno priznatih granica, što je i dovelo do poznatih poraznih posledica. Ova teza zapravo degradira i one pozitivne promene koje su nastale u politici vladajućeg vrha i koje su posebno oličene u Dejtonskom sporazumu.

Ali važnije od toga je što ona ilustruje odsustvo suštinskog raskida sa shvatanjima i ambicijama, izraslim iz anahronog i primitivnog militantnog nacionalizma, iz čega je i rezultirala pogubna politika krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina. Privrženost tom kontinuitetu ne opterećuje samo one na vlasti, već i mnoge koji toj vlasti teže. Opterećuje u znatnoj meri i intelektualne i duhovne centre u zemlji.

Zabluda je da možemo sa sigurnošću stupiti u razdoblje krajnje neophodnih, dubokih demokratskih promena - za koje postoje glasna zalaganja jednih i dragocene, možda još nedovoljno profilisane, ali u startu široke i čestite težnje drugih - ako svuda kao prvi ubedljivi korak ne dođe do suštinskog, nedvosmislenog i časnog raskida sa shvatanjima i politikom koji su vodili i po svoj prirodi vode - zlu.

Tu kontinuiteta nema, kao što ga ne može biti između rata i mira, mračnjaštva i slobode, totalitarizma i građanske demokratije.

Na zabludama, opsenama i poraženim shvatanjima i politici niko još nije izgradio demokratsko društvo.

*Prilog diskusiji na sednici Foruma
za međunarodne odnose, 18. februara 1997,
("Naša borba", 1. mart 1997.)*

O platformi za alternativnu spoljnu politiku

MONITOR - Povod za naš intervju bila je alternativna platforma za spoljnu politiku, o kojoj gospodin Maksić na pitanje u kakvoj je korelaciji ovaj dokument sa aktuelnim unutrašnjim zbivanjima kaže:

Milivoje Maksić - Predlog platforme za alternativnu spoljnu politiku, koja ima glavni naslov "Jugoslavija i međunarodna zajednica", predstavlja svojevrsnu akciono formulisanu sintezu niza rasprava koje se vode u Forumu za međunarodne odnose, sastavljenom od pedesetak profesora univerziteta, naučnih radnika, bivših diplomata, novinara, javnih radnika i drugih ličnosti koje se bave međunarodnim odnosima. Forum je nevladina i nestranačka organizacija pri Evropskom pokretu u Srbiji, i predstavlja mesto na kojem se vode slobodne rasprave o promenama u savremenom svetu i u našem okruženju, o našem realnom mestu u svemu tome i o onim pravicima naše politike koji bi, umesto samozavaravanja, nudili povratak zemlje u svet i povratak dostojanstva zemlji. Već i sam profil članova Foruma obezbeđuje tim raspravama potrebnu stručnost i nepristrasnost. Mi nismo zarobljenici nikakvih apriorističkih svatanja, često svojstvenih strankama. Pokušavamo da nađemo produktivni spoj između činjenica, iskustva, profesionalnosti i želje da pomognemo sopstvenoj zemlji.

Platforma nije vremenski posebno tempirana. Potreba za njom postoji dugo, zapravo čitavo vreme od kada, kako smo u stanju da sagledamo, ova zemlja nema celovit konzistentni koncept spoljne politike, nema trajnu stratešku orijentaciju zasnovanu na realnostima u svetu, nema ni javno i kroz demokratsku proceduru formulisane nacionalne interese države i svih njenih građana.

Platforma nema kao prvenstveni cilj kritiku postojeće politike i njenih protagonista, već analizu pojava i ambiciju da na ozbiljan i odgovoran način ukaže da, što se i spoljne politike tiče, postoje i drugi prilazi i putevi, oslonjeni na hrabro i pošteno sagledavanje realnosti kod nas i oko nas, koji nas mogu vratiti u svet i vratiti zemlji sposobnost da, kao i svi drugi, utiče na sopstvenu sudbinu. To je na neki način predlog za razmišljanje, za izlazak iz mračnog lavi-rinta iz kojeg, bez dubokih promena, nema izlaza. To je i prilog široj

demokratskoj raspravi o sudbinskim interesima zemlje. Razume se, platforma ne sadrži neprikosnovene ocene i predloge, jer bi već samim tim dobila nedemokratsku funkciju, već domete i ideje dosadašnjih saznanja i razmišljanja, koja zahtevaju kritičku analizu drugih sredina. Ali i doprinos svih koji su u stanju da se izdignu iznad nacionalističkih shvatanja koja teže racionalnom sagledavanju izmenjenog sveta i nas izmenjenih u njemu, i koji veruju, kao što su u to verovali naši najveći umovi u prošlom i ovom veku, da naša budućnost i napredak umnogome zavise od stepena i karaktera povezanosti sa demokratskim i civilizacijskim stremljenjima u Evropi.

Na koga ovaj predlog alternativne spoljne politike računa kao na nosioca eventualne realizacije ideja iz platforme? U kojoj mjeri je to koalicija Zajedno, ili su možda u pitanju i drugi?

- Forum svoja razmišljanja stavlja na raspolaganje javnosti, a pre svega onima - jer najviše mogu i da učine - koji se zalažu za suštinske i duboke demokratske promene u zemlji i za njeno drugačije postavljanje prema svetu. Tu, naravno, spada i koalicija Zajedno, ali svi drugi - profilisani kao partije i pokreti ili još uvek kao grupe, pa čak i izdvojeni pojedinci - koji tragaju za rešenjima što nude izlaz i perspektivu. U dubokim vrenjima koja postoje u našem društvu još ima više želja nego saznanja kada i kako. Krajnje je vreme da se počne kristalisati jasna i dugoročna programska misao. Moramo sebe sagledati ogoljene i do dna, shvatiti šta se sve promenilo oko nas, i formulisati politiku koja se ne svodi na spasavanje i opravdavanje učinjenog, već na građenje realnih puteva ka nečem boljem, puteva kojim su svi drugi prošli ili idu.

Platforma je oslobođena bilo kakvih apriorističkih ideoloških opredeljenja, a iznad svega svih stega i zabluda koje proističu iz nacionalističkih i velikodržavnih shvatanja. Prema tome, očekujemo da će u našim razmišljanjima naći podsticaj za sebe pre svega oni koji i sami nisu zarobljenici nacionalizma i koji trezveno i sa poznavanjem stvari teže Srbiji u Evropi i Evropi u Srbiji.

Šta je osnovna poruka platforme, u čemu je alternativna spoljna politika koja se predlaže različita od postojeće?

- Takvih poruka ima nekoliko. Jedna je da naš krajnje ponižavajući međunarodni položaj ne može biti izmenjen bez korenitih unutrašnjih promena, bez napuštanja nacionalističkih anahronizama, hegemonističkih ambicija i prevaziđenih nedemokratskih opterećenja o partijskoj državi i državnoj privredi. Druga, da naša međunarodna pozicija ne može biti poboljšana, a još manje normalizovana, u uslovima insistiranja na tezi o ispravnosti politike koja je vođena poslednjih godina, koja je u suštini poražena i koja je u suprotnosti sa shvatanjima i merilima izgrađenim u demokratskom i civilizacijskom usponu Evrope i ugrađenim u najznačajnije tekstove savremenog međunarodnog prava. Treća poruka bi mogla biti da se na zabludama i opsenama ne mogu graditi ni stabilnost ni prosperitet. Potrebni su hrabrost i poštenje za realno sagle-

davanje činjenica. Četvrtu bih video u saznanju da se svet neće prilagođavati nama i da žmureći pred tom realnošću samo produžavamo svoj hod po mukama.

U tome i u mnogome drugom sadržane su suštinske razlike između temelja, kriterijuma i pravaca postojeće i predložene alternativne spoljne politike. Te razlike će najbolje uočiti čitalac teksta predloga platforme, čineći to bez žurbe, sa razmišljanjem i otvorenim razgovorom sa samim sobom.

Vi ste u diskusiji o platformi na sastanku Foruma za međunarodne odnose govorili o zabludama u odnosu na tri kontinuiteta koji to zapravo nisu. Šta je osnovna misao u tome i zašto ste izabrali tu temu?

- Mislim da smo okruženi i okuženi čitavim nizom zabluda, mitova, opsesija i opseni, stvaranih u nameri da se veruje u nešto nepostojeće. To sa različitim uspehom zamagljuje, sakriva ili iskrivljuje realne predstave o nama, suštinu politike koja se vodila ili vodi, o svetu i njegovom stvarnom odnosu prema nama. Sejanje zabluda predstavlja krajnje opasan metod manipulisanja širom javnošću, podsticanja negativne energije i ostvarivanja raznih nedemokratskih ciljeva na talasima te energije.

Borba protiv zabluda je u funkciji potrebe masovnog osveščivanja, bez čega nema realnog sagledavanja situacije, a bez toga opet nema uspešne politike. Zato sam se i opredelio da na sastanku Foruma govorim o trima zabludama koje se manifestuju kroz zvanične teze o kontinuitetu. Prva se odnosi na međunarodno-pravni kontinuitet. Pokušao sam da ukažem na vrlo pragmatične motive iz kojih je nastala pravna konstrukcija o kontinuitetu, čime je praktično zarobljena svaka naša racionalna spoljnopolitička akcija. To je u osnovi političko, a ne pravno pitanje. Naravno, mogu postojati različita mišljenja, ali jedno je očigledno - da nikakvim formulama ne možemo ostvariti privilegovan položaj u odnosu na druge države, proistekle iz SFRJ. Ukoliko pre shvatimo tu realnost, utoliko pre ćemo imati bolje izgleda za prevazilaženja tzv. spoljnog zida sankcija (blokada pristupa SRJ međunarodnim organizacijama i institucijama). U drugom delu svog istupanja naveo sam razloge zbog kojih smatram da između SFRJ i SRJ u političkom i moralnom smislu nema ničeg zajedničkog ni dodirnog. To su dve epohe, dva koncepta politike i ponašanja, različiti bilansi. Razume se, iza toga ne stoji nikakvo jugonostalgično osećanje, niti namera da se SFRJ izuzme od kritičkih analiza. Poluvekovno postojanje bivše socijalističke države predstavlja epohu za sebe. Ona je završena i neponovljiva. Tako se na to gleda i u svetu, uz nesmanjeno uvažavanje dometa, ugleda i uloge koju je imala naša zemlja do devedesetih godina. Ta epoha zaslužuje, kao i svaka druga, temeljitu, objektivnu, pa ako hoćete i strogu kritičku analizu, kao uostalom i čitavo jugoslovensko razdoblje u ovom veku.

Zato mislim da su u velikoj zabludi oni koji, bilo kao salonski, bilo kao ulični tzv. antikomunisti, stavljaju svojim primitivnim sloganima prethodnu i

ovu Jugoslaviju u isti koš. Prostaštvom koje odbacuje istorijske činjenice i računa sa niskim instinktima ne može se graditi ni poverenje u zemlji i u svetu, a još manje graditi istorija i građansko demokratsko društvo.

Treći deo je svojevrсна polemika sa zvaničnom tezom o "miroljubivoj politici od početka". Tu kontinuiteta nema. Zabluda je da se tom frazom može prebrisati i zaboraviti šta su i gde su koreni zla u surovim devedesetim godinama. Svojevremeno sam pisao da i savremena evropska istorija pokazuje da su pojedine zemlje i ličnosti stekle ugled i daleko povoljniji tretman u svetu tek kada su javno, pošteno i definitivno, na ubedljiv način, kritički ocenili i napustili politiku i ponašanje u prethodnom razdoblju. To je učinio Hruščov osudom staljinizma, De Gol napuštanjem koncepta o kolonijalnoj Francuskoj kao tobožnjem preduslovu njene snage i ugleda, Brant sa modernim socijaldemokratskim konceptom koji je uključivao jasnu osudu nacizma i izvinjenje žrtvama, kao i politiku saradnje sa Istočnom Evropom i SSSR, Španija i Portugaliya, kada su diktatorske režime zamenile širokim evropskim demokratskim opcijama.

Hoću reći da mi ne možemo sebe kvalifikovati za suštinsko razumevanje i ugrađivanje u politiku jednog savremenog demokratskog koncepta, koji inače daje pečat civilizacijskoj evoluciji na našem kontinentu, ako odlučno, pošteno i javno ne raskinemo sa shvatanjima i politikom prethodnih godina, ako ne napustimo nacionalističke ambicije i ako zaista ne shvatimo da možemo biti uvažavani jedino ako u praksi priznamo da i svi drugi imaju ista prava koja sebi želimo. Te nacionalističke naslage nisu vidljive samo na jednoj strani među onima koji se nalaze na političkoj sceni. Prepoznaju se one i tamo gde se glasno govori o "evropskoj Srbiji".

Ne mogu da izbjegnem jedno "vruće" pitanje. Kako, posmatrajući temu u širem kontekstu, gledate na ideje i zalaganja za povratak dinastije Karađorđevića?

- Tu postoje različita mišljenja. Ne znam koliko bi pristalica moglo imati svako od njih, ali u neku prevagu monarhističkih osećanja nisam spreman da verujem. Za mene je ta stvar i smešna i tužna. Tužna, jer i tu vidim jednu iluziju koja se hrani anahronim predstavama o "sreći naroda", o tzv. tradiciji i slično.

Pre svega, ako težimo savremenoj demokratiji, onda se mora imati u vidu da je jedan od njenih aksioma smenjivost svih vlasti. Gde je tu onda nesmenjivi monarh. Ako je reč o tradiciji, ona je prekinuta pre više od pola veka, a i pre toga naša monarhija nije uživala u svetu neki ugled i reputaciju. Najzad, mi smo u istoriji ova dva veka imali dve dinastije, koje su se uzajamno nasilno smenjivale, rušeći time i kontinuitet svake od njih.

Danas monarhije postoje u zemljama u kojima postojeće dinastije imaju neosporan kontinuitet, pri čemu je njihovo mesto u ustavnim sistemima uglavnom dekorativno, u okvirima neškodljivog uvažavanja tradicije. Evropa

nije, međutim, aprioristički obožavalac monarhija. Setimo se kako je pozdravila ukidanje monarhije u Grčkoj sedamdesetih godina, jer je do toga došlo na talasima evropeiziranog demokratskog preobražaja te zemlje. Povratku monarhije, uzimam to kao hipotezu, niko ne bi aplaudirao u Evropi, mi bismo imali nove podele i rešili bismo možda privatne probleme jednog *ex-princa* naslednika, ali ne i problem demokratije i razvoja ove zemlje. Uostalom, zar se time ne bi otvorilo i pitanje povratka dinastije Petrović u Crnoj Gori, koja je u Evropi uživala ugled.

Gdje su, po Vašoj ocjeni, dometi crnogorske spoljnopolitičke inicijativnosti, uključujući i svojevršno disidentstvo, i šta je tu realno, imajući u vidu strategiju i interese međunarodnih faktora na ovim prostorima?

- Spoljnopolitičku aktivnost Crne Gore, punu poleta i inicijativa, doživljam kao legitimno pravo jednog naroda i njegove vlade da, u saradnji sa drugima, stvore što povoljnije uslove za život i razvoj sopstvene republike. Ne vidim u tome disidentstvo već ostvarivanje jednog strateškog interesa koji bi morao obeležavati rad celokupne jugoslovenske diplomatije.

Mislim da su lišene svakog osnova bojazni, koje se izriču šapatom ili glasno, da glavni faktori međunarodne zajednice podstiču one težnje u Crnoj Gori koje bi mogle voditi njenom izlasku iz jugoslovenske federacije. Ako dobro razumem stvari, međunarodna zajednica smatra da je puno respektovanje sadašnjih granica na Balkanu bitni preduslov stabilnosti na ovom području. Ako bi se bilo gde otvorilo pitanje bilo koje balkanske granice, to bi povuklo lavinu sličnih problema na mnogim balkanskim i evropskim tačkama. Uostalom, zar to ne ilustruje dovoljno i kategorički stav vodećih svetskih faktora da se problem Kosova može rešavati samo u okviru postojećih međunarodno priznatih granica jugoslovenske države, odnosno Srbije. Međutim, smatram da bi oni međunarodni faktori koji se posebno bave balkanskim prilikama ispoljili razumevanje i simpatije za dinamičnije i dublje demokratske, političke i ekonomske preobražaje u bilo kojoj zemlji ovog dela Balkana, ako bi ih to približavalo opštim evropskim standardima. Svaka takva "oaza" bi svojim primerom pozitivno i ohrabrujuće zračila prema drugima.

Duboko sam uveren da u novim evropskim prilikama male države mogu ostvariti svoj ugled, svoj pristup kapitalu, tehnologiji, znanjima itd. u razvijenom delu kontinenta samo u meri u kojoj se, svojim uređenjem, politikom, poštovanjem ljudskih prava, karakterom svojine i tržišta i ponašanjem prema drugima, približe i identifikuju sa evropskim kriterijumima i praksom. A to je i pravi put za stvarno uticanje na sopstvenu sudbinu, na sopstveni prosperitet. Razmišljajmo o primerima Finske, Danske, Tunisa, o sopstvenim najboljim tradicijama.

Delovi intervjua: Darinka Pejović, nedeljnik "Monitor", 7. marta 1997.

"Partnerstvo za mir" - ili nešto više

NATO-vski koncept "Partnerstvo za mir" sve više postaje opsesija naših političkih, naučnih i drugih sredina u traganju za najbržim putem uključivanja u Evropu. Javnosti se sugerira teza da je to nezaobilazna prva stepenica, koja znači već biti jednom nogom u toj omamljujućoj "Evropi". Neki veruju da bi ostatak van "Partnerstva", u kojem su već ili će uskoro biti svi oko nas, bio jednak dugoročnoj međunarodnoj samoizolaciji.

Pitanje je vrlo ozbiljno, jer zadire u suštinu našeg budućeg međunarodnog statusa i položaja. O tome moramo razmišljati s vizijom i osloncem na nove realnosti, s hladnom glavom i krajnjom odgovornošću. Moramo razmišljati prožeti svešću da više nismo po veličini jedna od prvih deset, a po oružanim snagama jedna od prvih pet evropskih zemalja. Da je zatamnjena naša reputacija ratnog pobjednika kao dela savezničkih snaga. Da živimo u bitno promjenjenoj Evropi i s drugačijim susedima. Da su naš ugled i sposobnost da utičemo na svoju sudbinu, na krajnje niskom nivou.

Pre svega, postoji li pouzdana ocena šta "Partnerstvo za mir" donosi kao prednost, a šta se može pokazati kao zabluda. Šta mu je strateški cilj i koliko je to u skladu sa suštinskim interesom svake pojedinačne zemlje. Koliko se sada analizom može dopreti do osnovnih stvarnih namera, "Partnerstvo za mir" treba da bude sredstvo kojim SAD i druge zemlje NATO obezbeđuju mogućnost da u oružanim snagama, a time i u političkom odlučivanju, u zemljama tranzicije, blagovremeno uoče, kontrolišu i spreče rizik od unutrašnjih potresa i neželjenih političkih promena. Nedavni specifični sporazum zemalja NATO s Rusijom ima nešto drugačije ciljeve. Da se s Rusijom kompletiraju, u važnoj oblasti, odnosi partnerstva, umesto ranijeg rivaliteta. Odnosi koji Amerikancima, pored svega drugog, omogućuju miroljubiv prodor u Rusiju, a njoj šansu (sa manjim primesama iluzije) da postane partner u ključnim problemima evropske bezbednosti, što je Kremlju posebno važno za unutrašnju upotrebu. Možda su to obrisi savremenog koncerta velikih sila, poput onog Meternihovog Svetog saveza na ruševinama Napoleonovog carstva. Ali, mi nismo ni velika sila, niti ona zemlja u tranziciji (koliko smo i to?) u kojoj se moraju ostvarivati dodatno prisustvo i uticaj radi navedenih ciljeva. Stepenn internacionalizovanosti u tretmanu ove zemlje, pa otuda i stepen uticaja sa strane na njenu politiku i ponašanje u ključnim stvarima, već su duže vreme

iznad ambicija koje ima "Partnerstvo za mir". Nama se ono i ne predlaže. Mi smo, po ugledu, tretmanu, uticaju na sopstvenu sudbinu, zemlja za sebe. Tako izdvojena i posebna da je nerealno računati na automatizam kojim se koriste drugi.

Postoje i praktične stvari. Imamo li sredstava za prilagođavanje oružanih snaga novim standardima, jer to se plaća. A iznosi su već zabrinuli i Sloveniju. Možemo li se odbraniti, da se za trenutak prepustimo hipotezi, od bilo koga oko nas ako su svi u istom moćnom savezu. Možemo li, koristeći moć svojih oružanih snaga, biti prepreka bilo kome, ako o karakteru i nivou naoružanja i oružanih snaga naše i svih drugih evropskih zemalja odlučuje međunarodna zajednica. Priče da možemo šta hoćemo i da nam niko ništa ne može predstavljaju iluzije koje treba odbaciti što pre, u ime budućnosti ove zemlje. Nešto možemo ostvariti samo u okviru standarda međunarodne zajednice.

Tražeci dakle, svoje novo mesto u mnogo čemu novom svetu, sa svešću da smo danas drugačiji, manji i bitno slabiji, s razorenom privredom i ugledom, s razorenim nacionalnim samopouzdanje, ukratko - s opterećenjima kakvih nismo imali u istoriji, moramo se - ne samo u ime budućnosti, već i opstanka - gledajući svim istinama u oči, zapitati: gde nam je danas, ovakvim kakvi smo, to novo, najpovoljnije i realno mesto u Evropi.

Možda bi se naša vizija, naše težnje i naša opcija mogli izraziti kroz formulu države s aktivnom neutralnošću, dakle van svih oblika vojnog udruživanja. Takav status doneo je Finskoj prosperitet i ugled u vrhu evropske lestvice. Ne zaboravimo Švajcarsku, Austriju, Švedsku. Bili smo država koja svoju moć i težinu u međunarodnim odnosima ne gradi na veličini i vojnoj moći, i na vojnim savezima, već na pametno usmerenom i žestokom radu, na modernoj privredi i proizvodnji i na nespornoj demokratskoj reputaciji. Bio bi to put da u savremenim uslovima dobijemo i zavidno mesto na Balkanu, koje vojnom i sličnom moći ne možemo ostvariti. I delujemo, svojim drugačijim postojanjem, na demokratske transformacije na našim prostorima. Da postanemo, stekavši nov ugled, željeni partner i prijatelj svima, umesto prokaženi (koliko osnovano, koliko neosnovano, svakim danom saznajemo sve više) objekt u međunarodnim odnosima. I da još ovoj generaciji otvorimo realnu perspektivu obnove nacionalnog i ljudskog dostojanstva. Aktivna neutralnost naše države imala je svoje različite varijante u ovom veku, uvek u traganju za sopstvenom bezbednošću.

Velike proevropske ambicije, a to znači i (ponovni) pristup međunarodnim organizacijama, kapitalu i tehnologiji - što je više nego opstanak i budućnost - možemo realno ostvarivati samo ako prve i prave suštinske korake učinimo kod sebe i oko sebe. Prosta deklaracija o aktivnoj neutralnosti ne znači ništa ako iza toga ne stoji država sa snažnim demokratskim institucijama i ponašanjem. "Put u Evropu" je opsena ako se ne radi o zemlji koja uverljivo teži da se ponaša, kod sebe i prema drugima, u skladu sa najvišim

demokratskim dostignućima na kontinentu, koja su - najvećim delom - već ugrađena u međunarodnopravne norme. Nismo ni ranije mogli da svet prilagođavamo sebi. Danas se pogotovu moramo prilagođavati njemu. Da mu ne budemo opterećenje, već partner. Da ne budemo poniženi objekt, već cenjeni subjekt.

Svoju budućnost moramo tražiti u opredeljenjima koja su u punom i proverenom skladu sa suštinskim interesima zemlje i svih njenih građana, i istovremeno s demokratskim normama i težnjama na našem kontinentu. Zašto ne bismo, umesto lakomislenog podražavanja drugih, među kojima bismo, i s istim statusom, *de facto* bili na nižoj lestvici, razmišljali o nečem višem, vrednijem, što nam može obezbediti i ugled, i pozitivni uticaj, a iznad svega prosperitet, zasnovan na radu u unutrašnjim široko priznatim i uvažanim vrednostima.

Velikog izbora nemamo. Imamo šansi za dalje potonuće. Aktivna neutralnost je možda formula kojom možemo prevazići i nadvisiti mnogo štošta u sebi, i u odnosu drugih prema nama. Možda bi to bio "skok iz pakla u raj". Vredi dobro razmisliti.

"Danas", 13. juni 1997.

Monarhija ili (ipak) - Evropa

Da nismo u tragičnim prilikama i da nije reč o suštinskim problemima, bilo bi skoro zabavno pratiti kako se - u jednom novom naletu - ideja o restauraciji monarhije izvlači kao spasonosni, vešto prikrivani keč iz rukava koji, tobože, rešava ovo veliko kockanje sa sudbinom miliona ljudi ove zemlje, posebno s njihovom i njenom budućnošću. Najzad je, proističe to iz izjava uglednih protagonista pomenute ideje, pronađen čarobni štapić, koji, umesto ozbiljnih i promišljenih programa, skoro automatski i odmah rešava sve naše duboke probleme. Od demokratskog uređenja i prakse do obnove bliskih odnosa sa svetom, od "ozdravljenja nacionalnog duha" do trajnog nesmetanog napretka u svemu i svuda.

Zanimljivi su i udarni argumenti glasnika i razglasnika monarho-nostalgicne opcije. Jedni smo od retkih, tvrde, koji imaju "narodnu dinastiju". Imali smo to nekad. Koliko je ona danas "narodna" pokazuje maternji (zapravo "očevski") jezik pretendenta na presto, a možda još uverljivije činjenica da u njegovim žilama teče više germanske nego srpsko-crnogorske krvi, plus rumunska, grčka, da ne idemo dalje. Kako "nacionalne krvi" ima manje od četvrtine, sledeća generacija dinastije moraće svoju nacionalnu pripadnost da dokazuje mikroskopskim pregledima.

Navodi se i argument o kontinuitetu (teze o kontinuitetu baš nemaju sreće kod nas). Da se podsetimo, taj kontinuitet su još pre Deklaracije o Republici 1945. godine razorile jedna drugoj dve dinastije, nasilno se smenjujući. Uz to, veću ulogu u našoj istoriji imala je ona dinastija koja danas nema pretendenta na presto.

Govori se i o "dobroj tradiciji". S Karađorđevićima nje nema. Zbog nasilnog dolaska na vlast 1903. njoj je Evropa dugo osporavala legitimitet. Balkanski i Prvi svetski rat učinili su Srbiju, kao i tadašnjeg prestolonaslednika, zatim regenta Aleksandra i komandanta srpske vojske, atraktivnim saveznicima, ali samo u ratu. Odmah posle toga Karađorđevići su se našli na niskom mestu evropske rejting liste. Tome je bitno doprinelo gušenje demokratskih sloboda, raspuštanje parlamenta i diktatura monarha, što ga je stavilo na sasvim suprotnu stranu od statusa i ponašanja tradicionalnih zapadnoevropskih monarhija. Itd, itd. Uostalom, put kralja Aleksandra u Francusku, oktobra 1934, sa svojim tragičnim epilogom, imao je kao osnovni cilj da se dinastija učini prihvatljivi-

jom u Evropi.

Razume se, problem se ni izdaleka ne svodi na nadmetanja *pro et contra*. Postoje daleko dublji razlozi za staloženo i odgovorno razmišljanje i za oslonac na razumne kriterijume pri opredeljivanju. Oni se svode na osnovno - što ovoj zemlji danas, ovakva kakva je, i u Evropi kakva je sada, realno može pomoći da iz mračnog lavirinta iziđe na svetlost dana i nađe pravi i pouzdani put ka onome što nam je suštinski interes - ugledno mesto u Evropi i prožimanje s najboljim stremljenjima u njoj. Tu odmah pred naša razmišljanja iskrsava nekoliko važnih pitanja.

Pre svega, da li u ovoj razjedinjenoj i raspamećenoj Srbiji (Jugoslaviji) pretendent na presto može odigrati tako neophodnu ulogu integrativnog faktora, bez čega nema ni stabilnosti, ni napretka, ni kvalifikovanosti za (ponovno) sticanje poverenja i partnerskog statusa u međunarodnim odnosima.

Isvuše su velike i realne bojazni da bi pokušaj restauracije monarhije izazvao, pored postojećih, nove ozbiljne podele i raspre. U ovoj republici Srbi čine dve trećine stanovništva, za koje je teško verovati da bi se većinski opredelili za monarhiju. Na građane drugih nacionalnosti (koje i tako monarhiju ne pamte po dobrom, i na drugu republiku - imaju oni svoju dinastiju) ne treba previše računati, kada je reč o karađorđevićevskim emocijama. Dakle, umesto integracije dobili bismo nove podele i novi prostor za najomiljeniju narodnu zabavu - svi protiv svih, uz iracionalno nadmetanje do iscrpljenosti svih učesnika. Epilog - svi posvađani sa svima, a zemlja i dalje tone. Gde je tu prostor za progres i "Evropu", što inače zahteva i drugačije razmišljanje i drugačije ponašanje.

Drugo pitanje je - da li ličnost koja se označava kao naslednik prestola, i njegovi potomci, imaju onaj ugled, prisustvo i mogućnost uticanja na najvažnijim mestima u Evropi, kako bi nam bio olakšan povratak u svet. Bez toga su svi razgovori o budućnosti iluzorni.

Pogledajmo još jednom istorijskoj istini u oči. Karađorđevići u ovom veku nisu bili dinastija od ugleda u Evropi, pogotovo poslednje generacije. Petrovići jesu. Današnji Karađorđevići, kao "mali potomci velikoga Rima", nisu ni prisutni, a još manje uticajni u centrima svetske moći. Rodbinske veze u ustavno i faktički neuticajnim monarhijama danas ne znače ništa. A, koliko se zna, pretendent na presto kod nas ima i u tim hvaljenim rodbinskim vezama sa stranim dvorovima tretman siromašnog, daljnjeg i nezapaženog rođaka iz provincije. On i u firmi u kojoj radi nema ni atraktivan položaj ni ulogu.

Svako poređenje sa španskim kraljem je besmisleno. Huan Karlos simbolizuje kontinuitet jedne monarhije s demokratskom reputacijom u Evropi. Uz to, njega su snažno podržavali glavni faktori međunarodne zajednice i bio je najpogodniji most za povratak Španije u društvo evropskih zemalja. Ta okolnost, uz značajne lične kvalitete, učinila ga je veoma cenjenim u svim svetskim političkim centrima. Ima li znakova da međunarodna zajednica i pomišlja na

slični scenario u traganju za rešenjima na našem tlu?

Nameće se odmah i treće pitanje - da li monarhija može sama po sebi, svojim prostim prisustvom, da otvori i garantuje uspešni proces rešavanja naših ključnih problema, ako ne može da bude faktor integracije, ako je bez uticaja i ako bi bila nerazumljiva za međunarodnu zajednicu. Može se s dovoljno sigurnosti pretpostaviti da bi na pokušaj restauracije monarhije, umesto suštinskih demokratskih procesa i preobražaja, ta ista (dakle, dobrim delom i monarhistička) Evropa ispoljila ne samo novo zaprepašćenje, već i ponižavajuće sažaljenje zbog ponovnog iracionalnog i anahronog ponašanja, ali i zbog niskog nivoa demokratske svesti dela nacije i dela njene elite.

Nemamo pravo da smetnemo s uma da današnji međunarodni kriterijumi za kredibilitet i prihvatljivost jedne zemlje podrazumevaju, pre svega, solidnost njenih demokratskih institucija i prakse, pouzdanost njenog demokratskog ponašanja kod kuće i prema drugima, racionalni napor za razvoj i napredak s polazištem u mudrom angažovanju sopstvenih potencijala. Monarhija tu ni po čemu nije obavezna. Uostalom, zašto se olako zaboravlja kako je Evropa, sredinom sedamdesetih godina, blagonaklono gledala na uklanjanje monarhije u Grčkoj (sa snažnijim "rodbinskim vezama" od naših), kada je trebalo da bude zamenjena jednom savremenijom evropskom opcijom.

Monarhija ne stvara demokratsko, ustavno parlamentarno uređenje, već se takvim uređenjem određuje i položaj i domet moći vladara. A demokratija, zna se, danas ne zavisi od monarhiovih uverenja i dobre volje, već od odnosa snaga, od masovne političke kulture i stepena civilizacijskih dostignuća, od sposobnosti da se shvati da sopstvena budućnost ne zavisi od premoći nad drugima, već od konstruktivnog angažovanja sopstvenih snaga i uvažavanja istih takvih stremljenja drugih.

Zbog svega toga, u našim krajnje specifičnim uslovima i pri postojećim evropskim strujanjima i kriterijumima naša dilema, ako bi realno nastala, mogla bi jedino da glasi: monarhija ili Evropa, povratak u novokomponovanu mitologiju ili moderni način razmišljanja i traženja zaista demokratskih rešenja, politički primitivizam, ili evropska demokratska inspiracija? Dilema je ozbiljna. Na bezumlje nemamo više prava.

"Danas", 1. juli 1997.

Smemo li verovati snovima i koliko je dug put do jave

Snovi su divna i čudna stvar. Doživljava čovek u njima željeno a neostvareno, strahove nataložene u podsvesti, događaje koji se mogu zbiti ili su van svakog domašaja realnosti. Nauka tvrdi da ljudi u podmaklim godinama doživljavaju snove vrlo plastično, skoro na ivici jave.

I tako sam, valjda pod uticajem događaja za nama i onoga što bi moglo, što bi trebalo da bude pred nama, sanjao da slušam na televiziji predsedničku inauguracionu besedu u parlamentu. Slika je drugačija od uobičajene. Nema poslanika raskomoćenih kao u vikendicama, nema ni birtijskog pevanja pod svodovima nacionalnog hrama gde se rešava o sudbini zemlje i ljudi, nema dobacivanja, pornografije i svakojakog prostaštva.

Beseda dostojanstvena, kratka, sa nekim novim mislima i porukama. Kao da je odjednom progovorila dugo i duboko zapretna istina, da su se mudrost i hrabrost, odgovornost i osećaj za realnost spojili u jedno, u nešto toliko očekivano u opštem traganju za izlazom iz mračnog lavirinta.

Probudio sam se naglo, iznenađen i uzbuđen, i odmah - strahujući da ne izblede - zabeležio pojedine misli i poruke besede iz sna. Evo tih beleški:

- Svoje prve reči posvećujem pijetetu prema svim žrtvama nerazumnog rata i nasilja koji su donedavno harali na mnogim prostorima naše ranije države. U svakoj žrtvi moramo videti pre svega čoveka, našeg sunarodnika ili najbližeg suseda, i te vrednosti moraju uvek nadvisiti sve razlike - nacionalne, verske ili u mišljenju. Te žrtve moraju biti sud našoj savesti i imperativ formiranja nove masovne svesti.

- Nalazimo se pred raskršćem, možda najvažnijim, možda najtežim. Od izbora puta zavisi hoće li se na naše prostore vratiti pouzdani mir i otpočeti nov način života i saradnje, jedni pored drugih i sve više jednih sa drugima. Zahteva to da potisnemo i pobedimo u sebi sve one zablude koje su, dajući sili i bezumlju prednost nad razumom i opštim demokratskim kriterijumima u sklopu civilizacijskih dostignuća, podstakle i razgorele negativnu energiju na mnogim tačkama središnjeg Balkana i u mnogim političkim, kulturnim i duhovnim centrima elite nacije. Ili ćemo još dugo živeti pod pritiskom stalnih rizika od novih sukobljavanja, od povratka bezumlju i krvi, kojom bi bile

poprskane i naše ulice. Ovakva dilema ne daje pravo na biranje. Izbor može biti samo jedan.

- I mi, i generacije posle nas, susretaće se veoma često sa pitanjem nad pitanjima: da li smo išli pravim putem, da li su drugi išli pravim putem, gde smo to zalutali i zar sve to nije moglo biti izbegnuto. Svaka sredina, svaka generacija i svako vreme će imati svoje odgovore, verujući da su jedino ispravni. U ovom trenutku dužni smo da shvatimo da danas, u drugačijem svetu, nasilje donosi najviše zla onome ko nasilju pribegava. Nasilje, kao olako izabrana opcija, mora u potpunosti i zauvek biti istisnuta iz bilo čije ideologije, stremjenja i politike. Između naše budućnosti, da bismo je imali, i nedavne prošlosti u meri u kojoj ima dodirnog sa ratom i nasiljem, mora biti podignut neprobojni zid. Mora ga graditi u sebi svaki pojedinac, svaka stranka, svaki pokret, svaka nacija i država. Bez toga, naša budućnost će se svesti na reprodukovanje nedavne prošlosti.

- Nemamo pravo da zatvaramo oči pred dokazanim i očiglednim zločinima, ma ko ih činio. Još manje imamo pravo da, ne prepuštajući počiniocima pravdi, svedemo celi narod i celu državu na status krivca.

- Korene i odgovornost za svoje probleme moramo tražiti, pre svega, u sopstvenoj sredini. Upiranje prsta u one na strani, čak i kada nose breme sopstvene krivice i odgovornosti, predstavlja naivnu zabludu kojom se problemi ne rešavaju, a tako neophodni prijatelji udaljavaju od nas.

- Moramo temeljno, odgovorno i zajednički razmišljati o svom budućem međunarodnom statusu. Moramo biti svesni svoje sadašnje smanjene veličine, moći i reputacije. Samo za nekoliko godina izmenio se svet, odnos snaga i strujanja u njemu. Imamo druge i drugačije susede. Na našem kontinentu dominiraju drugačija stremjenja koja inspirišu praktično sve druge države. Danas se pitanje spoljne bezbednosti jedne zemlje najvećim delom više ne nalazi u njenim rukama, već u sistemu kolektivne bezbednosti kao strateškog interesa svih. U svemu tome treba izgraditi naše novo mesto. Može se pokazati najcelishodnijim da ostanemo van vojnih saveza, kao država sa statusom aktivne neutralnosti.

- Svoje prisustvo i uticaj u međunarodnim odnosima ostvarivaćemo pre svega dubinom i ugledom demokratije kod kuće, uspešnim privređivanjem na temeljima prave tržišne ekonomije i načinom ponašanja prema drugima. Od toga zavisi i stepen naše prihvatljivosti kao partnera drugih.

- Naš apsolutni spoljnopolitički prioritet treba da bude potpuno sređivanje odnosa sa svim državama u regionu i što brže rešavanje glavnih problema sukcesije. Moramo tome prići realno, pragmatski, sa recipročnim izbalansiranim uvažavanjem međunarodno verifikovanih interesa. Traži to novu dobru volju i novu pozitivnu energiju svih učesnika pregovora.

- Naš drugi prioritetni cilj je povratak u međunarodne političke, ekonomske, finansijske i druge organizacije i institucije. Svesni smo koji je naš

deo puta do tog cilja. Razmotrićemo sve aspekte od početka, sa željom da budemo na realnom terenu i da preduzimamo realne korake koji nas zaista približavaju pomenutom cilju od suštinskog, najvišeg značaja za zemlju.

- Svesni smo unutrašnje i međunarodne dimenzije problema Kosova i drugih aktuelnih unutrašnjih pitanja. Ne smemo se utapati u zabludu da se takve stvari drugih ne tiču, i da smo uradili sve i na najbolji način. Počnimo od poštenog dijaloga, nudeći - i tražeći isto i od drugih - demokratski prilaz i uverljive demokratske solucije. Moramo se svi ponašati tako da uzajamno podstičemo međusobno poverenje.

- Demokratski život i ugled zemlje su nezamislivi bez demokratskog ponašanja stranaka i drugih činilaca na javnoj političkoj sceni. Takvo ponašanje isključuje siledžijstvo, kao i iscrpljujuće uzajamno optuživanje sa ciljem diskreditovanja onih koji misle drugačije. To vodi opasnim situacijama koje nas udaljavaju od demokratije. Neka se prednosti stiču kroz nadmetanje konstruktivnih programa u korist čitave zemlje i svih njenih građana. Neka pobednici u tome budu pobednici i na izborima. Ne možemo se punopravno i ravnopravno uključiti u Evropu ako ne težimo, a u mnogome i ne dostignemo, evropski nivo kulture političkog ponašanja.

I tu je beleškama kraj.

Ne znam zašto, ali se setih Kenedija i njegove inauguracione besede koja predstavlja biser te vrste govorništva.

Osnovna poruka je bila - moramo menjati hladnoratovsku logiku i ponašanje, jer nas mogu odvesti u pravi rat; počnimo od novog početka i bez sujete, i ne strahujmo od menjanja politike ako to služi američkom i opštem dobru. Pade mi na pamet i De Gol sa svojim kratkim i mudrim govorima, izgovaranim bez pisanog teksta, i prožetih hrabrošću koju zahteva obračun sa sopstvenim uverenjima i postupcima, ako je to cena da se Francuska oslobodi anahronih kolonijalnih ambicija i povrati demokratsko dostojanstvo i vidnu ulogu u Evropi. Setih se i Hruščovljeve odvažnosti kada je žestokom osudom staljinizma zapravo raskrstio sa svojim dotadašnjim uverenjima, i time i svojoj zemlji i sebi omogućio visoku reputaciju. Možemo mu priključiti starog i mudrog Denga koji se od najtamnijih strana kineske politike i postupaka digao do shvatanja i prakse koji su Kinu preporodili.

I nađoh se pred pitanjem: smemo li verovati snovima? Koliko je dug put do jave?

"Danas", 22. jul 1997.

Vrbunski dijalog i svedočenja

Iz "Sećanja i komentara Mirka Tepavca", podsticanih lucidnim pitanjima i zabeleženih znalačkom rukom Aleksandra Nenadovića, zrače brojne dragocenosti: od misaonih i umnih do literarnih, od autentičnosti građe i saznanja koja se nude do visoko profesionalne upotrebe reči.

Pa ipak, najveću vrednost vidim u uzdignutosti dijaloga i traganju za istinom, u naporu da se hladnom glavom, bez predubedenja i apriorističkih stavova, krajnje racionalno i odgovorno prema činjenicama, razmatranju i analiziranju pojave i ličnosti naše novije istorije i daju sopstvena mišljenja o njima, kao prilog sveobuhvatnijim studijama kakve nam tek predstoje. Pri tome je vidljiv napor dvojice autora da nadviše žuč koju je morala stvoriti - to je ljudski - njihova lična sudbina, i da na autentičan i čestit način, dakle dosledni sebi i svom ukupnom ponašanju, oduže svoj dug i daruju nam zapise od izuzetnog značaja.

Prepuštajući snažno data ratna sećanja Mirka Tepavca emocijama i mislima o jednoj uzvišenoj epohi i izuzetno hrabrim i čistim ličnostima u njoj, hteo bih - naravno, sasvim ovlaš - da dodirnem tri teme koje u knjizi imaju važno mesto i koje će se, već same po sebi, a pogotovu zbog autorskih prilaza i viđenja, verovatno različito doživljavati.

Tepavčeva spoljnopolićka sećanja i razmišljanja puno kazuju i predstavljaju svedoćanstvo za sebe. Ali, bojim se, ma koliko nam mnogo dala, dosta su nam ostala i dužna. Možemo žaliti što je jedan ambasador i ministar inostranih poslova u godinama velikih promena u svetu i previranja kod nas, bio tako štedljiv i restriktivan u sećanjima na svoju diplomatsku aktivnost, u što ubrajam i razgovore o svetu i nama sa predsednikom Titom, Koćom Popovićem, Markom Nikezićem i istaknutim stranim ličnostima. Kažem ovo tim pre što je Mirko Tepavac, ako mogu za trenutak da prisvojim pravo koje pripada drugima, upamćen u našoj diplomatiji i kod onih koji su je izbliza pratili po unošenju racionalnosti, kristalne misli i novog, kondenzovanog jezika u spoljnopolićke tekstove i nastupe, po doslednosti da se odnosi sa socijalistićkim svetom tog vremena ćvrsto drže u mećudržavnim okvirima i urećuju na temelju prava, van politizovanih emocija. Upamćen je i po modernom osećaju za nesvrstanost, koju je video kao polićku filozofiju blisku demokratskim stremljenjima svuda u svetu, i kao oblik ostajanja van pretećih blokova uz

otvorenost prema svima. Nema tu ni traga nekom geopolitičkom opredeljenju, kako se to danas zlorado vulgarizuje.

Možda će deo o tzv. liberalizmu pobuditi posebni interes, jer spada - uz tekstove drugih autora - među ozbiljnije napore da se, ovog puta sa vremenske distance i van dosadašnjih šablona, sa veoma kompetentnog mesta pruži istorijska građa o jednom još uvek nedovoljno rasvetljenom razdoblju, politici i ponašanju najvažnijih političkih faktora na našoj sceni početkom 70-tih godina. Svežina političke misli i orijentacija na tolerantni dijalog kao oblik usklađivanja i kristalisanja raznorodnih gledišta, čemu je davao ton "civilizovani i razložni Evropejac", kako je Tepavac nazvao Marka Nikezića, delovali su tada ohrabrujuće kod mnogih i sugerirali utisak o dolasku nečeg modernijeg, demokratskijeg, bližeg evropskim dostignućima. Bilo je to strujanje koje je kod znatnog dela kadrova i intelektualne elite budilo nadu u drugačiju, višu epohu onoga što smo nazivali humani, demokratski socijalizam.

Autori, i sami istaknuti učesnici tadašnjih zbivanja, kao da su se zaustavili na jednoj tački, ne rekavši sve. Mnogi čitalac, pogotovu mlađe generacije, osetiće potrebu da upozna i osnovne političke, ekonomske, strateške komponente jednog koncepta koji je ambiciozno sazrevao pre četvrt veka. Možda će tu potrebu, aktuelniju danas nego juče, zadovoljiti neke druge knjige i analize, a pogotovu rasprave koje nam upravo danas mogu olakšati prepoznavanje i pronalaženje pravih kontura one naše nove fizionomije koja nam, zamenjujući postojeću, može pouzdano obezbediti pravo mesto u izmenjenoj Evropi.

Razmišljajući o svemu tome, čovek se neminovno susreće sa pitanjem koje kao da se i danas ponavlja: da li jedan koncept uređenja i politike, jedno novo strujanje, ma koliko moglo biti demokratsko u svojoj suštini i htenjima, može na osnovu samo tih vrednosti da savlada utvrđenja i mehanizme nepomerljive i nepomirljive vlasti, oslonjene i na političko-mentalno stanje nacije. Koji je pravi put da dobre ideje, koje se prožimaju sa najvišim evropskim demokratskim dometima i već i time predstavljaju suštinski interes nacije i zemlje, probiju okoštale barijere i počnu da se ostvaruju i u uslovima kada izgleda kao da se sve zaverilo protiv toga.

I još jedna za mnoge kontroverzna tema - Tito. Uloga i potezi starog jugoslovenskog predsednika posmatrani su prevashodno u ograničenom vremenskom razdoblju, ali iz raznih uglova, sa uvažavanjem koje ima i toplinu i meru, sa demistifikacijom koja, umesto oreola i nategnutog obožavanja, dočarava ličnost od krvi i mesa, i autoritarnu i sa sluhom i potrebom za mišljenjem kvalifikovanih saradnika i sagovornika. A istovremeno, posmatrani su sa kritičnošću koja odražava napor ka ilustrovanju tipičnih obeležja tog vremena, načina vladanja i ponašanja političkog vrha bez dovođenja u pitanje celine uloge i doprinosa Titove ličnosti ugledu i uzletima zemlje tokom više decenija.

Ova epoha razmatra se kao zaključeno istorijsko razdoblje sa kojim nema

kontinuiteta. To razdoblje, ostavivši duboke tragove i u dometima zemlje, i u svesti ljudi, i u načinu na koji smo doživljavani u svetu, tek očekuje tako neophodnu duboku i svestranu naučnu kritičku analizu, kako svih domašaja koji nam danas ponekad izgledaju kao nestvarni san, tako i svih promašaja i propuštenih šansi čije nam pouke i poruke mogu biti više nego dragocene. Ali je već sada sigurno da taj deo naše istorije nema ničeg dodirnog, ni u filozofiji ni u viziji, ni u etici iz koje je izrastala ideologija, ni u ideologiji iz koje se radala politika, ni u ponašanju niti u poimanju sveta, sa shvatanjima, sistemom i praksom koji danas dominiraju u našoj i pojedinim drugim državama proisteklim iz SFRJ.

Zvuče ovi delovi knjige, kao uostalom i mnogi drugi, kao čistilište i ohrabrenje, nasuprot prizemnoj praksi tretiranja naše najnovije istorije i ličnosti u njoj pomoću uličarskih psovačkih "argumenata", kombinovanih sa nesuvislim salonskim ogovaranjima koja pretenduju na završnu presudu. To je onaj mutni talas koji, nažalost, u mnogome daje dominantno obeležje našem vremenu i na svoj način svedoči o stanju duha znatnog dela nacije i njene intelektualne i duhovne elite, u kome preovlađuje apsurdno verovanje da je "Srbija merilo za svet, a ne svet za Srbiju", da parafraziram Tepavčeve reči.

Utoliko više knjiga koja je pred nama deluje kao dragoceni dokaz da je moguće i potrebno drugačije, kao svojevrсни poziv da se tama i mračne namere potiskuju istinom i demokratskom vizijom do kojih se dolazi poštenim, odgovornim i znalačkim dijalogom na nivou najboljih tradicija ove zemlje i Evrope.

Ova knjiga zahteva da se čita pažljivo, bez žurbe, sa vraćanjem na pročitano. Tako će se i čitalac uključiti u dijalog Nenadovića i Tepavca, i otvoriti dijalog u sebi, sa sobom. Upotpuniće to sopstvena razmišljanja i tražanja, pri čemu ne treba strahovati ni od preispitivanja dosadašnjih predstava o događajima i ljudima. Najvažnije ipak nije u knjizi. Najvažnije će biti ono do čega će svako doći sam, u sebi. I biće kao i ja, zahvalan Aleksandru Nenadoviću i Mirku Tepavcu na njihovom sjajnom poduhvatu, na ozbiljnosti, intelektualnoj odgovornosti i čestitosti koje suprotstavljaju prljavom vremenu, duhovnom i fizičkom nasilju i besmislu koji nas okružuju, kuže i guše.

*Reč na promociji knjige Aleksandra Nenadovića "Mirko Tepavac - sećanja i komentari", održane u Novom Sadu, 21. aprila 1998.
(Iz lične arhive)*

Zašto se pojam internacionalizacije tako često mistifikuje

Zapanjujuće je koliko smo ovih godina, ovih meseci, a naročito ovih nedelja sa svih strana zapljuskivani - ograničimo se samo na spoljnu politiku - lavi-nama obmana, neistina, šarlatanskih tumačenja i nesuvislih obećanja. Čovek se nevoljno sukobljava sa pitanjem - jesmo li zemlja na tako niskom nivou opšteg znanja i obaveštenosti, da mnogima sve to može izgledati kao otkrovenje istine. Možemo li voditi uspešnu politiku izlaska iz bespuća i uključenja u svet, ako solidno poznavanje stvari (što je minimum odgovornog bavljenja bilo čime) zamenjujemo improvizovanim tvrdnjama i obećanjima van sveta i vremena u kome živimo. Kao da će se svet uklopiti u naše formule i priželjkivanja, uglavnom za kratkoročnu upotrebu, umesto da otkrivamo i otkrijemo nova i pozitivna kretanja u svetu i nađemo svoj nacionalni i ljudski interes u njima.

Postavlja se i pitanje: da li protagonisti čudovišnih tvrdnji i obećanja zaista veruju u ono što govore, ili smatraju da je poigravanje sa vitalnim interesima zemlje i nadama ljudi dopušteno u borbi za lične interese. Ako je prvo u pitanju, onda se radi o neznanju i nekompetentnosti. A ako je drugo, onda imamo sukob sa moralom. I jedno i drugo je krajnje zabrinjavajuće.

U gotovo smešnom, do te mere deplasiranom insistiranju na tzv. "patriotskom" prilazu i stavu ponovo zaglušuju zlokobne izjave, izvedene iskonstruisane teze, da je sve što zaželimo naša sveta unutrašnja stvar, treba samo da to izjavimo, i da niko sa strane (zapravo međunarodna zajednica i njene organizacije) nema prava da se meša, čak ni da pita. Kao da se linija podele između "patriotskog" i "anacionalnog" svodi na zid kojim se ograđujemo od sveta i samoosušujemo na pogibeljnu dugu izolaciju. Niti su borci za zid, a to znači i mrak unutar njega, patriote, niti su njegovi protivnici anacionalni. Upravo uklanjanje tog zida i nesmetano prožimanje zemlje i njenih građana sa ostalim svetom i njegovim demokratskim, umnim i materijalnim tekovinama i strujanjima objektivno predstavlja naš najviši patriotski i nacionalni interes i zadatak.

Već veoma mnogo kasnimo sa napuštanjem zablude da je dovoljno proglašiti neki problem unutrašnjom stvari, pa će se staviti van snage kompetencije

međunarodnih organizacija. Zaboravlja se aksiom spoljne politike u savremenim uslovima, da sadašnje međunarodno pravo, sadržano u Povelji UN i u mnogim dokumentima koja su prihvatile sve države, dakle i naša, podrazumeva veoma velike kompetencije OUN i drugih međunarodnih organizacija, kao izraz opštih i zajedničkih interesa. To je naročito izraženo kada su u pitanju ugrožavanje mira, pretnje silom i povrede prava čoveka. Klasično tumačenje suvereniteta prevaziđeno je obavezama o poštovanju zajednički utvrđenih principa i ciljeva, te više ne može služiti kao zaklon za nedemokratski voluntarizam "u sopstvenoj kući". Otuda i internacionalizacija jednog problema (ako već nije moglo biti izbegnuto njegovo nastajanje) nije bauk koji se mora po svaku cenu pobediti, već oblik angažovanja međunarodne zajednice, kako bi bili poštovani bezbednost država, teritorija i prava ljudi.

Pojam internacionalizacije se često mistifikuje. Ako uklonimo tu namerno stvorenu dimnu zavesu, uočićemo u međunarodnoj praksi nekoliko sukcesivnih stepena internacionalizacije nekog problema. Vredi ih ukratko izložiti, da bismo bili na realnom terenu.

Prvi stepen je privlačenje pažnje međunarodne javnosti, putem medija i izjava, na postojanje određenog problema u nekoj državi ili regionu što zahteva dalje praćenje.

U sledećoj fazi identifikovani problem se uključuje u dnevni red kompetentnih međunarodnih organizacija i institucija radi razmatranja i utvrđivanja da li postoji povreda međunarodnog prava.

Sledeću stepenicu predstavljaju posmatračko (na licu mesta) i posredničko angažovanje međunarodnih faktora, na osnovu preciznog mandata kompetentnih međunarodnih organizacija. Četvrtu fazu karakterišu preporuke, apeli ili zahtevi međunarodnih tela državi u kojoj problem postoji, da preduzme određene mere i ukloni nesklad sa međunarodnim pravom.

Iza toga, kao sledeći korak, slede obavezujuće odluke međunarodne organizacije, zasnovane na Povelji UN i drugim relevantnim dokumentima i poziv državi u pitanju da ih izvrši, uz pretnju, odnosno primenu sankcija.

Najviši stepen internacionalizacije jednog problema predstavlja preuzimanje neposredne međunarodne odgovornosti na licu mesta, uz prisustvo i eventualnu upotrebu strane vojne sile, čime se privremeno suspenduju redovne nadležnosti i vršenje vlasti države u pitanju.

Posleratna istorija i praksa međunarodnih odnosa pružaju obilje primera "internationalizacije" pojedinih problema ili pitanja. Tu, striktno uzev, spadaju čak i strani posmatrači na izborima u nekoj zemlji, misije dobrih usluga radi lakšeg pronalaženja rešenja za sporove, posmatračke misije koje prate kako se poštuju ljudska prava, itd. Posle svega, lakó je utvrditi da su - što se nas tiče - sve faze krize poslednjih godina i raspada države, zatim rat na bivšim ju-prostorima, brojna otvorena pitanja kao posledica raspada i rata, kao i demokratske slobode i prava odavno na raznim nivoima internacionalizo-

vanosti.

Dejton je posebno ubedljiv primer. Moramo se pošteno zapitati: da nije bilo snažnog (mada ponekad i pogrešno usmerenog) angažovanja međunarodnih faktora, da li bi bio zaustavljen rat u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj, ili bismo se i dalje besomučno uzajamno ubijali zbog teritorija bez ljudi. Takve ambicije nisu do kraja odbačene niti postale neponovljiva prošlost. Ili, da nema snažnog autoriteta međunarodne zajednice, da li bismo bili u stanju, sa ovakvim podelama i stanjem duha nacije, da sami savladamo nasilja i pogromaške ambicije, koje prepoznamo u mnogim izjavama i postupcima na našoj sceni.

Moramo se, imajući sve ovo u vidu, ponovo, pošteno i iznad svega odgovorno zamisliti i nad problemima na Kosovu, koji su već dugo, a u najnovije vreme i veoma naglašeno, predmet posebne pažnje i angažovanosti međunarodne zajednice. Odricanje njenih nadležnosti i sposobnosti da utiče je, blago rečeno, donkihotovski potez. Braneći se, tobože, od "internacionalizacije" odbijamo da uvidimo da je problem Kosova odavno internacionalizovan i da su na pomolu sve ozbiljniji koraci u tom pravcu. U pitanju su strateški i dugoročni interesi zemlje. Treba birati između sile i arogancije, u zabludi da je to pouzdan i "jedino mogući" put, i razumnosti koja se zasniva na demokratiji, razumljivoj i prihvatljivoj za sve, i za nas ovde i za svet. Bira se između novog poraza ili pobeđe koja nam može doneti neprocenjivo mnogo.

Mudrost se i ovde ne sastoji u proglašavanju nepostojećim nečeg što realno postoji, i u arogantnom odbijanju dobrih usluga međunarodnog faktora, rizikujući da odbijanje ponuda i saveta značajnih evropskih zemalja dovede do direktnijeg i težeg angažovanja međunarodne zajednice.

Mudrost nije u zatvaranju očiju pred stvarnošću, već u naporima da se ponašamo tako da nam stvarnost bude bolja, da privlačimo pažnju sveta ne svojim problemima koji otvaraju put angažovanju međunarodne zajednice, već svojim demokratskim i drugim dometima koji donose opšte priznanje i podršku.

Zahteva to, kao početak, hrabro gledanje istini u oči. Sa zabludama, samoobmanama, sejanjem iluzija i samouverenošću bez pokrića niko još nije vodio uspešnu politiku. Ima li nečeg što bi nam, danas i sutra, bilo potrebnije od toga?

"Danas", 6. decembar 1997.

Između zaglušujućih zvukova i neme zamišljenosti

Možda je vrh Golgote, ovih dana i ovih sati, ipak pređen. Olakšanje je razumljivo. Ali, da li je i razlog za lakomisleni trijumfalizam na rečima i za slavlje na ulicama. Ne seju li se time nove zablude o svemu što smo prošli i o putu koji nam predstoji. Nameće se to ne samo kao političko, već i kao moralno pitanje. Nametali su ga i zaglušujući zvuci na Trgu Republike u vreme kada bi tok događaja pre zahtevao nemu zamišljenost i zabrinutost - nad mladim ljudima sa nasilno ugašenim očima, i nad sudbinom preživelih. Zabrinutost zbog mnogih rizika kojima bi mogao biti izložen naš silazak u sunčanu dolinu. Nije li odnos snaga na našoj sceni, opterećen i ambicijama pojedinih struja i njihovih lidera, dovoljan razlog za strahovanja od obračuna na ulicama.

Bilans svega nameće potrebu mnogih rasprava, pre svega sopstvenih preispitivanja, da bismo se rasteretili kobnih zabluda i da bi se u razmišljanjima i svesti većine ljudi ove zemlje našli pravi, realni i samim tim dragoceni odgovori. Moramo hrabro pogledati stvarnosti u oči i razlikovati pravi patriotizam od lažnog, pobedu od poraza, suverenitet od njegovog oštro ograničenog vida, zaštitu od progona sopstvenih državljana. I odgovoriti na pitanje - zbog čega se sve ovo samo nama dešavalo, gde su koreni zla.

Te rasprave, da bi donele plodove i služile ne samo građenju racionalne politike u potpuno izmenjenim uslovima kod nas i oko nas, već i skidanju koprena sa očiju i otrežnjenju posle zlosrećnog pijanstva, ne mogu biti vođene iza zatvorenih vrata. Moraju one biti javne, nesputane, odgovorne, ravnopravne, jer se radi o tome da čitav jedan narod i svaki građanin ove zemlje - zamišljen nad grobovima, ruševinama, gorčini poniženja - polažu ispit pred sobom, svojom savešću. I ispit zrelosti u traganju za pravim putevima koji zaista vode izlazu iz bespuća, pouzdanijoj budućnosti i normalnom životu. Mora se kristalisati strategija unutrašnjeg razvoja koja vodi napretku i na tome zasnovanom poverenju drugih u nas. Mora se izgraditi spoljnopolitički koncept koji nas ne sukobljava sa svetom, već otvara šanse da budemo integralni deo njegovih najboljih stremljenja.

Preispitivanje je potrebno i vodećim zemljama međunarodne zajednice, i njihovih teških zabluda i promašaja, koje im dodeljuju - priznali to ili ne, nji-

hov pozamašni deo odgovornosti za tok i epilog događaja oko nas i kod nas tokom protekle decenije. Bez toga bićemo dugo u opasnom međusobnom raskoraku, rizikujući da razorimo spone i poverenje koje smo zajednički stvarali više od jednog veka.

Ako je ovo krajnji trenutak za opšti napor u cilju pronalazjenja samih sebe, izmenjenih u ovom promenjenom svetu, onda bi važan deo tih traganja morali biti jasan koncept i jasni, realni ciljevi kako bi naš međunarodni položaj postao daleko povoljniji i omogućavao tesnu povezanost sa svetom i mogućnost uticanja na sopstvenu sudbinu. Ovim redovima čini se pokušaj da se podstakne rasprava o tome.

Svako ozbiljnije razmatranje zahteva da se, pre svega, uoče nove objektivne realnosti u kojima se nalazimo.

Prvo, nismo više srednje velika zemlja sa snagom koja je uvažavana i sa mestom u svetu i politikom koju su doneli bezbednost, prosperitet i ugled ne samo državi, već svakom njenom građaninu. Sada smo samo jedna u seriji malih država u regionu, a za razliku od njih još i razorena, razjedinjena i bitno oslabljena.

Drugo, već se nameće kao otvoreno pitanje - koliko smo suverena zemlja u punom značenju te reči, u meri u kojoj su drugi u Evropi, dakle zemlja čiji ustavni organi slobodno odlučuju o svim pitanjima na celokupnoj teritoriji države.

Treće, nismo više zemlja - razume se, privremeno - koja svojim prisustvom i ulogom u međunarodnim organizacijama i, uopšte, u međunarodnim odnosima može učestvovati u odlučivanju o zajedničkom životu u međunarodnoj zajednici i kroz to ujedno ostvarivati sopstvene suštinske interese.

Četvrto, postali smo zemlja prema kojoj je stvoreno ogromno nepoverenje u svetu, a posebno u evropskim zemljama i SAD, zemlja koja kao da je sukobljena sa svim i bez ijednog značajnijeg i pouzdanog saveznika. Naravno, ima mnogo argumenata o opravdanosti, a pogotovo o neopravdanosti takvog našeg tretmana. Međutim, ono što ostaje bolna realnost (pravična ili ne, to ne menja suštinu stvari) sa kojom moramo računati jeste da će to nepoverenje, koje se graniči sa faktičkim izgonom iz međunarodnog života, nažalost potrajati. Tome je doprinelo i strahovito dejstvo propagande u mnogim zemljama na sopstvenu javnost. To nepoverenje će se, s tim moramo računati, odražavati praktično na sve - od ozbiljnijih stranih ulaganja do tretmana naših građana u inostranstvu. Koliko će taj teški i umnogome ponižavajući položaj trajati, zavisice ipak najvećim delom od nas. Jednom reči, moramo mudro i strpljivo graditi novo poverenje u našu zemlju i u naš narod. To se ne postiže ni pretenzionim deklaracijama, ni zasnivanjem nade na povremenim solističkim izjavama stranih, često uglednih ličnosti, koje ne odražavaju ni javno mnjenje ni stavove vlada svojih zemalja. Jednostavno, moramo imati sistem, demokratsku praksu, ponašanje i u zemlji i prema svetu u kojima će se prepoznati suštinski

demokratski preporod. I moramo prionuti radu, osmišljenom i žestokom radu umesto jadikovki kako nam istorija nije naklonjena. Samo tako možemo očekivati ozbiljnu pomoć i poverenje drugih.

Kakva bi nam, dakle, bila najcelishodnija strateška spoljnopolitička orijentacija koja uzima u obzir i naš sadašnji položaj i odnos sveta prema nama, a u tom kontekstu i iznad svega suštinske dugoročne interese ove zemlje i svih njenih građana.

Sasvim nedavno su se, u istim ili međusobno vrlo bliskim političkim sredinama počele ocrtavati dve moguće opcije.

Jedna, pristupanje ugovornom odnosu sa NATO kroz formulu "Partnerstvo za mir". Stvarana je iluzija da je to neizbežni korak i istovremeno obavezna, najlakše ostvariva prva stepenica u procesu našeg institucionalnog povezivanja sa Evropskom unijom. Čista zabluda! Nikakva "prva stepenica" te vrste ne postoji. One su druge. Uz to, sasvim je opravdano pitanje - da li je NATO (i pre agresije) želeo takvo partnerstvo sa nama. Ako, kako izgleda, "Partnerstvo za mir" treba Alijansi da omogući prisustvo i uticaj u zemljama koje prolaze unutrašnje transformacije sa dosta rizika od neželjenog toka događaja, nisu li političko prisustvo i uticaj Alijanse u našoj zemlji (takođe još pre agresije) bili dovoljni da, i bez "partnerstva", zadovolje taj njihov strateški interes. O sadašnjoj situaciji ne treba ni govoriti.

Zatim, da li bi nam "partnerstvo" donelo veću bezbednost zemlje. U okruženju kakvo imamo, u kojem dominira volja NATO, mi sa "partnerstvom" ne postizemo ništa, ali gubimo moć samostalnog odlučivanja. U današnjem sklopu odnosa u Evropi bezbednost zemalja zavisi, pre svega, od kolektivnih interesa i odluka međunarodne zajednice. Ovde ne treba ni pominjati ogromne sopstvene troškove koje bi zahtevalo prilagođavanje naoružanja, vojnog školovanja, itd., standardima NATO. To breme teško podnose i daleko bogatije zemlje od nas.

Drugu opciju, još sasvim nedavno bučno prikazivanu u javnosti, predstavlja najavljivan savez sa Rusijom i Belorusijom na nivou neke međudržavne zajednice. U tome su bili najglasniji oni koji su sada, samo nekoliko nedelja kasnije, postali najkritičniji prema onome šta je i koliko je Moskva učinila da nam pomogne u ovoj situaciji. Već i to govori o neozbiljnosti same ideje i njenih protagonista. Savez Rusije i Belorusije je, sam za sebe, nedovoljno definisan i iskristalisan odnos. Te dve zemlje nemaju ni kopnenu granicu sa Jugoslavijom. Možda je pokretačka misao bila iluzija da bi preko pomenutog saveza došlo do vojnog angažovanja Rusije protiv SAD i Alijanse. Opet zabluda! Rusija - to se pokazalo i ovih dana - iznad svega čuva partnerstvo sa SAD kao jedan od svojih ključnih strateških interesa. Njene ekonomske i finansijske teškoće ne pružaju šansu za drugačije postavljanje. Najzad, Rusija ni sa zemljama bivšeg SSSR, sa kojima je daleko bliža nego sa nama, nema stabilne i precizno regulisane odnose koji bi joj obezbeđivali i željenu suprematsku pozici-

ju. I oni u Rusiji, koji se verbalno zalažu za uključenje Jugoslavije u zajednicu, čine to više kao oblik unutarpolitičkog suprotstavljanja Jeljcinu, nego što mogu da argumentuju državni interes Rusije i realnost tog koraka.

Očekivanja da može doći do saveza Rusije, Kine i Indije, inspirisanog suprotstavljanjem američkoj dominaciji, a u kojem bismo i mi našli utočište, ne spadaju u domen ozbiljnijih analiza i ocena. Interesi te tri zemlje su u mnogome veoma raznoliki, ali istovremeno i veoma podudarni, dugoročni i duboki kada je reč o očuvanju i daljem razvoju odnosa sa SAD.

Ukratko rečeno, bilo kakve naše vojno-političko institucionalno povezivanje sa bilo kojom velikom silom, pre svega sa hegemonima dva bivša bloka, podrazumevalo bi podređenost interesima onog "savezničkog" u njegovom nadmetanju sa onim drugim. Nama je neophodno da u najvećoj mogućoj meri budemo subjekt u međunarodnim odnosima, a ne objekt bilo čijeg nadmetanja.

Iz svega proističe da bi položaj u međunarodnim odnosima, oblik našeg statusa u njima, koji pruža optimalne mogućnosti mogao biti, pre svega, aktivna neutralnost. To podrazumeva nepovezivanje (ugovorno, vojno-političko) sa vodećim silama u svetu i zadržavanje maksimalne autonomije odlučivanja u okviru opštih normi savremenog međunarodnog prava. To ni u čemu ne sputava, pre bi se moglo reći da podstiče, tesno povezivanje, u perspektivi i potpuno, sa međunarodnim regionalnim, ekonomskim i drugim organizacijama.

Ohrabrujuće je primer Finske koja se, zahvaljujući ovom statusu, od poražene zemlje u proteklom svetskom ratu uzdigla do vrha međunarodnog ugleda, ostvarivši optimalnu bezbednost i uključenost u svetska ekonomska, tehnološka, naučna i najšira politička strujanja. Ohrabruje i primer Austrije koja je, ostavši van vojnih saveza, i istovremeno duboko uključena u mehanizme Evropske unije, imala mogućnost da odbije zahteve NATO za prelet aviona radi agresivnih dejstava u Jugoslaviji.

Stremljenje ka aktivnoj neutralnosti bi, još od momenta konstruktivnih javnih i kompetentnih rasprava o tome, moglo učiniti snažni utisak na međunarodnu zajednicu i ubrzati, i u javnosti i kod vlada drugih zemalja, potiskivanje negativnih naslaga u predstavama o nama i građenje novog poverenja prema nama. A ono je jedan od ključnih preduslova za oporavak i razvoj, za priliv kapitala, tehnologije i drugog, i za otvaranje vrata saradnji sa međunarodnim organizacijama, institucijama, i sa brojnim značajnim zemljama. I za ostvarivanje punih suverenih prava u okviru naših granica.

Hoćemo li imati mudrosti i snage da, bez odlaganja, stupimo na teški, ali i jedino spasonosni put od bezumlja ka trezvenosti. Nemamo više prava na zablude, niti vremena za ponavljanje grešaka.

Nova spoljna politika

(POLAZNE OSNOVE, STRATEŠKI PRAVCI)

Ova skica ima, pre svega, za cilj da doprinese neophodnim širim razmišljanjima i traganjima za novom spoljnom politikom naše duboko izmenjene zemlje u bitno promenjenom svetu. Politike koja bi polazila od tih promena i tako dobila realne pretpostavke da izrazi savremene nacionalne i državne interese i da postane integralni deo dubokih demokratskih preobražaja i stremljenja u međunarodnim odnosima na našem kontinentu i u svetu. Takva nova politika se, naravno, ne može voditi ako se svodi na napore da se odbrane i opravdaju svi duboko pogrešni potezi koji su nam doneli seriju poraza u sukob sa svetom, ma koliko on ne bio idealan. Nova politika koja teži da se to prevaziđe i otvori perspektiva našeg normalnog života i komuniciranja sa drugima, zahteva da se oslobodimo tog vodeničkog kamena o vratu ove zemlje i njene budućnosti.

Jednim delom ova skica predstavlja sintezu ocena i stavova koje sam u raznim prilikama izlagao ili objavljivao, težeći stalno ozbiljnoj raspravi o ovim, kako verujem, izuzetno važnim pitanjima.

Svako ozbiljnije i odgovorno razmatranje ove teme ne može zaobići pokušaj da se, makar i ovlaš, u najopštijim crtama, najpre označe promene u svetu koje ga u mnogome čine drugačijim i u kojem treba, umesto nerazumnog konfrontiranja, da nađemo svoje zadovoljavajuće mesto. I istovremeno da se, za ovu priliku sasvim kratko, realno sagleda naš sadašnji međunarodni položaj, kao objektivna polazna tačka u građenju nove politike.

Proces dubokih promena u Evropi i u svetu, pored ostalog, obeležavaju:

Prestanak, još pre više decenija, kolonijalnih ratova, a zatim i raspad kolonijalnog sistema i emancipacija desetina i desetina naroda koji su stekli samostalne države. Istovremeno je nastao i duboki preobražaj u stremljenjima bivših kolonijalnih sila. Postalo je opšteprihvaćeno da nema više osvajanja tuđih teritorija i prekrajanja sveta. Sve su to istorijski zaokreti ka demokratizaciji međunarodnih odnosa.

Iščezli su blokovi u ranijem vidu kao osnovni oblik podele razvijenijeg dela sveta i njihovog nadmetanja, pretnji silom i potiskivanja, stvarajući time stalni izvor šire opasnosti, ratnog sukoba uz upotrebu nuklearnog oružja. Sadašnje

podele u Evropi i svetu proizilaze iz mnogih razlika interesa, ali nemaju blokovska obeležja i ne nose rizik ratne opasnosti. Podeljeni delovi sveta su istovremeno u partnerskim odnosima, kao izraz svesti da, umesto postrojanja u funkciji mogućeg rata, savremeni interesi svake zemlje i međunarodne zajednice u celini zahtevaju uzajamno poverenje, saradnju i zajedničku odgovornost za mir i poredak bez nasilja i ugrožavanja bezbednosti drugih. Ti interesi za partnerstvom nadvisuju sukobe interesa i ambicije za nekontrolisanom prevlašću.

Poodmakli su integracioni procesi u razvijenijem delu Evrope, sa tendencijom da - na nižem nivou i sa manjim dometom - budu prošireni i na druga područja kroz regionalnu saradnju i razne oblike povezivanja. Ti procesi odražavaju potrebu modernog ekonomskog i tehnološkog uspona, čiji napredak zahteva velika i sređena tržišta, udruživanje napora i smišljenu podelu rada, kako bi visok stepen racionalnosti i produktivnosti poslužio kao podloga i pokretač daljeg uspona, ali i privredno-političke moći država koje su u tome najdalje otišle. Ti procesi, svojom suštinom i mehanizmima, stvaraju širok sistem međuzavisnosti, potiskujući državno - nacionalne egoizme i opasna nadmetanja.

Kao potreba i posledica tih dubokih procesa, došlo je do snažnog uspona demokratske svesti najširih razmera. Mnoga ranija shvatanja o suverenitetu i nemešanju, koja su sve više zloupotrebljavana kao paravan za samovolju u sopstvenim zemljama i prema drugima, sada su zamenjena novim odredbama međunarodnog prava (završni dokumenti samita OEBS u Helsinkiju, Parizu i Istanbulu, i mnogi drugi izvori usaglašene volje većine zemalja). Nepovredivost granica, nenasilje, ljudska prava i čovekove slobode, međunarodna i međuetnička ravnopravnost i tolerancija, demokratsko ponašanje u zemlji i prema drugim državama, otvorenost za saradnju svih sa svima, stavljeni su iznad nacionalnih zakonodavstava i prakse i postali međunarodna preuzeta obaveza svih. Narušavanje tih pravila dobija tretman suprotstavljanja opštoj demokratskoj emancipaciji, kao kolektivnom interesu, i donosi precizno određene rizike.

Savremeno međunarodno pravo je time, od regulatora odnosa među državama, preraslo u mnogome u instrument opšte demokratske evolucije i emancipacije. Taj novi kvalitet ustvari i predstavlja novi pravno-politički poredak u Evropi, pa i u svetu. Nikakav drugi, u našoj propagandi nazvan "novi svetski poredak", ne postoji, niti se o njemu u drugim zemljama govori.

Naravno, sve to ne znači da su svet i međunarodni odnosi odjednom postali idealni. Istorija ne poznaje, a teško je verovati da će i upoznati, idealna razdoblja međunarodnih odnosa, idealne države, idealne režime, baš kao i idealne nacije ili ljude. Mnoge zemlje, koje su dale zapažen doprinos sopstvenoj i međunarodnoj demokratskoj evoluciji, učinile su i čine istovremeno ozbiljne greške u postavljanju prema drugim zemljama, u čemu su naša iskust-

va izuzetno teška. Međutim, ne može se poreći da je ostvaren istorijski nov kvalitet, da su otvorene realne šanse za bezbednost svih, za slobodu svih, za prosperitet, napredak svih i u tom okviru za spokojstvo svih ljudi. Danas nismo više suočeni sa opasnošću ratova širokih razmera, koji bi - imajući u vidu novo naoružanje - mogli biti pogubni za ljudski rod i njegovu civilizaciju. Dakle, ratova koji se u nekim našim sredinama, sa fatamorganičnim predstavama o svetu, glasno priželjkuju kao spas za sebe i šansa za sopstvenu "svet-sku ulogu".

I najzad, ono što je bitna - i za nas izuzetno važna - promena u međunarodnim shvatanjima i praksi, jeste da ugled, nivo i karakter prisustva jedne zemlje u međunarodnim odnosima, a to znači i stepen otvorenosti svih vrata za pristup finansijama, tehnologiji i za povoljni tretman u svim oblastima, ne zavise više u isključivoj meri od veličine i moći te zemlje, već sve više i sve očiglednije od demokratskog uređenja i prakse, od kvaliteta pravne države, od unutrašnje stabilnosti i od odnosa prema drugim zemljama i vrednosti doprinosa ukupnim međunarodnim odnosima. Kriterijum za to su savremene norme međunarodnog prava koje su osnovne domete demokratskih uverenja i evolucije pretvorile u opšteobavezujuća pravila. U tome su naše najveće šanse, drugih nema, kao što su u toj oblasti bili i naši najveći rizici i padovi.

Drugu polaznu osnovu u građenju nove spoljne politike predstavlja *realno sagledavanje našeg sadašnjeg međunarodnog položaja*.

Međunarodni položaj jedne zemlje odslikava njen faktički međunarodni status i sposobnost da, u sklopu međunarodnih odnosa, utiče na svoju sudbinu i da ostvaruje svoje suštinske legitimne nacionalne i državne interese, interese svojih privrednih subjekata i svojih građana.

Možda se sadašnji međunarodni položaj naše zemlje može najargumentovnije i najreljefnije prikazati, ako se navedu osnovna merila, primenjivana ranije kod nas, a još uvek i u solidnim analitičkim službama u stranim diplomatijama. Ta merila ne ostavljaju prostor improvizaciji ili neutemeljenim propagandističkim tvrdnjama.

Dakle, za procenu našeg međunarodnog položaja, i svake druge zemlje, poseban značaj imaju:

- Stepem nezavisnosti i mogućnosti ostvarivanja suverenih prava, posebno onih koja se odnose na teritorijalnu celovitost i mogućnost vlade i njenih institucija da ostvaruju svoje nadležnosti na celokupnoj državnoj teritoriji.

- Stabilnost prilika u zemlji i njenog pravnog poretka, odsustvo uočljivih ili predvidivih rizika od unutrašnjih sukoba.

- Međunarodni ugled i međunarodno poverenje, zasnovani na demokratskim ostvarenjima unutar zemlje i na ponašanju prema drugim zemljama. U tom sklopu i tretman zemlje u stranim medijima, kao i sloboda javne reči i misli u sopstvenoj sredini.

- Stepem otvorenosti prema međunarodnoj saradnji i angažovanja u toj

saradnji. Diplomatski odnosi sa svim državama su preduslov za to.

- Članstvo i prisustvo, stepen angažovanja i uticaj u međunarodnim organizacijama (političkim, ekonomskim, finansijskim, i drugim).

- Postojanje posebno bliskih, kad je moguće, i ugovorno regulisanih odnosa sa zemljama od međunarodnog ugleda i uticaja.

- Sređenost odnosa sa susedima i zemljama u regionu (u našem slučaju i sa svim državama proisteklim iz SFRJ), sa punim osloncem na međunarodno pravo i sa ciljem da se gradi zajednička regionalna budućnost.

• Politička i međunarodno-pravna kvalifikovanost za automatsko dobijanje međunarodne podrške i pomoći u slučaju spoljnih pretnji teritorijalnoj celovitosti i suverenitetu.

- Prisustvo u međunarodnoj naučnoj, kulturnoj, sportskoj i drugoj saradnji, i prisustvo drugih u sopstvenoj sredini.

- Sposobnost zemlje da stabilnošću i rezultatima privrednog sistema i razvoja, uključujući i stabilnost valute, bude uvažavan i tražen ekonomski partner u međunarodnoj razmeni.

- Sposobnost da se pruži puna zaštita i podrška naporima sopstvenih privrednih subjekata u ekonomskim nastupima na stranim tržištima.

- Stepem spoljne zaduženosti i sposobnosti za redovne otplate.

- Sposobnost da se efikasno obezbeđuju prava svojih građana prilikom putovanja i boravka u inostranstvu, i njihovog tretmana na nivou najpovoljnije međunarodne prakse.

- Sposobnost da se pruža zadovoljavajuća zaštita interesa naših nacionalnih manjina u susednim zemljama.

Naravno, ova merila mogu biti i šira, ali i u ovom, iskustvom proverenom izboru, omogućuju da se dođe do pouzdane i realne ocene našeg sadašnjeg međunarodnog položaja.

Ne vidim potrebu da se za svako navedeno merilo utvrđuje gde smo tu mi, kako sa nama stvari stoje. Te odgovore će svako lako pronaći, bez mnogo truda.

Sve što proističe iz tih odgovora može se sažeti u dve rečenice. Naš međunarodni položaj je na poražavajuće niskom nivou. On je objektivno lošiji nego u bilo kom periodu koji su, od svoje nezavisnosti krajem prošlog veka, prošle Srbija i Crna Gora.

Ta istina je surova, bolna i ponižavajuća. Zatvaranje očiju pred njom vodi nas u još dublji ponor.

Svaki napor da se uspešno izide iz tog ponora i krene novim, uspešnijim putem zahteva da se ova istina hrabro i pošteno sagleda i da se shvati da nam je ona startna osnova za novu politiku.

Imajući u vidu našu izuzetno tešku i svojevrsnu situaciju i stanje duha nacije, *nova spoljna politika*, da bi zaista mogla voditi izlasku iz duboke krize i bila uspešna, mora u punoj meri da uvažava najmanje četiri preduslova.

Prvo, u svom korenu i polaznim osnovama mora biti rasterećena nekritičke nacionalne samozaljubljenosti i samouverenosti, i slepe odbrane svega što je činjeno, ili propušteno da se učini, u protekloj deceniji. Dakle, ne kontinuitet, već raskid sa proteklim razdobljem, ne samoobmanjivanje o isključivoj odgovornosti drugih, već hrabro i pošteno sagledavanje sopstvenog dela odgovornosti.

Drugo, nova politika mora biti do krajnosti realna, zasnovana na realnim procenama sopstvene težine i moći, i naše prihvatljivosti za svet. Nismo više po ugledu na visokom evropskom i svetskom postolju, niti po veličini, snazi i uticaju uvažavani faktor. Sada smo manja, razrušena, siromašna, izolovana i prokažena država. Koliki je tu stepen nepravičnosti - ostaje tema za analitičare i istoričare. Danas sa takvim stanjem moramo računati kao sa surovom realnošću.

Treće, iluzorno je računati da se ugled, mesto u svetu i u međunarodnim organizacijama, i međunarodni tretman SFRJ može automatski preneti na našu sadašnju državu. Između ove i bivše države postoji razdoblje koje ih čini suštinski različitim u svetu, takođe i u bitnim obeležjima spoljne politike. Dovoljno je pomenuti otvorenost prema svetu, nasuprot ksenofobiji, široku saradnju sa svima, nasuprot sukobljavanja sa svima, uključenost u demokratsku emancipaciju međunarodnih odnosa, nasuprot proglašavanju te emancipacije opštom međunarodnom opasnošću, nevezivanje za blokove i velike sile, uz saradnju sa njima kao oblik očuvanja nezavisnosti, nasuprot ambicijama da se vežemo čvrstim ugovornim obavezama za jednu silu, itd. Dakle, tu nema kontinuiteta - ni političkog, ni u domenu strateške koncepcije, ni moralnog. Prethodna država je zatvorena epoha za sebe, koja zahteva naučnički smireno kritičko izučavanje. Sadašnja država, međutim, nosi veoma teško breme opterećenja, čije će postupno uklanjanje zahtevati mnogo promišljenih napora i puno vremena.

Četvrto, nova spoljna politika bi morala da bude kristalisana kroz demokratske rasprave i da tako postane, u najvećoj mogućoj meri, deo svesti i volje mislećih ljudi ove zemlje, ali i poluga za sticanje te svesti.

Na temelju svega izloženog, čini se da bi *osnovni strateški pravci nove spoljne politike* morali podrazumevati sledeće:

1) Pre svega, mora postojati jasan koncept za međunarodni status države, koji bi bio optimalno i ostvarivo rešenje, i koji bi nam omogućavao maksimum nesputanosti i istovremeno na najefikasniji način podsticao veliko neophodno poverenje drugih u našu zemlju.

Čini se da bi status aktivne neutralnosti, kakav danas imaju Austrija, Finska, Švedska, Švajcarska, Irska, najviše odgovarao našim suštinskim nacionalnim i državnim interesima, a - sa dosta sigurnosti se može reći - i međunarodnoj zajednici.

Svako čvrsto ugovorno vezivanje za bilo koju veliku silu nosi u sebi rizik

da budemo ograničavani u slobodnom izboru svojih postupaka i da postanemo poligon u nadmetanju drugih. Mora se imati u vidu da dve velike sile, kao i evropske značajne zemlje, još nemaju izgrađene strateške koncepte svojih međusobnih odnosa u izmenjenim uslovima, pa otuda ni na osetljivom balkanskom području. Svedoče o tome velike oscilacije u njihovom ponašanju, uz niz vrlo pogrešnih koraka, na ovim prostorima. I to je upozoravajući razlog za potrebu naše pozitivne distance i od jednih i od drugih. Uporedo sa time, svako pristupanje bilo kom vojnom savezu, u bilo kojoj varijanti, sadrži iste rizike, a ne donosi nikakve kvalitetne prednosti. Razume se, sa takvim savezom bi mogli biti sklopljeni *sui generis* sporazumi o saradnji (na primer, pristup tehnologiji, školovanje kadrova, vojno-naučna saradnja, i sl.), ali bez uključivanja u mehanizme koji bi nas obavezivali da sprovodimo *de facto* tuđe odluke. Takve odluke se mogu prihvatiti jedino ako ih, uz naše učešće, donose međunarodne organizacije i ako su obavezujuće i za druge.

2) Neosporni prioritet predstavljaju napori u cilju ukidanja sankcija. Široka aktivnost u tom pravcu ne bi smela biti, makar i jednim delom, u funkciji međustranačkih nadmetanja i sticanja poena kratkog daha. Ona bi morala delovati kao izraz nacionalnog demokratskog interesa da, ostvarenjem širokih komunikacija i saradnje sa svetom u svim domenima, zatvaramo prostor za anahronu ksenofobiju i omogućujemo prožimanja demokratskim strujanjima.

3) Sređivanje odnosa sa državama, proisteklim iz SFRJ, ima izuzetni značaj, jer ujedno otvara put i normalizaciji odnosa sa organizacijama i institucijama međunarodne zajednice. Sređivanje odnosa bi, kao prve korake, podrazumevalo uspostavljanje diplomatskih odnosa, gde ne postoje, bez prethodnih uslova, aktiviranje konzularnih funkcija zaštite svojih državljana, normalizovanje komunikacije građana i osnovnu trgovinsku saradnju. Sređivanje odnosa sa pomenutim državama, kao i rešavanje problema sukcesije, ne bi smelo biti podređeno ambicijama bilo koje strane da nametne svoju viziju raspada SFRJ i da izbegne svoj deo odgovornosti za događaje protekle decenije. Normalizacija bi, da bi donela nov kvalitet u regionu, morala biti u funkciji građenja novog poverenja i sve tešnje saradnje na Balkanu. Taj zajednički interes bi morao nadvisiti bilo čije sujete i kratkounna ponašanja. U sređenim odnosima se i najteži problemi lakše rešavaju. U nesređenim, i marginalne stvari postaju ozbiljan problem.

Što se nas tiče, sređivanje odnosa sa državama, proisteklim iz SFRJ, predstavlja test međunarodnog poverenja u politiku i namere ove zemlje.

4) Povratak u vodeće međunarodne organizacije i tela - u OUN, OEBS, Međunarodni monetarni fond, Svetsku banku, u Svetsku trgovinsku organizaciju - ima izuzetan značaj. Taj povratak ne bi smeo biti otežavan pregovaračkim stavovima koji su već dugo neprihvatljivi za te međunarodne organizacije. Važnije je da budemo u tim organizacijama nego da se nadmećemo oko formule za naš pristup.

Treba očekivati da će obnova saradnje sa međunarodnim organizacijama i institucijama, posebno onim u oblasti finansija i trgovine, biti krajnje teški, mučni, puni uslovljavanja. Oni nisu bili laki ni kada smo imali drugačiju reputaciju i kredibilitet. Taj teški put prolaze i druge države. Međutim, za svaki napor i savlađivanje bilo kog problema moramo imati dovoljno energije, strpljenja, ali i znanja, jer je to cena za otvaranje budućnosti zemlje.

5) Od izuzetnog značaja je da se uključimo u regionalne inicijative (Pakt za stabilnost jugoistočne Evrope i druge), prožeti uverenjem da je stabilna institucionalizovana regionalna saradnja, pored drugih prednosti, jedan od veoma važnih načina da, zajednički, budemo uvažavani partner grupaciji razvijenih zemalja. Regionalna saradnja nije poligon za nadmetanje, već odskočna daska za stvarno uključivanje u evropske integracione procese. Naša uloga u tome će biti onoliko velika, koliko budu duboke promene u zemlji i politici.

6) Obnova i razvoj ekonomskih odnosa sa razvijenim delom sveta, naročito kada je u pitanju pristup kapitalu i tehnologiji, predstavlja bitan preduslov stabilizovanja prilika u zemlji i ostvarivanja reformi. Prepreke na koje treba računati su velike, između ostalog tu spada i niz pravnih, faktičkih i psiholoških ograničenja prema našoj zemlji. Savlađivanje tih teškoća opravdava svaki napor, jer se bez napretka u ovoj oblasti ne može očekivati izlazak iz krize i procesa zaostajanja za drugima. Uporedo sa time, neophodno je i snaženje ekonomske saradnje sa glavnim partnerima na evropskom istoku, i na drugim kontinentima, očigledno na drugačijim osnovama i sa manjim dometima nego što smo to imali u prošlosti.

7) Ulazak u Savet Evrope predstavlja u znatnoj meri prestižno pitanje, ali ima funkciju preduslova za šire uključivanje u organizacije i institucije međunarodne zajednice. Upravo zbog toga i dobija na značaju. Procedura zahteva poštovanje većeg broja međunarodnih standarda u unutrašnjoj politici. Otuda glavni napor u početku treba da bude usmeren upravo na prilagođavanje tim standardima.

Institucionalno povezivanje sa Evropskom unijom, sa krajnjim ciljem - ako to i buduće godine pokažu celishodnim - punog uključivanja u njene mehanizme, predstavlja višegodišnji zadatak. Prvu etapu u približavanju tom cilju predstavljaju ozbiljne reforme u zemlji, kako bi se ostvarili standardi koji zemlju čine pripremljenom i kvalifikovanom za tešnje uključivanje u vrlo složene mehanizme Evropske unije. Problem se, dakle, ni izdaleka ne svodi na izjavljivanje puke želje. Naravno, Evropska unija ne predstavlja idealnu organizaciju i, kako se to ponegde tumači, "san svih snova". Nije ona imuna od birokratskih stega, egoizma i nedovoljnog osećanja za probleme onih koji su manje razvijeni. Zemlje Evropske unije nose i mnoge grehe zbog ponašanja prema SFRJ i SRJ. Međutim, Evropska unija je danas nezaobilazni i odlučujući faktor u daljem razvoju Evrope i svake evropske zemlje. Bez nalaženja načina na saradnju sa tim ekonomski, finansijski, tehnološki i politički moćnim fak-

torom, ne možemo računati na bilo kakav sopstveni prosperitet kao suštinski nacionalni interes, koji nadvisuje sve drugo.

8) Nerešen problem saradnje sa Haškim tribunalom predstavlja ozbiljno opterećenje. Problem bi se mogao prevazilaziti polazeći od dva principa. Prvi, da svi nosioci krivične odgovornosti za zločine moraju biti suočeni sa nepristrasnom pravdom. Bez toga, ta odgovornost pada na sve građane zemlje i bili bi sputani svi naponi za izlazak iz krize. Drugi, preuzete obaveze u pogledu saradnje sa Haškim tribunalom moraju se bezuslovno poštovati.

9) Bilo bi veoma korisno, radi podsticanja poverenja u novu politiku i ponašanje zemlje, da se preduzmu određene mere kao izraz pune otvorenosti prema svetu. Tu bi, verovatno, morala biti primenjivana formula naknadnog reciprociteta. Na primer, turistički i poslovni dolasci stranaca bez naših ulaznih viza, uz očekivanje da će druge zemlje u razumnom roku zauzeti isti stav prilikom putovanja naših državljana. Takve mere su moguće u nizu oblasti, uvek sa ciljem da manifestujemo spremnost za neometanu saradnju sa drugim i cirkulaciju ljudi, roba, znanja, itd.

10) Problem Kosova, kao prevashodno unutrašnji problem, ali sa najvišim stepenom internacionalizovanosti, ima svoju specifičnost, izuzetnost i višeznačnost. Faktički status i međunarodni tretman Kosova, koji spadaju u težu kategoriju od protektorata, mogu biti pozitivno menjani i uklanjani, pre svega, u sklopu dubokih demokratskih unutrašnjih promena u zemlji. To bi moralo istovremeno voditi i potpuno novim prilazima rešavanju problema, bez bilo kakvih nacionalističkih i revanšističkih primesa na bilo kojoj strani, i novoj pozitivnoj energiji za pregovore i napredak. Korak po korak. Bez toga, sama spoljna politika ne može mnogo da učini. Istovremeno, od izuzetnog značaja je da naši zahtevi za dosledno angažovanje KFOR i drugih međunarodnih mehanizama na Kosovu, kako bi, u skladu sa obostrano preuzetim obavezama, tamo zavladao mir, sigurnost za sve i privikavanje na zajednički život, budu isticani u duhu pozitivnog pritiska, umesto propagandističkog konfrontiranja. Samo tako možemo obezbediti razumevanje i konstruktivno angažovanje drugih zemalja i OUN.

Kao očigledno dugoročni problem, Kosovo ne bi smelo da sputava napore na drugim glavnim pravcima nove spoljne politike. Uspeh na tim pravcima može samo da olakša pronalaženje obostrano prihvatljivih rešenja za Kosovo.

Na kraju, neophodno je još jednom precizno reći da nova spoljna politika, koja bi izrazila naše suštinske savremene nacionalne i državne interese, i bila u punom skladu sa demokratskim promenama u Evropi, može biti uspešna samo kao deo i posledica korenitih promena u zemlji. Ali, ni te promene neće biti pouzdane i dovoljne, ako u svesti, razmišljanjima i ponašanju većine ljudi ne dođe do punog i poštenog suočavanja sa istinom i sa sopstvenim odgovornostima, i do napuštanja - kako se pokazalo - pogubnih nacionalističkih zabluda. Možda se tu i dešava, ili ne dešava, pravi rastanak sa zabludama i

lažnim patriotizmom koji rađa nasilje.

I najzad, moramo se suočiti i sa realnošću da promene u svesti, politici, ponašanju, makar bile brze i duboke, ne donose brze rezultate u uklanjanju teškoća i posledica ratova i međunarodne izolacije. Moramo biti spremni na mukotrpan put koji iziskuje strpljenje i upornost. Taj put, a prošle su ga i druge zemlje koje danas imaju visoko mesto i ugled u međunarodnoj zajednici, ne može se zaobići deklaracijama o dobrim željama. On će biti lakši i kraći samo onoliko, koliko svojom izmenjenom politikom i ponašanjem, budemo sticali nov međunarodni kredibilitet. To novo poverenje u zemlju, dakle, ne mogu stvoriti pojedinačne ličnosti sa naše političke scene, bez obzira šta misle o sebi i svom, kako neki veruju, uticaju u međunarodnim centrima moći. Poverenje se, pogotovu u našoj situaciji, gradi i stiže postupno, pre svega u srazmeri sa dubinom, ozbiljnošću i rezultatima demokratskih reformi u zemlji.

Ako što pre ne krenemo tim putem, uplašeni teškoćama na njemu, ili ako se lakoverno ponadamo da će se naći neki drugi, lakši i brži izlaz, a pogotovo ako budemo smatrali da je ovaj kojim smo ovih godina išli najbolji, pa čak i jedino moguć, onda moramo računati da će pred nama i dalje biti vreme bede i poniženja, straha i beznađa, a bojim se i krvi. Vodi to u rizik novog brutalnog međunarodnog angažovanja u našoj zemlji. Zamislimo se nad pitanjem iznad svih drugih: zašto se sve ovo samo nama događa?

Da li nam je ikada bila potrebija mudrost?

Mart, 2000.

*Prilog ediciji Foruma za međunarodne odnose "Jugoslavija i svet 2000",
objavljenoj septembra 2000.*

Znamo li kuda idemo

Posle svega što smo doživeli u protekloj deceniji, sasvim je razumljiva opšta euforija. Ali, ona ne podrazumeva i pravo na olako shvatanje svega što nam predstoji, na netemeljitu promišljenost raznih izjava i pojedinih poteza, na iluziju da je glavno rešeno i da će sve dalje ići glatko. Promenama na vrhu je, pre svega, uklonjena suštinska prepreka normalnom razvoju zemlje i njene saradnje sa svetom, što je nesumnjiv osnovni nacionalni i državni interes. Nova politička elita, koja je zauzela i zauzima ključne pozicije u državi, izrasla je iz upornog kritičkog odnosa prema prethodnim nosiocima vlasti i njihovoj politici i ponašanju, a ne zahvaljujući alternativnom programu. A pobedila je oslonjena na energiju i masovnost opšteg revolta zbog stanja u koje smo dovedeni.

Pravi problemi i iskušenja, šanse i rizici, nade i razočaranja tek predstoje. Naša zemlja i društvo, pošto su ubedljivo pokazali šta neće, nalaze se pred potrebom da formulišu šta hoće. Ukratko, neophodni su nam celovit i mudar program, strateški ciljevi i definisanje politike kojom oni treba da se ostvare. Ti ciljevi i politika, da bismo zaista stupili na put prosperiteta i suštinskog uključivanja u savremene međunarodne tokove, ne mogu se svesti na prosto odslikavanje postojećih shvatanja i težnji u društvu, jer bismo ubrzo postali zarobljenici postojećeg stanja "đuha nacije", koji je formiran u uslovima ekspanzivnog nacionalizma. A on nas, pre svega, i deli od Evrope i savremenih shvatanja demokratije. Potrebni su nam takvi strateški koncept i politika koji nas - umesto konzerviranja velikog dela dosadašnjeg, ili vaskrsavanja odavno prevaziđenog nekadašnjeg sistema - vode u moderno demokratsko društvo, rasterećeno anahronih ideja i samozaljubljenosti. I koji nas ugrađuju u najnaprednija strujanja i domete na našem kontinentu. Bez toga, ostaćemo balkanska državica sa početka XX veka i suštinski udaljeni od Evrope.

Najavljeni ekspeze novog predsednika pruža dragocenu priliku da se zemlji ponudi takav strateški koncept i da se inicira otvoreno razmatranje njegove suštine.

Ostavljajući drugima da kvalifikovano govore o rešenjima za duboke ekonomske, socijalne i druge nasleđene probleme, i ostajući u okvirima koji su, verujem, od bitnog značaja za međunarodni položaj i delovanje naše zemlje, hteo bih - ohrabren nadama i istovremeno obuzet strepnjama - da pod-

staknem zajednička razmišljanja o nekoliko ključnih preduslova za realnu i uspešnu novu spoljnu politiku.

Pre svega, nemoguće je ostvariti novo društvo ako se ne sagledaju koreni zla prethodnog. Problem se ne može svesti na bezakonje i kršenje ljudskih prava, niti se može rešiti ograničavanjem na tezu o pravnoj državi. Ona je, nesumnjivo, nezamenjiv način da se u domenu demokratije postigne mnogo u poštovanju ljudskih i građanskih prava i u građenju stabilnosti demokratskog funkcionisanja sistema. Ali, pravna država, koja je u istoriji postojala i u nenaprednim društvima, nije čarobni štapić dovoljan da reši sve i da, sama po sebi, obezbedi izgradnju demokratskog društva, kvalifikovanog da se suštinski integriše sa najnaprednijim strujanjima i tekovinama na našem kontinentu.

Moramo imati jasan i čist odnos prema velikosrpskom nacionalizmu, koji je motorna snaga četiri izgubljena rata i raslojavanja bivše države, društva, tekovina mnogih generacija i glavni uzrok sukoba sa celim svetom. Nije dovoljan raskid sa politikom (a zapravo sa porazima i greškama) prethodne vladajuće strukture. Potreban je raskid sa anahronim idejnim političkim ekspanzivno nacionalističkim konceptom iz kojeg su proistekli i raspadi, i ratovi, i sukob sa svetom, i antidemokratija u zemlji. I potreban je jasan odnos prema odgovornosti lica koja su došla u sukob sa suštinskim nacionalnim i demokratskim interesima i sa pravom - podjednako domaćim i međunarodnim. U tome imamo svoj deo obaveza i ako im hrabro i pošteno ne pogledamo u oči i nastavimo putem samoobmanjivanja i samozaljubljenosti, ući ćemo u opasni lavirint i bespuće, otvarajući prostor najmračnijim snagama i stavljajući zemlju pred krajnje neizvesni i opasni ishod. Dakle, moramo raskinuti sa korenima zla, umesto samo zalečivanja posledica. I moramo ovom narodu otvoreno i pošteno reći zašto se sve ovo događalo samo nama, svojevremenim miljenicima međunarodne zajednice.

Neophodan je i čist, naučno objektivni odnos prema raznim razdobljima naše istorije posle dva svetska rata. Teško je prihvatiti ocene ljudi, koji rado ističu da potiču iz sveta nauke, da između posleratne Jugoslavije i režima koji je proistekao iz čuvene Osmе sednice CK SKS i bujao na talasima najzaostalije varijante prevaziđenih srpskih interesa, stoji znak jednakosti i da je to jedinstven period. To je isuviše ozbiljno pitanje da bi se, kako neki veruju, moglo skinuti sa dnevnog reda naivnim i jeftinim sloganima primitivnog antikomunizma, bilo da je ulični ili salonski. Umesto toga, potrebna nam je solidna kritička analiza svih razdoblja novije istorije, svih ličnosti koje su tome davale pečat, bez predubeđenja i predrasuda. Bez toga prošlost ne može biti pouka za budućnost. Ali, već sada je moguće praviti suštinsku razliku između politike bratstva i sukobljavanja među narodima, između saradnje sa svima i sukoba sa svima u svetu, između posvećenosti miru i vođenja četiri izgubljena rata (mogli su biti i dobijeni, suština se ne menja), između prosperiteta svih

građana i bede i poniženja u koja su dovedeni, između međunarodnog ugleda i prisustva na svetskoj sceni i prokaženosti i izolacije u svetu, itd. Dakle, potreban nam je smiren, objektivni odnos prema sopstvenoj bližoj prošlosti, kojoj su svoj doprinos, ovakav ili onakav, davali milioni još uvek živih ljudi. To je i preduslov za poverenje u budućnost.

Moramo imati jasan stav kakvom budućem međunarodnom statusu naše zemlje težimo. To nije stvar slobodnog izbora bilo koje opcije, već mora biti rezultat ozbiljne procene našeg sadašnjeg krajnje niskog mesta i tretmana u svetu, naših realnih moći i interesa u međunarodnim odnosima, naše preke potrebe da podstaknemo poverenje međunarodne zajednice u ovu zemlju. Čestitke i aplauzi sa strane će proći, a ostaju realnosti, često i surove, sa kojima se valja uhvatiti ukoštac. Nismo jedini koji ne odlučuju o svojoj sudbini, nisu to ni drugi, ali razumnim prilazom možemo mnogo da utičemo na naš što povoljniji tretman. Problem se svodi na to - uključiti se u postojeće vojno-političke strukture na našem kontinentu, ili graditi svoju budućnost na nepripadanju nikome i saradnji sa svima.

I najzad, moramo biti svesni da promene u svesti, opredeljenjima, politici i ponašanju ne donose brze rezultate u uklanjanju teškoća na putu povratka u međunarodne organizacije i institucije i u ostvarivanju njihove željene podrške. Prvi talas pozitivnih reagovanja na ostvarene promene može, kako proističe iz iskustva mnogih drugih, da stvori opasne iluzije da je na svim putevima ka Evropi za nas upaljeno zeleno svetlo. Možda će pristup međunarodnim organizacijama i institucijama biti znatno olakšan, ali ne i saradnja sa njima, naročito u domenu finansija i nove tehnologije. Velike teškoće u toj oblasti imali smo i kada smo bili solidna država sa ugledom. Imaju ih danas i drugi. A mi, sviđalo se to ili ne, moramo imati u vidu i posebna opterećenja koja ćemo, bojim se, poduže nositi, kao što je međunarodno nepoverenje u zemlju i u njeno ponašanje, unutar sopstvenih granica ili prema drugima. Koliko je to opravdano ili nije, ostaje tema za mnoge rasprave. Za politiku je važno da je to realnost. Kada se bude radilo o deklarativnoj inostranoj podršci, ona neće izostati. Ali, kada se bude pregovaralo o ozbiljnijem prilivu kapitala, tehnologije i finansijske pomoći, o našem mestu i uticaju u međunarodnim organizacijama i institucijama, a od toga nam zavise i opstanak i napredak, moramo računati na brojne uslove. Vodeći među njima biće ubedljiv raskid sa korenima politike koja nas je dovela u sukob sa svetom, i stav prema Haškom tribunalu i licima koja, po oceni tog Suda, treba da budu privedena pravdi. Ostali uslovi, jednaki su oni i za druge, a bili su svojevremeno i za nas, svode se na dosledno kretanje ka pravnoj i privrednoj stabilnosti i modernoj tržišnoj ekonomiji. To lepo zvuči kao deklarisan cilj, ali put ka tome vodi kroz duboke socijalne i ekonomske potrebe. Bojim se da drugog puta nemamo. Moraćemo se, dakle, suočiti sa talasom novih teškoća da bismo se najzad odvojili od dna i stupili na pouzdani put stabilnosti i napretka. To ovaj narod mora već sada

da zna, jer zablude i razočaranja stvaraju novi revolt, a iza njega nastupaju snage koje su antipod demokratije i napretka.

Nikome razumno ne pada na pamet da kritički analizira politiku nove vlasti posle samo nekoliko dana trajanja njenog mandata, tim pre što se ta politika tek kristališe. Ali, kada se zna šta nas objektivno čeka i kada se sve češće čuju zabrinjavajući stavovi i akcenti u izjavama onih koji treba da bude nadu i poverenje, nemoguće je ne potonuti u nova razmišljanja i zamišljenost, u nove strepnje za koje bismo bili srećni da se pokažu neosnovanim. Sve to nas neumoljivo stavlja pred krupno pitanje, a njega je uvek bolje postaviti makar i prerano nego prekasno, znamo li zapravo kuda idemo i gde ćemo stići. Znamo li razliku između ličnih idejnih i političkih preokupacija, i državnički mudrih i odgovornih opredeljenja.

Znamo li da ova zemlja nema više ni vremena, ni snage, ni strpljenja, niti će imati razumevanja za nove zablude i kobne greške. Ostavimo se oživljavanja prošlosti, zagledajmo se, poput mnogih drugih, u modernu demokratsku budućnost.

"Danas", 16. oktobar 2000.

Misaonost, lucidnost i dubina

Već i pažljivo prelistavanje, a pogotovu čitanje tekstova Novaka Pribičevića, sjajno odabranih i predstavljenih u knjizi pred nama, oživljava sećanje na jednu misaonu, lucidnu ličnost sa izuzetnom dubinom poniranja u suštinu teme o kojoj govori. A, mora se reći, i sa čistotom i čestitošću političkih stavova za koje se zalaže i koji su nesumnjiv izraz spoja njegove lične erudicije i etike. Utoliko veću zahvalnost dugujemo uglednom priređivaču i uredniku, a isto tako i izdavaču koji je - već sa svoje prve dve knjige, u sklopu biblioteke "Svedočanstva" - dao ubedljiv dokaz koliko je ova zamisao sjajna i dobrodošla.

Novak je, i po svojim intelektualnim i profesionalno-diplomatskim preokupacijama, bio zaokupljen suštinskim strateškim problemima naše spoljne politike. Njen uspeh je, sasvim razložno, dovodio u međusobno uslovljenu vezu sa evolucijom demokratskih shvatanja i prakse u zemlji.

U tom okviru kosovski problem i naši odnosi sa Albanijom bili su mu, naročito poslednjih desetak ili nešto više godina, rekao bih, dominantna preokupacija.

Novak je bio ne samo privrženik, već i zapaženi kreativni činilac u izgrađivanju savremenog demokratskog pristupa pomenutim pitanjima. A ujedno, i nepokolebljivi borac za ostvarivanje u praksi takvog pristupa.

Novakov opus i konkretni doprinos kristalisanju naše politike prema Albaniji prevazilazi okvire ove knjige. Zbog svog aktuelnog značaja zaslužuje tim pre da ovde bude makar i najkraće pomenut, u obliku teza o polaznim osnovama te politike.

Pre svega, kosovsko pitanje i odnosi sa Albanijom predstavljaju, u političkom smislu, celovit politički kompleks sa uzajamnim uticajem i prožimanjem, a u mnogome i sa uzajamnom uslovljenošću. Razume se, u strogom i opravdanom međunarodno-pravnom tretmanu, ta dva pitanja su odvojena. Jedno od njih je, -ma koliko već bilo internacionalizovano, formalno unutrašnje pitanje ove zemlje. Novak je u tom pogledu precizan, izjavivši u jednom intervjuu sa punim pravom da se kosovsko pitanje ne može rešavati u dijalogu Beograd-Tirana, već Beograd-Priština.

Ali, istovremeno, ističe Novak u izlaganju na prvom okruglom stolu srpsko-albanskog dijaloga, ne može biti stabilnog i trajnog rešenja u složenim srpsko-albanskim odnosima, dakle i u odnosima sa Albancima na Kosovu, ako to

rešenje istovremeno ne podrazumeva i orijentaciju ove države, naravno i one druge, na razvoj dobrosusedskih i ravnopravnih odnosa. Novak se, da tu ne bude nedoumica, nikada i nigde nije opredeljivao za promenu granica i za traženje rešenja za kosovsko pitanje van okvira ove države. Ali je postavio sasvim legitimnu dilemu - zbog čega danas jedino albanski narod, raspoređen sticajem istorijskih prilika u tri, pa čak i četiri države, nema priznato i ostvarivo pravo na neometanu međusobnu komunikaciju. To i jeste ključni problem. Izlaz nije u etnički čistim sredinama. Porazna iskustva natopljena krvlju na prostorima naše bivše države predstavljaju dovoljno uverljivo upozorenje ekstremnim snagama i srpskog i albanskog naroda. Izlaz je u regionalnoj saradnji, u neometanoj komunikaciji i prožimanju susednih zemalja i naroda kroz transparentne granice, u slobodnom protoku ljudi, roba, znanja, materijalnih i umnih dobara, u porodičnim kontaktima. Dakle, u primeni savremenih evropskih demokratskih kriterijuma i dometa na našim etnički šarolikim prostorima.

Prisećam se razgovora koje smo Novak i ja vodili, pre desetak godina u Tirani, sa najodgovornijim ličnostima iz albanskog državnog vrha, sa prvim potpredsednikom vlade i ministrom inostranih poslova. Istakli smo, između ostalog, da bi podrška iz Albanije najekstremnijim snagama na Kosovu bila protivna i albanskim interesima. Jer, te snage imaju ambiciju da stožer Velike Albanije treba da bude na Kosovu, umesto u Tirani. Uz to, svako izazivanje sukoba na Kosovu nužno bi privuklo velike sile na prostor Albanije, čime bi njena nezavisnost - pošto se prethodno oslobodila i sovjetskog i nešto drugačijeg kineskog uticaja - bila ugrožena. To je ostavilo potreban utisak.

Zapravo, naša politika u ranijem razdoblju, u čijem je profiliranju i ostvarivanju Novak aktivno učestvovao kao tadašnji ambasador SFRJ u Tirani, naročito u fazi priprema i realizaciji ideje o balkanskoj saradnji sa aktivnim albanskim učešćem, podrazumevala je - kao, uostalom, i ranijih godina - nekoliko ključnih stavova. Prvi, da je nezavisnost Albanije, njen status van blokova i bez prisustva velikih sila, naš suštinski strateški interes, pogotovu kada se ima u vidu geostrateški položaj Albanije kao zemlje iz koje se može kontrolisati ulaz u Jadran. Taj naš suštinski strateški interes, zbog svog značaja, nije smeo zavisiti od odnosa između dveju država i netrpeljivosti koja je dominirala u propagandi. I drugi stav, da su tadašnje Jugoslavija, van blokova i integrisana u svetske tokove, i nezavisna Albanija, takođe van blokova, uprkos svim razlikama, prirodno upućeni jedna na drugu u ključnim pitanjima svoje međunarodne bezbednosti. Ohrabivali smo svaku mogućnost da se Albanija smelije uključuje u evropske tokove, videći u tome put da se brže oslobađa nakupljenih strahova i predrasuda. Novakovi telegrami iz Tirane bili su, možda će i to jednom biti objavljeno, dragoceni u produbljivanju i ostvarivanju ovakvog prilaza.

U međuvremenu, zahvaljujući poznatim događajima, čini se da je nastala

nova provalija u odnosima vladajućih struktura Srbije i Albanaca, onih na Kosovu, a sledstveno tome i onih u albanskoj državi. Dominacija ekstremnih shvatanja i postupaka na obema stranama i promene u realnom međunarodnom statusu i tretmanu Kosova i Albanije, a dobrim delom i Srbije, kao da zatvaraju perspektivu pozitivnih demokratskih rešenja koja obezbeđuju stabilnost i prosperitet svima. Čista zabluda, kako je to verovao i Novak. Promene u statusu su nastale najvećim delom zbog toga što nije bilo demokratskih rešenja, a ne da bi se ona onemogućila.

'Ustvari, predstoji nam nov - da se ne zavaravamo, i težak - ispit iz demokratije. Da izgradimo nov, neću time reći i suštinski različit od svojevremenog, prilaz rešavanju kosovskog pitanja i naših odnosa u regionu. Prilaz koji će, kao glavni argument protiv ultranacionalističkih ambicija i postupaka sa druge strane, ponuditi napuštanje sopstvenih ultranacionalističkih shvatanja i politike etničke isključivosti koju uvek, ma ko to činio, prate zločini.

Ako želimo u Evropu, možemo li pokazati ponašanjem u svojoj sredini da smo kvalifikovani za uključenje u savremene evropske demokratske tokove. Ni oni nisu bezgrešni, ali su jedini koji obezbeđuju prosperitet, nacionalnu emancipaciju i sreću čovekovu.

Sve to nije lako u sredinama u kojima su mnoge žrtve još uvek razlog za netrpeljivost i nepoverenje, a ne povod za nove odnose koji nude svima bolji zajednički život. Vratimo se Novakovim razmišljanjima, poukama i porukama. Siguran sam da ćemo naći inspiraciju i za nalaženje pravog puta.

Ne mogu da završim, a da ne zapitam sebe, vas i sve nas - da li nova elita na čelu Srbije i Jugoslavije ima pravi koncept za izlazak iz dugogodišnjeg začaranog kruga i napuštanje silazeće spirale u rešavanju kosovskog pitanja? Može li se taj koncept izgraditi bez jasnog, definitivnog i javnog kritičkog odnosa prema ekspanzivnim nacionalističkim shvatanjima i postupcima koji su nas vodili iz poraza u poraz, iz poniženja u poniženje? Možemo li govoriti o demokratiji, a ne shvatati da savremena demokratija i nacionalizam ne idu zajedno? Možemo li govoriti o novoj budućnosti, a da ne ostvarimo oštar i definitivni razlaz sa prošlošću, zapravo sa korenima zla?

Hoćemo li i sami morati da se, poput Novaka, ponovo zapitamo - "ima li rezonance"?

*Reč na promociji zbirke tekstova Novaka Pribičevića
"Ima li rezonance", 24. oktobra 2000.
(Iz lične arhive)*

BELEŠKA O AUTORU

Rođen 1928. godine u Beogradu. Gimnaziju je završio u Smederevu, a diplomatske studije u Beogradu.

U diplomatskoj službi SFRJ proveo je 43 godine. Prošao je sve stepenice, od atašea, preko savetnika Ambasade, načelnika Uprave za Zapadnu Evropu, do ambasadora u Poljskoj, pomoćnika ministra i zamenika ministra inostranih poslova. Bio je poslednji šef diplomatije SFRJ. Od 1977-1980. godine bio je spoljnopolitički savetnik Predsednika SFRJ J. B. Tita, a zatim kraće vreme predsednika Predsedništva SFRJ.

Zahtev za razrešenje dužnosti zamenika ministra podneo je oktobra 1991. U penziju je otišao poslednjeg dana formalno-pravnog postojanja SFRJ.

Dužnosti koje je obavljao omogućile su mu da prisustvuje razgovorima u najužem sastavu sa preko sto najjeminentnijih šefova država ili vlada stranih zemalja. U Ministarstvu spoljnih poslova najduže se bavio strateškom analizom i planiranjem politike, kao i odnosima sa istočnom i zapadnom Evropom.

Objavio je preko dve stotine analitičkih prikaza i komentara spoljnopolitičkih zbivanja. Aktivno učestvuje u radu Foruma za međunarodne odnose, posebno u razradi strateškog koncepta i pravaca alternativne spoljne politike.

Ne pripada nijednoj stranci. U prethodnom periodu je od najranije mladosti pripadao Savezu komunista.

Nosilac je više jugoslovenskih i stranih odlikovanja, među njima i francuskog - "Oficira Legije časti".

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

327(497.1)"1988/2000"

Максић, Миливоје

U raskoraku sa svetom / Milivoje Maksić. -
Beograd : Helsinški odbor za ljudska prava u
Srbiji, 2001 (Beograd : Zagorac). - 152 str. : 24
cm. - (Biblioteka Svedočanstva / Helsinški
odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd ; no. 5)

Tiraž 400. - Beleška o autoru: str. 152.

ISBN 86-7208-035-1

а) Југословенско питање - Међународна
заједница б) Југославија - Спољна политика
- 1988-2000

ID= 90288652